IRODALMI SZEMLE

LXI ■ 2018 ■ 1

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

SZABÓ LŐRINC II.

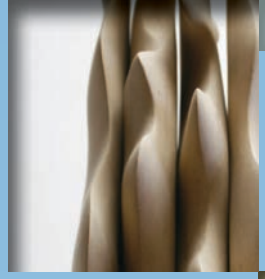

■ ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
■ LXI. ÉVFOLYAM
■ ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
■ FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
■ SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
■ LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
■ KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
■ KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
■ **FŐMUNKATÁRSAK:**
GRENDEL LAJOS, TŐZSÉR ÁRPÁD
■ **SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:**
BALÁZS IMRE JÓZSEF,
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC, N. TÓTH
ANIKÓ, NAGY HAJNAL CSILLA,
POLGÁR ANIKÓ, SZALAY ZOLTÁN
■ **SZERKESZTŐSÉG:**
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7,
820 11 BRATISLAVA
■ ISSN 1336-5088
■ WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
■ FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
■ SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

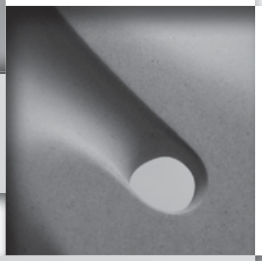
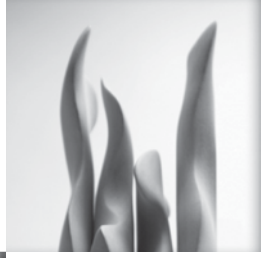
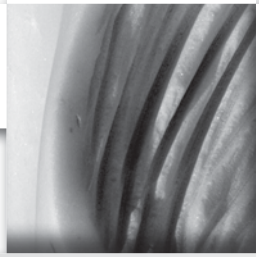

3 VIDA GERGELY: HÚS-TRIPTICHON (VERS)

7 KOZMÁR KLÁRA: A KELLÉKES; MORPHEUS MŰVIRÁGA; NIJINSKY TÁNCA; ÖSSZEGYŰRVE II.; TEST(RÉSZ); VODKÁRA VODKA; AUTÓSMOZI (VERSEK)

SZABÓ LŐRINC II.

17 SZÁVAI DOROTTYA: „SÁTÁNNÁ KORONÁZTAM MAGAMAT." SZABÓ LŐRINC ÉS BAUDELAIRE (TANULMÁNY)

36 BARNA LÁSZLÓ: „WERTHER ÁLMAI". VERS ÉS FORDÍTÁSSZÖVEG SZABÓ LŐRINCNÉL (TANULMÁNY)

48 KEMÉNY ARANKA: A TÖKÉLETES MŰ. AZ ÁTÍRÁS, AZ ÚJRAÍRÁS PÉLDÁI SZABÓ LŐRINC PRÓZAI ÉLETMŰVÉBEN (TANULMÁNY)

61 MELLÁR DÁVID: ÁRNYÉKBOKSZOLÁS; KIZÖKKENÉS; KÖTÉL, TÁNC (VERSEK)

73 R. NAGY KRISZTIÁN: CSAK A KÉPZELETEM; FORRÓDRÓT; CÍM NÉLKÜL (PRÓZA)

91 SOÓKY LÁSZLÓ: CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE: A SZÍNHÁZGYILKOS ZENE. (SIMAI KRISTÓF – SZARKA GYULA: ZSUGORI, ZENÉS VÍGJÁTÉK, KOMÁROMI JÓKAI SZÍNHÁZ) (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

▌KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET"
▌(EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
▌A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

KULT MINOR
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

▌NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ▌TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ▌P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ▌MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 300. ▌EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- € , EGY ÉVRE 18,- €, ▌MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍTJUK.

▌JANUÁR/2018 ▌ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08).
▌ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ▌REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ▌ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ▌VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ▌JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ▌ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ▌ISSN 1336-5088. ▌ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ▌ ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ▌ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ▌ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ▌TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ▌ ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ▌VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ▌NÁKLAD: 300. ▌CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

SZÁMUNKAT ARADSKÝ RICHARD ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

VIDA GERGELY

HÚS-TRIPTICHON

(1)

Az agytörzs köpűjében
sápadt arcú rokonok
felpüffedt neuronjai,
megindító ez a szakadatlan
bukdácsolás, fortyogás
a vak folyadékban,
felsejlik egy régi, lassú
peteérés a pletykák legmélyéről,
egy hamisítatlan ősképp,
felskiccelt mellbimbókkal,
elvadult húsban gázolok.

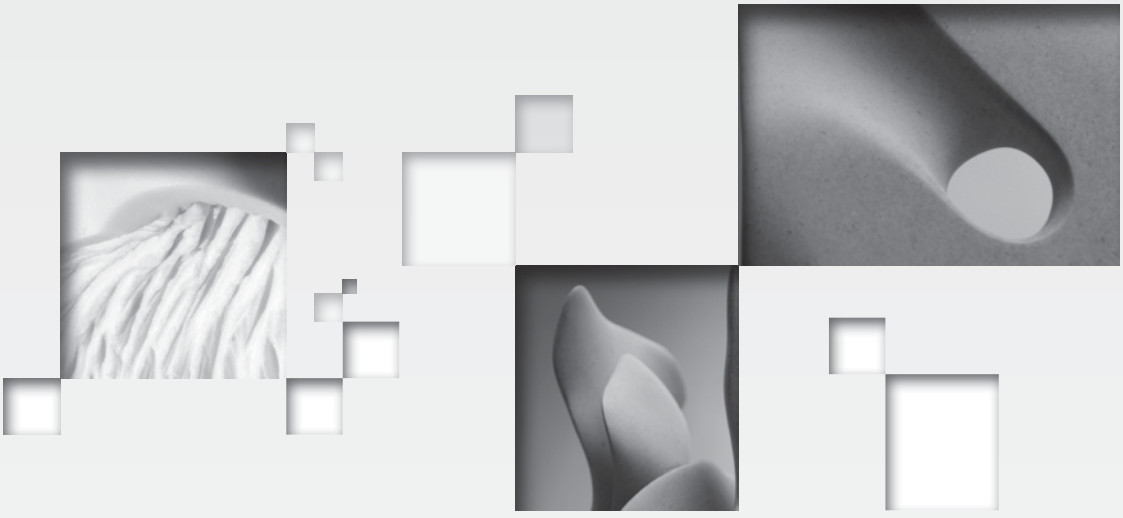

(2)

az anyákból kimetszik a petefészket,
az anyák hátáról a zsírcsomót leveszik,
anyajelet égetnek le az anyák bőréről,
az anyáknak mindenét kipakolják.

levágják az anyák mellét,
hogy megmaradjanak,
a hónaljukból kiszedik a mirigyeket,
hogy ne pusztuljanak el.

az anyákból alig marad valami a végére,
de ismerek olyat is,
akiből engem távolítottak el.

(3)

Szorítsd füled a puha bőrre,
hallgass bele a zajló túlba.

Hallgass a gügyögő csecsemőbe,
sikolt-e odabenn a húsa.

Ha kivédeni úgysem tudod,
itt az ismétlés kéje, iszonya:

hallgass a fülbe dugott
mutatóujj körmén a piszokba.

belek szójátékai

A fájdalom egy részét minden alkalommal
hozzá kell tanulnod. Kívülről veszed magadhoz,
úgymond. Mint méhcsípésnél a fullánkot a bőr.
Vagy nyílt seb a piszkot.

A megismerés öröme.

Egy szoba éjszakája. Lenne
mögötte legalább egy kép.
Amihez a párna alatt párolgó
testet köthetném.

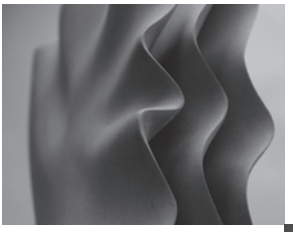

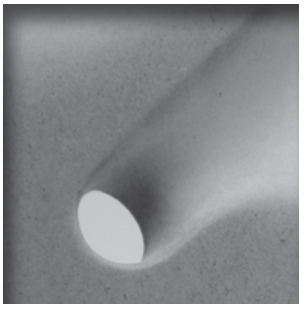

KOZMÁR KLÁRA

A KELLÉKES

A színész könyörgött a kellékesnek: *Leszoplak,*
csak add nekem a bábut, hagyd nekem őt, kérlek!
Férfinak öltöztetem, olajozom, kenyegetem,
nagy gonddal szeretem majd, mint a filmben.
A öreg kellékes nem engedett, nem tetszett neki,
hogy a színész a nőt férfiként szeretné magáévá tenni.
Belement volna a szopásba, ha nem akarta volna
Casanova titkos szerelmét átalakítani. *Önző vagy Donald,*
ezt a bábut nőnek teremtették. Tarts elé egy maszkot
miközben dugod, s hadd meg saját szerepét! Köszi.
A színészt elöntötte a harag, beleélte magát az alakításba:
Az én spermám folyt a combján, miattam kapott Oscart
Donatti, te köcsög! S azzal fogta parókáját, púderkészletét,
s rózsaszín vespáján tökig tekerve a nyekergő gázt, távozott.
Az öreg kellékes végre egyedül maradhatott szerelmével.
A Pierrot-maszkokat nézegette, az takar a legjobban, vagy a Centauri.
Ma Antinouszra fogok gondolni drágám, vagy Casanovára. Meglátjuk.

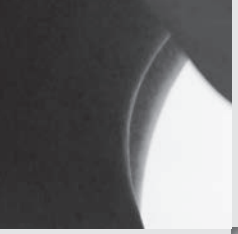

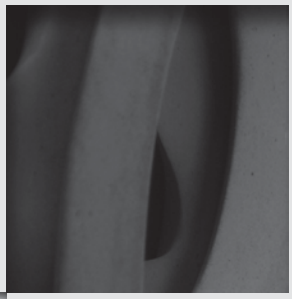

MORPHEUS MŰVIRÁGA

Meleg viaszba öntelek, így célzok finoman a maradásra.
Márványból faraglak ki, hogy állandósulj a világban.
De biztos, ami biztos, legyél inkább művirág.

NIJINSKY TÁNCA

gondolatfertőzés

1.

Ösztönös érzetektől átázott test:
Hogy szeretni kell,
persze. De kit és hogyan?
Mindig csak a részletet?
Hogyan egyet, ha minden egy?

Nijinsky is ebbe őrült bele,
össze akart kacsintani
istennel. az egészet akarta,
de emberként választani muszáj,
s csak (a) félre lehet kacsintani.

2.

Az ideát? A test nélküli nemet
mondani lehet, írni szabad a tisztát,
a döntetlent. De a fertőzötted éled,
a részegest, értelmetlen döntések
sorozata: baszás, tánc, baszás, tánc,
de nincs egy új mozdulatod,
csak kipróbált helyzetekhez
igazodás: programozott pizsama-játszmák,
a sok belső, hátsó kimondatlan: sztereóban
kapod a tippeket. Mert csak írod, számolod,
csak gondolod, hogy szabadon
döntesz, és szabadok az elválasztá-
sok, az összepózolás, ha nincs benned szeretet,
csak a *kell* az anyag végtelen elrendeződése iránt:
A kölcsön-
hatás lehetőségek kimeríthetetlensége.
Belézavarodsz, ha az összeset akarod,
miközben csak egy gondolat az, ami
a mindet akarja, s közben az egészet
eltakarja.

Túlgondolod magad,
túl a másikon, túlon
túl komolyan,
csak játékból húzod fel
a maszkot, melyre a másik
arcát festették elnagyolva.

3 .

Ösztönös vágyakból álmodott lélek-
tapaszt-
alatt megbúvó gondolatparaziták,
darabokra szednek minden egységet:
Kitalálja magát: hogy van én
és vagy te, milliárd sok te,
milliárdnyi másik
én.
mégis mindig ugyanaz az öböl,
ugyanaz a megviselt hajó,
csak a fantáziád játszik,
hogy éppen most milyen valóvá
válik az egyik, nem,
de főleg
a másik, nem
öböl, nem is (csak árbócokkal teli)
kikötő.

4 .

Már csak a pornó érdekel
és a balett. Választottál:
mindig ugyanaz a darab,
ugyanaz a kameraállás.
Ez tart a jelenben, nem
mozdít el. Felkapcsolod,
vagy szétnyílik a függöny
és elmerülsz a mozgó képben.

Nem tudod feldolgozni azt, ami
van, csak ami rajtad kívüli.
Megtöröd a jelent, s a résen át
elmerülsz magad valótlanságában.

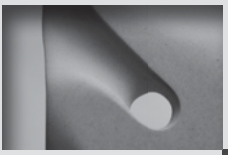

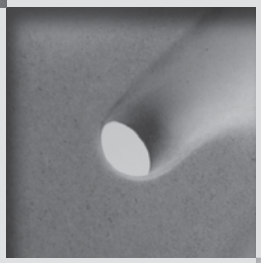

5 .

Ösztönös (ön)érzékeléstől átázott test:
hogy szeretni kell,
persze. de kit és hogyan? mindig csak a részletet?
mindig csak magadat a másikban?
Hogyan egyet, ha te sem vagy egy?

ÖSSZEGYŰRVE II

ANDROGÜN VÁLTOZAT

Quae sunt aequalia uni tertio sunt aequalia inter se

vagyis: két dolog, mely egyenlő
egy harmadikkal, egymással is egyenlő.
mint a papírgyűjtésre vitt kötet,
a zúzdába darált sok milliárd

műanyagflakon. bőre megolvad
a másik határa az övé lesz.
a másik plasztikussága lesz
az én testplasztikája.
együtt képeznek egy tárgyiasult *Ő*
alakot, a két flakon-
nyak ékezetként soha nem ér
össze
gyűrt műanyaflakon a testük.

két megolvadt műanyagflakon,
két *ikerkóla*,
összegyűrve egy meleg
helyen, meleg időben.
az anyag a hőtől megpuhul,
este pedig újra megkeményedik.
kihűl, mint az előtte álló hosszú éjszaka.
hőmérséklete annyi, amennyi a környezété.
legközelebb csak holnap délben
válhatnak ketté újra, ha ismét elég meleg
lesz hozzá. ma éjjel minden lehet androgün. újra-
hasznosítva: szelektív hulla(dék). *nem az marad,*
aki volt.

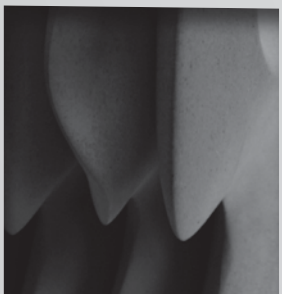

TEST(RÉSZ)

nyersen
fénylő tárgy-
test(e) van
rajta
egy örökké nedvesedő nyílt
sebhely és egy zárt
bevarratlan száj. gipszfehér,
csupa test és bőr.
nincs rajta semmi: se tetkó
se anyajegy, se szőr. csupasz,
szeplő nélküli nyersanyag,
utat nyit a képzeletnek, bármi lehet,
ontja magából a meztelen, barbár fényt.

mozdulatlan
kitetovált amputált láb pihen
a kezén, tiszta szépség-
hiba: régi varratok
nyoma, friss, gennyes
sebhelyek és szemölcsök.
elönti a szőr a napbarnított
olajos bőrt. a kihűlt erek nyoma
belülről köti össze a teljesre
emlékez(tet)ő körkörös múltat:
mikor még testét irányítani
tudta. a jelen nem mozog. Van.
Pihen és megfigyel:
Látnia kell magát és a világ egy részlet-
ének hozzá érnie, hogy tudja: él.
mozdulni már képtelen.

VODKÁRA VODKA

Ha a kártyában
a színre szín-
játszás játszik,
akkor legyen most
vodkára vodka
nőre nő
disznóra disznó
férfire férfi
csikóra csikó
maszkra maszk
szívre szív-
fájdalomra fájdalom
üt igazán
cigi cigi után
igyunk most
vodkára vodkát.

AUTÓSMOZI

Egy autósmoziban a hátsó ülésen a szájába vett miközben
fölolvastam: *Ahol a tárgy fölmutatta*
magát nekem, hátha tudok vele valamit kezdeni. Közben
a többiek abban gyönyörködtek, hogy milyen szépen
szopnak a *Love*-ban. Csillagos ég fölöttem, a besűrűsödött
erkölcsi nyomás bennem tejútként fröccsen a másikba(n),
s e kanti emlékzajban talált tárgyként megtisztulok. valahol

messze az erkélyeken emberek cigiznek, elképzelnek
miközben hosszan beleszívnak a szarul töltött cigarettákba:
Pazar *kabrióaktus,* bravó! Erre még én is rágyújtok, átkarolom fél-
kézzel, és a füstöt a csillagos égre fújom flegmán és (ön)kielégülten.
Nem törli meg a száját, megcsókol. nyersen és közvetlenül

kóstolod a másikban a genetikát, a rajtad kívülit, s egyben magadat is.
Titokban továbbgondoltuk az előjátékot: és … megcsináltuk!
Kifordult a szeme, a tejfehér ideggolyók látványától helyből váltott
a nyelv két *én*-ről egy *ő*-re. S közben az egész kikúrt moziuniverzum
elcsendesül. Így írnak egy verset tovább a hátsó ülésen, egyedül

jön a felismerés, hogy a versben, melyet ketten alkottunk, minden
tárgyiasul. Hogy csak az elképzelésben élhet a megtörtént, és a meg
nem, mert látvány és átélés szintjén is határokat sért. Nem a bőrét,
a kimondhatóságét: Felmutatom a néma és vak kitépett szemgolyót:
a lélek és hús üre(ssé)gét a beteljesülés után.

SZÁVAI DOROTTYA

„SÁTÁNNÁ KORONÁZTAM MAGAMAT."

SZABÓ LŐRINC ÉS BAUDELAIRE

„S készült ez a könyv játékból és gyönyörűségből."
(Szabó Lőrinc)[1]

„... minden igazi költemény csak önmagával egyenlő."
(Kosztolányi Dezső)[2]

„Ragadtak rám a nyelvek. A latin / rég hozta a franciát, s így megint / új ablakokkal tárult a világ. / Hogy kígyót-békát, dekadenciát / s annyi Baudelaire-t! olvastak Adyra, / kíváncsivá tett: milyen hát az a / párizsi költő-szörnyeteg, aki / annyi zsenit meg tudott rontani? / Háború volt, ritka a francia / könyv, pláne a modern vers! Így, mikor / Oláh Gábor hallotta Palitól / – Kardostól – hogy egy vasutas fia / Debrecenben min töri a fejét, / s kölcsönadta a maga Baudelaire-ét, / a beszerezhetetlent: repeső / kézzel rögtön papírt vettem elő, / **s körmölgetve vagy két hónapon át / lemásoltam a teljes Fleurs du Mal-t."** – olvashatjuk a *Tücsökzene A Romlás Virágai* című, 158. darabjában.[3] A Baudelaire költészetével való találkozás – mint ismeretes – Szabó Lőrinc életében és pályáján igen korán bekövetkezett. A *Bizalmas adatok és megjegyzések* I. számú, *Kik, mik hatottak rám jelentősen* című bejegyzésében a következőt olvashatjuk: „14–18 éves koromban Ady, Baudelaire, a Kommunista kiáltvány és minden forradalmiság. Freud."[4] Az imént idézett 158. darabról pedig a *Vers és valóság*ban a következőket olvashatjuk: „Franciául már az új gimnáziumban, tehát V.-es koromban kezdtem tanulni. Nem kötelező tárgy volt. Az Ady körül megindult önképzőköri diákháborúság rengeteg modern könyvet olvastatott velem, éppúgy a Dienes-társaság; így hallottam először a Baudelaire nevet. […] Néhány Verlaine-verset az iskolai franciaórán tanultunk, de Baudelaire-hez csak Oláh Gábor *Keletiek nyugaton* című párizsi útleírásából tudtunk […]. Kardos Pali szerezte meg kölcsön a *Fleurs du Mal*t, és én mintegy 60–80 verset kikörmöltem belőle egy irkába. (A vers tehát túloz, mikor a teljes *Fleurs du Mal*ról beszél.) Baudelaire-t rögtön próbálgattam fordítani, az első darabok egyike az *Une Charogne* volt. Oláh Gábor az Angol Királynő étteremben szokott ebédelni, ott vette át a kéziratot, és megdicsérte dekadens (vagyis modern) ambícióimat."[5] A *Tücsökzene* több verse is arról tanúskodik – így a *Verlaine a szemináriumban* vagy a *Vers és szorongás* címűek –, hogy Szabó Lőrinc

1 Szabó Lőrinc, *Örök Barátaink I,* Bp., Osiris, 2002, 5.
2 Kosztolányi Dezső, *Tanulmány egy versről* = Uő, *Nyelv és lélek*, Bp., Osiris, 1999, 412.
3 A versidézetek az alábbi kiadásból valók: *Szabó Lőrinc összes versei I–II.*, Bp., Osiris, 2000.
4 Szabó Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megfigyelések,* Bp., Osiris, 2001, 287.
5 Szabó Lőrinc, *Vers és valóság*, 215.

már az egyetemen kitűnt műfordító-tehetségével: *Versek égtek a zsebemben. […] / „Csak a / Nyugatba, kolléga úr” „Csak oda!”, / bólintottam. „Harasó, Öregem, / boldogan közlik: / Babits maga sem / rímel különbűl!*” – olvashatjuk ugyancsak a *Tücsökzene* 233. darabjában.

Kulcsár Szabó Ernő *Egy kisajátíthatatlan klasszikus. Szabó Lőrinc a líra hatástörténetében* című tanulmányában a későmodern *korszakküszöb*-kérdés összefüggésében megállapítja, hogy „az élő irodalom újraírja önnön előzményeinek történetét”, s „a hagyomány új arculata” kapcsán, mely a „jelen új önmegértésétől” függ, a Szabó Lőrinc-líra kortárs „utóéletéről” beszél. Engem most ezzel szemben az „előtörténete” foglalkoztat.[6] Tudniillik, hogy a Szabó Lőrinc-életmű hogyan írja újra önnön *baudelaire-i előzményeinek történetét*, s ekként hogyan érti meg és olvastatja önmagát. Ha Szabó Lőrinc Baudelaire-ét próbáljuk rekonstruálni, ahhoz támpontul szolgálhatnak *A Romlás virágai*-fordításokon túl a velük egy időben keletkezett kötetek, darabok, a *Tücsökzene* lírai testamentumának e vonatkozású költői önreprezentációi, csakúgy, mint a *Vers és valóság* idevágó önértelmező passzusai.

Elsőként néhány olyan szempontot szeretnék vázolni, melyek Szabó Lőrinc és Baudelaire „összeolvasásához” támpontunkul szolgálhatnak, olyan diszkurzív vagy történeti analógiákat, illetve összefüggéseket, melyek a két életművet összekötő evidens filológiai kapcsolaton túl, vagy éppen a mögött is léteznek. Ezen párhuzamok persze csak a felületi rétegét, mintegy a csontvázát adják a Szabó Lőrinc–Baudelaire-dialógusnak, ez a csontváz azonban sok mindent élesebb megvilágításba helyezhet.

Először is ott van mindkét költői életmű vitathatatlanul *paradigmaváltó* líratörténeti státusza: Baudelaire költészete mint az európai líratörténeti modernség forráspontja, Szabó Lőrinc lírája mint a magyar későmodernség, másként a dialogikus költői paradigma (Kabdebó Lóránt) reprezentáns megalapozása. Emellett ott vannak – a paradigmaváltó státusszal alighanem szoros összefüggésben – azok a többé-kevésbé súlyos deficitek, melyek mindkét *oeuvre* befogadástörténetének egyik vagy másik pontján keletkeztek – a gyors és bombasztikus fiatalkori „befutás” ellenére. E szempontból is tanulságos idézni az *Örök Barátaink* függelékeként (*Jegyzetek*) elhelyezett kis Baudelaire-szócikkből, melyben Szabó Lőrinc is kiemeli Baudelaire paradigmaváltó történeti jelentőségét: „szerelmi verseink skálája az elfinomodott érzékiség hangjaitól a légies áhitatig ível; mélységes pszichológus, rendkívüli művész. Állítólag ópiumszívó volt. Kötetének megjelenési évét (1857) mind több francia esztétikus tekinti olyan jelentős fordulónak, amilyennek a Cid évét (1636): mindkét műből világraszóló hatása áradt a francia költészet egy-egy tündöklő korszakának.”[7]

6 Kulcsár Szabó Ernő, *Szöveg, medialitás, filológia. Költészettörténet és kulturalitás a modernségben*, Bp., Akadémiai, 2004, 210.

7 *Örök barátaink*, 961.

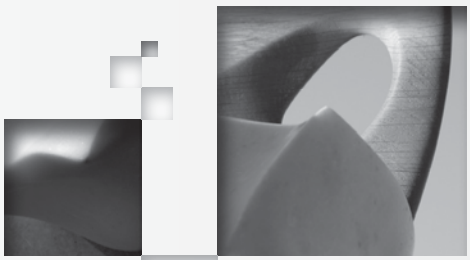

Másodszor, alighanem az eddig mondottakkal összefüggésben: „A *másság* megtestesülése költészetének maradandó eredménye."[8] Ki más szolgálhatott volna e tekintetben a magyar költő legfőbb európai mintájául, mint éppen Baudelaire, akinek egyik legradikálisabb líratörténeti újítása pontosan a *másság* különféle mintázatainak poétikai kidolgozása volt, alighanem elsőként az európai költészet történetében. Meglátásom szerint a másság poétikája, a lírai én osztottsága vagy a dialogikus költői paradigma, valamint az aposztrofikus versbeszéd egy olyan közös történeti-poétikai alap, amin a Szabó Lőrinc–Baudelaire-párbeszéd nyugszik – a *Te meg a világ* kötettől kezdődően feltétlenül. Annak a párhuzamos szemléleti elvnek és poétikai gyakorlatnak megfelelően, ami a *Tao Te King* című költeményben így nyer megfogalmazást: „Pusztul, ami csak egy; vak, aki egynek / lát valamit."

A Baudelaire-recepció ma is korszerűnek érzett hagyományában markánsan jelen is van ez az elidegeníthetetlennek mondott poétikai sajátosság: Jean-Pierre Richard-tól, a genfi iskola egyik nagy alakjától, aki kitűnő könyvében, a *Poésie et profondeur*-ben szintén felhívja a figyelmet arra a hasadásra, amely a Baudelaire-vers lírai énjét jellemzi[9], egészen Jaussig, aki – mint Kulcsár-Szabó Zoltán is emlékeztet rá – a *Spleen* kapcsán a megkettőződő „lírai én metamorfózisaiból" indul ki, s azt állítja, „a »spleent« egyfajta világfélelemként kell felfogni, ami az énközpontú (pl. időbeli, térbeli) orientáció összeomlásából következik."[10] Hangsúlyozza továbbá a Baudelaire-nél különösen gyakori aposztrophé megjelenését.[11]

Az előbbiektől elválaszthatatlan az, amit Kabdebó Lóránt Szabó Lőrinc kapcsán „coincidentia oppositorum"-ként ír le, ti. hogy „igaz egész csak ellentéteiddel együtt lehetsz" (*Tao Te King*, 1931), hogy „költői szólamaiban önmaga állításaival és beszédmódjával is állandóan vitatkozóként" tűnik fel.[12] Nem túlzás azt állítani, hogy mindez e líra európai hatástörténeti távlatában határozottan baudelaire-iánus vonásként rajzolódik elénk.

Harmadszor: mintha a Baudelaire-költészet *formai tökélye* köszönne vissza Szabó Lőrinc verseinek formai letisztultságában. Mert a találkozások, s ily módon az irodalmi találkozások valóban nem véletlenek, sőt a szövegtalálkozások sem! „A forma, a gondolati líra nagy korszakaira emlékeztetőn, nemcsak cifra köntös, hanem megoldás is,

8 Kabdebó Lóránt, *Szabó Lőrinc pályaképe*, Bp., Osiris, 2001, 9.
9 Jean-Pierre Richard, *Poésie et profondeur*, Paris, Seuil, 1955.
10 Kulcsár-Szabó Zoltán, *Spleen és ideál* [online]: http://www.szabolorinc.hu/index_files/page/tanulmanyok/folyoiratok/kulcsar_szabo_zoltan_spleen_es_ideal.htm (utolsó megtekintés: 2017.09.25.)
11 Uo.
12 Kabdebó, *i.m.*, 7.

meggyötör és felszabadít, mint egy matematikai levezetés; a képlettel rokon, nem a képpel." – Halász Gábor 1932-es megfigyelése a *Te meg a világ* kötet megjelenése kapcsán[13] a költői nyelv baudelaire-i megújítását idézi. Mármost a formai letisztultság rokonságának, e párhuzamos poétikai igénynek a Baudelaire-fordítások kontextusában – mint ismeretes – különös jelentősége van.

Negyedszer: ahogy Kabdebó Lóránt fogalmaz, Szabó Lőrinc „egyszerre lázadó és tehetetlen néző volt verseiben."[14] „Így versében két szemlélet testesül meg: a kiteljesedni akaró lázadóé és az ennek kudarcait figyelő, szkeptikus elemzőé. A személyiség épp ebben a […] dialógusban fogalmazódik meg, a társadalomban való önmegvalósítás helyett a tudatban, látomás formájában."[15] Mindez erős rokonságban van a Baudelaire-versek lírai beszélőjének pozíciójával. Utóbbiról a következőt emelném ki, Gyergyai Albert értelmezését idézve (akit nem mellesleg a *Pandora* szerzői gárdájába is felkért Szabó Lőrinc): A „mélyebb Baudelaire" megértésének egyik kulcsa, hogy ő az a költő, „aki mer *csak* nézni" (64.).[16] A Baudelaire-líra lázadó költői attitűdje mellett csaknem fölösleges érvelni. Kabdebó Lóránt sokrétű és szerteágazó olvasatainak egyik centrifugális pontja *aktor* és *néző* – a *Te meg a világ* kötettel kiteljesedő – kettős szólama[17], a költői tudat „tükörszínjátéka" a Szabó Lőrinc-versben. A *néző* metaforával leírt baudelaire-i perspektíva tehát ugyancsak Szabó Lőrinc költészetének hatástörténeti előzményeként funkcionál.

Mindezzel persze eddig csupán azt mondtam, jó esetben bizonyítottam, hogy Baudelaire és Szabó Lőrinc életműve – a magyar irodalom európai kontextusában –, mondjuk így, diszkurzív pár, a vitathatatlan hatástörténeti összefüggésen innen és túl. De lépjünk most túl ezen a horizonton!

Mint minden komparatív alapú értelmezésnél, itt is érdemes odafigyelni a többek közt Manfred Frank által megfogalmazott intésre: „Összehasonlításra van szükségünk ahhoz, hogy megbizonyosodhassunk afelől, az ismétlés nem cáfolja-e meg a szabályt. De, ahogy Schleiermacher megállapítja: »az összehasonlítás révén nem férhetünk hozzá a valódi individualitáshoz«; vagyis csak az nevezhető individuálisnak, aminek nincs párja, aminek egyedi léte nem tűri az összehasonlítást, ami elszakad az általánosabbtól."[18]

SZABÓ LŐRINC BAUDELAIRE-E

„Szabó Lőrinc indulása, mint tudjuk, egyszerre a költőé s a műfordítóé; már egy 1924-ben megjelent interjújában pályája szerves részeként idézi fel műfordításköteteit, amelyek közül legfontosabb a magyar Shakespeare-szonettek első változata, és a magyar Baudelaire, (amelyben az ifjú költő-műfordító Babits Mihály és Tóth Árpád egyenrangú társaként jelenik meg). A műfordítás

13 Idézi Kabdebó, *i.m.*, 67.
14 Kabdebó Lóránt, *i.m.*, 10.
15 Kabdebó, *i.m.*, 73.
16 Gyergyai Albert, *„Baudelaire nyomában (1821–1867)"* = Uő, *Késői tallózás*, Bp., Szépirodalmi, 1975, 62–81.
17 Vö. pl. KabAdebó, *i.m.*, 74.
18 Manfred Frank, *A stílus egyedi általánossága = Poppea fátyla. Jean Starobinski válogatott irodalmi tanulmányai*, vál. és szerk. Szávai Dorottya, Bp., Kijárat, 2006, 315.

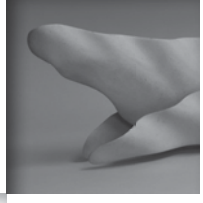

kérdéséről nyilatkozva 1942 márciusában mint a legfontosabbakat, ismételten Shakespeare-t, Baudelaire-t, Verlaine-t, s csak azután Horatiust, Stefan Georgét sorolja."[19]

Szabó Lőrinc azt írja a *Tücsökzene* egyik vonatkozó darabjában, a 156-os *Új bűvölet* címűben, hogy a *Fleurs du mal* „pózokba vitte". Ha a költő Baudelaire-képét a filológia eszközeivel akarjuk rekonstruálni – márpedig felettébb kérdéses, hogy ki lehet-e kerülni ezt az utat –, akkor rögtön történeti és teoretikus ellentmondások sorába ütközünk. Hiszen az interpretációnak már ezen az elsődleges szintjén is olyfajta problémákkal kell számolnia, olyan nehézségeket kell leküzdenie, mint a pozitivista értelmezési hagyomány kísértetei (lásd a költő-, illetve íróportré műfajának olyan kellékei, mint a különcség, a póz vagy a spleen), vagy az esztéta-parnasszista-szecessziós líratörténeti örökség értelmezési keretei.

156
Az új bűvölet

Éj s villámok! vakság és robbanás!
Félelmesen, s mintha realitás
lett volna, tört rám az új bűvölet,
a baudelaire-i. Átszelleműlt eget
hozott, poklokat s édes balzsamot,
s bár művi remeklése is fogott,
főképp az ébredő erotikum
újjongta körűl: a már szomorún
megismert s vonzó-ijesztő gyönyör.
Nagyrészt képzelet tehát! Semmiről,
ami romlás, nem volt, nem lehetett
még tudásom, de máris rettegett
a lelkem: mi sujt, milyen büntetés
– s mi jogon?! – hogy ami oly édes és
oly gyönyörű, azt kívánni merem?
S itt hatott a nagy példa: szertelen
pózokba vitt a vállalt bűntudat:
Sátánná koronáztam magamat. (Kiem. Sz. D.)

19 Szávai János előadása (kézirat). Szávai János, *Szabó Lőrinc Verlaine-magyarításai, előadásszöveg, Szabó Lőrinc 60. „Örök véget és örök kezdetet"* című konferencia, PIM–ELTE, 2017. október 5–6. A hivatkozott nyilatkozat innen való: Szabó Lőrinc, *Vallomások*, Bp., Osiris, 2008, 170.

Szabó Lőrinc a *Vers és valóság*ban „A *Fleurs du Mal* hatásának leírásaként" azonosítja *Az új bűvölet*et.[20] Beszélhetnék tehát Baudelaire és Szabó Lőrinc rokon démonairól, arról, hogy a magyar költő pályáján Baudelaire már annak indulásakor „Átszelleműlt eget / hozott, poklokat s édes balzsamot", s hogy a „Sátánná koronáztam magamat" manírja egyenesen a dekadens francia „sátánpoétától" származó hatástörténeti reflex. Ady írja, aki egy 1907-es, *Budapesti Szemle*-beli maliciózus kritika szerint „a magyar Baudelaire-nek képzeli magát"[21]: „Baudelaire, akinek élete hidegebb és természetesen még elegánsabb a hírénél, a Démonról dalol okosakat. Ez a Démon nincs is, mink magunk vagyunk, de mégis van ez a Démon 'képzelt okod ad, száz hazug mentséget s kapatja ajkunk gonosz italokra.' "[22] Szabó Lőrinc nem képzeli magát magyar Baudelaire-nek. Baudelaire okosan daloló Démonai azonban annál erősebb nyomot hagytak a költészetén.

Fontos azonban szem előtt tartanunk azt, amire például Gyergyai Albert is figyelmeztet egyik Baudelaire-nek szentelt írásában: „Egy költőt többféleképpen lehet kivégezni: […] nemcsak azzal, hogy besoroljuk egy csoport, egy mozgalom vagy egy jelszó kényelmes rubrikájába, nemcsak azzal, hogy ráerőszakoljuk tulajdon elméleteinket, hanem sokszor még azzal is, hogy egyszerűen szaván fogjuk, hogy mindegyik álarcában igazi arcát véljük látni. A dandyzmus és modernség, a spleen, a prostitúció a mámor, a lázadás, a magáért való művészet vagy a szóalkímia: üres és kísérő szövegükből erővel kiragadott szavak. […] fel kell tennünk a kérdést, elérnek-e Baudelaire lényegéig? […] Így rakódott a *Fleurs du Mal* köré egy egész védő, takaró és egyben elszigetelő réteg, amely […] idővel díszké […] kiegészítéssé alakul."

Szabó Lőrinc *Baudelaire*-átültetései pedig éppen ezt a bizonyos „elszigetelő réteget" porolják le a magyar *Fleurs du mal*ról – az alábbiakban emellett szeretnék érvelni.

De nem hagy nyugodni az a – későbbiekben végiggondolandó – kérdés sem, hogy az 1921 és 1923 közé eső *Fleurs du mal*-fordítás vajon nem hagyott-e min-

20 *Vers és valóság,* 215.

21 Idézi Karátson Endre, *Baudelaire ajándéka,* Pécs, Jelenkor, 1994, 17.

22 Idézi Szegzárdy-Csengery József Ady *Vallomások és tanulmányok* című kötetéből. Ld. Charles Baudelaire, *Poemes choisi: Válogatott versek*, vál. Szegzárdy-Csengery József, Bp., Corvina, 1957, 353.

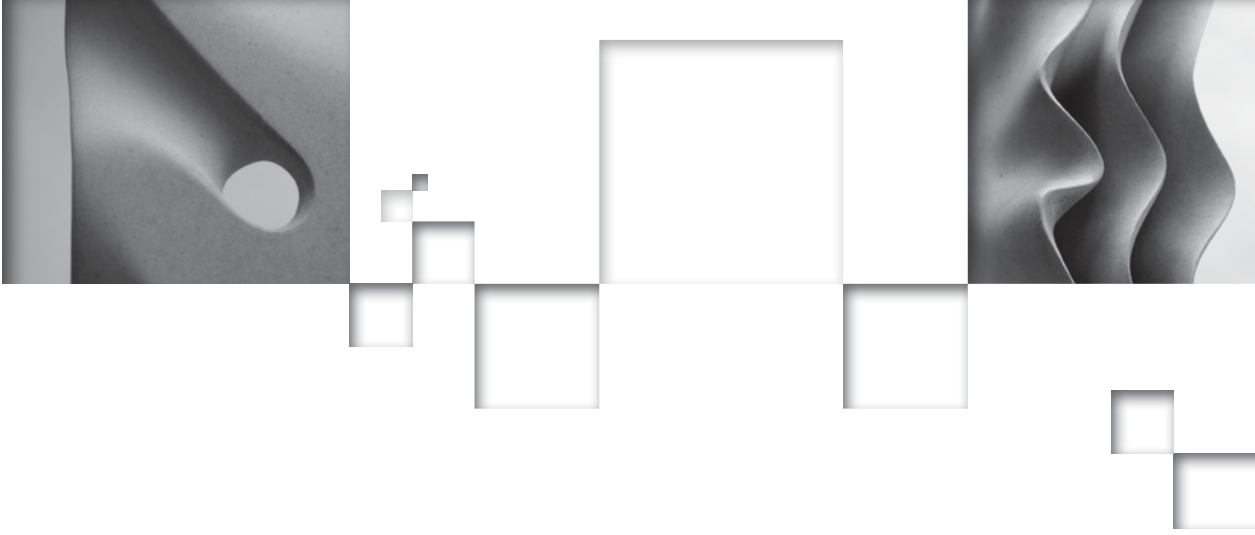

den ennek ellentmondó látszat – az avantgardizmus dominanciája – ellenére nyomokat, poétikai konzekvenciáikat az az időben keletkezett köteteken, a *Föld, erdő, Isten*től *A Sátán műremekei*ig.

SZERELMI KÖLTÉSZET

Alkalmasint nem túlzás – a *Tücsökzene* imént idézett részlete által kijelölt olvasási horizontot követve – úgy fogalmazni, hogy Szabó Lőrinc szerelmi költészete sokat köszönhet Baudelaire szerelmi lírájának. Ami nem mond ellent annak, hogy Kulcsár Szabó Ernő éppen úgy azonosítja a szerelmi líra József Attila, illetve Szabó Lőrinc által újraalkotott nyelvét, mint ami az intimitás kódját nyíltan elválasztja a 19. századi szerelmi költészet beszédmódjától. (Tudniillik Kulcsár Szabó Ernő nyilvánvalóan nem a baudelaire-i hagyományra céloz, amikor a 19. századi szerelmi költészetre utal!)[23] Hiszen Baudelaire költészete nem pusztán megalapozója a líratörténeti modernségnek, hanem e tekintetben is megelőlegezi a 20. század legradikálisabb poétikai újításait. Hivatkozhatunk itt az 1857-es bírósági perre, melynek eredményeképp a – korabeli társadalmi tabukat durván provokáló – *Les Fleurs du mal* szerzője kénytelen volt több versét kivenni korszakalkotó kötetéből, illetve átírni; vagyis épp úgy szembekerült a nyilvános morális indexekkel, ahogy „örök barátja", Szabó Lőrinc csaknem egy évszázaddal később. És hivatkozhatunk Baudelaire-nek ugyanebben a regiszterben hasonlóan antihumánusként érzékelt poétikai gesztusaira, melyek, csak hogy a legismertebb példát hozzuk, *A dög* elhíresült zárlatában így formálódnak meg: „De mondd meg, édes, a féregnek, hogy e börtön / vad csókjaival megehet, / én őrzöm, isteni szép lényegükben őrzöm / elrothadt szerelmeimet!", s melyek éppúgy nélkülözik az én–te viszony kiegyenlített kölcsönösségét, vagy az énnek a szerelmi intimitásban való feloldódását, mint a *Semmiért egészen*, s „úgy viszi(k) színre az integritáshatárokat sértő vágyat, mint amelyik nem leplezi az ego önérdekeltségét"[24].

Álljon itt a „botránykő" Szabó Lőrinc-vers nevezetes záróstrófája, a párhuzamot érzékeltetendő:

23 Kulcsár Szabó Ernő, *i.m.*, 214.
24 *Uo.*

Kit törvény véd, felebarátnak
　　még jó lehet;
törvényen kívűl, mint az állat,
olyan légy, hogy szeresselek.
Mint lámpa, ha lecsavarom,
ne élj, mikor nem akarom;
ne szólj, ne sírj, *e bonthatatlan*
　　börtönt ne lásd;
és én majd elvégzem magamban,
hogy zsarnokságom megbocsásd. (Kiem. Sz. D.)

Mármost Szabó Lőrincnél a szerelmi líra kovenciójának radikális megújításaként „az identitásnak […] a poétikai destabilizációja […] a későmodern líra egyik legegyénibb teljesítményei közé tartozik, s e minőségében a korszakküszöb egyik legbeszédesebb megnyilvánítója”[25] – ami minden jel szerint egyszersmind a Baudelaire-féle korszakküszöb örökségének mutatkozik, egyként „az irodalomnak […] a – nem politikai, nem ideológiai, és nem is esztétikai célzatú – szubverzív potenciálja”-ként.[26]

Az a radikális kódváltás, amit az európai szerelmi költészet konvencióinak terén Baudelaire lírája végrehajtott, s ami Szabó Lőrinc szerelmi lírájában nagymértékben tovább öröklődött s létrehozta a maga egyéni poétikai formációit, szorosan összefügg Szabó Lőrinc *műfordítói* tevékenységével, amit a magyar fordítástörténet, -illetve elmélet „prózaisító” eljárásként azonosít. Tudniillik az esztétizáló, szeceszszionizáló átköltés sallangjaitól megszabadított Szabó Lőrinc-féle magyar Baudelaire valóban többet tár fel az eredetiből – ha lehet még egyáltalán így fogalmazni. Ahogy Rába György is megállapítja, Szabó Lőrinc *élőbeszéd*hez közelítő, a *fogalmi* centrum közvetítésére koncentráló fordításai „pontosabban” adják vissza Baudelaire-t, mint a Kosztolányi -vagy a Tóth Árpád-fordítások.[27] És nem pusztán általánosságban, de annak a műfaji kódrendszernek, illetve kódváltásnak a tekintetében is, ami a baudelaire-i, illetve a Szabó Lőrinci szerelmi költészetet meghatározza.

25 Kulcsár Szabó, *i.m.* 216.
26 Uo.
27 Rába Györgyöt idézi Kulcsár-Szabó Zoltán, *i.m.* 298.

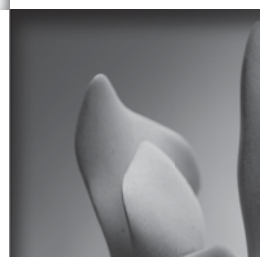

A francia költészet és a Baudelaire-életmű ismeretében sem látszik ok nélkül valónak az a meglepően egységes álláspont, mely a *Les Fleurs du mal* magyar nyelvű adaptációját tekintve Szabó Lőrinc munkáját tartja konszenzusosan a legautentikusabbnak. Annak ellenére, hogy a két, akkor és ott jóval nagyobb autoritás, Babits és Tóth Árpád megtisztelték az akkor induló fiatal költőt azzal a gesztussal, hogy bevonták nagyszabású centenáriumi vállalkozásukba. Érdemes volna a későbbiekben megvizsgálni a *Petits poemes en prose* 1920-as Szabó Lőrinc-féle átültetését is *(Kis költemények prózában),* főként annak szerepét a kérdéses műfordítói gyakorlat kialakításában.

A MAGYAR BAUDELAIRE

„A kitűnő műfordítás kitűnő költészet, a benne megoldott nyelvi feladatok egyenértékűek az eredeti alkotás hasonló eredményeivel. Ezért teremtettek már fordítások irodalmi nyelveket, irodalmi iskolákat; ezért nem fordíthat verset senki a maga eredeti költői rangján felül." – írja Szabó Lőrinc az *Örök Barátaink* I. kötetének *Bevezetés*ében.[28] Mint ismeretes, *A romlás virágai*, melyet Babits, Tóth Árpád és Szabó Lőrinc 1923-ban jelentet meg, nem csupán a magyar műfordítás-irodalom egyik legkiemelkedőbb, ha nem a legkiemelkedőbb teljesítménye, de egyben döntő szerepe volt a magyar modernség líranyelvének megújulásában. Amint arra Kulcsár-Szabó Zoltán is emlékeztet Szabó Lőrinc-monográfiájában, megdöbbentő, hogy szinte mindenki Szabó Lőrinc Baudelaire-fordításait ítéli a legmeggyőzőbbnek, aki Rónay György fordulatával „Baudelaire-fordítóink közül a legbaudelaireibb".[29] Meggyőződésem, hogy valóban baudelaire-ibb Baudelaire-t olvasunk magyarul Szabó Lőrinc tolmácsolásában, aki a *Nyugat* első nemzedékének – a francia szimbolista költészet beszédmódjához mondhatni prekoncepciózusan viszonyuló – műfordítási normáihoz mérten a versnyelv zeneiségét és a költői megszólalás pátoszát tekintve erősen reduktív, „puritánabb", „szó szerintibb" Baudelaire-t teremtett vagy teremtett újra.

Itt fontos megjegyezni, hogy Baudelaire költői nyelvének határozott elkülönülése az úgynevezett „szimbolista" költői hagyománytól, melynek mindeközben megteremtője is francia közegben, a posztstrukturalizmus óta evidenciaként számon tartott tény a recepci-

28 *Örök barátaink* I., 6.
29 Idézi Kulcsár-Szabó Zoltán, *i.m.* 297.

óban. Vagyis Szabó Lőrinc éles kritikai érzékét dicséri erősen szuverénnek mondható műfordítói tevékenysége – jegyezzük meg, hogy az *Örök Barátaink* I. kötetének *Bevezetés*ében határozott utalás történik a *műfordító kritikusi* státuszára, ráadásul Szabó Lőrinc többek közt éppen Baudelaire-re hivatkozik: „A műfordító ott kezdi, ahol a nyelvtanár és a filológus abbahagyja. […] Most azonban, erre az alkalomra, átjavítottam, s nagyrészt teljesen újraírtam a fordításaimból mindazt, amit nem tekinthettem véglegesnek, vagyis a legjobbnak, ami erőmből telik. […] az ebbe a könyvbe felvett Baudelaire- és Verlaine-versek és Shakespeare-szonettek mostani formájukban úgyszólván idei munkámnak tekinthetők: egy-két kivétellel az *Örök Barátaink* minden darabja új művem. S minthogy fordított vagy eredeti költői műveknek ilyen javított kiadása minálunk, mint tapasztaltam, itt-ott csodálkozást kelt, hadd hivatkozhassam […] Goethe, Yeats, Baudelaire, Shelley […] és más legnagyobbak példájára. […] Végeredményben mégiscsak a mű a fontos; a műalkotás egésze, s nem a részletek."[30]

Annak ellenére, amire Kulcsár-Szabó Zoltán is joggal figyelmeztet (például Szabolcsi Miklós vagy Rónay György ítéletére hivatkozva), hogy ti. a költőiségnek ez a nem-artisztikus felfogása, mely fordítási praxisából kirajzolódik, s mely fordítástörténetileg is paradigmaváltó eseménynek mutatkozik, ugyanakkor nem problémamentes, amennyiben szükségszerűen saját „prózaiságának" korlátaiba ütközik. „[E]z a versbeszéd azáltal, hogy túlságosan sok dísztelen élőnyelvi elemet, túlságosan sok prózát visz a fordított szövegekbe, sok esetben kortalanná, egymáshoz túlságosan hasonlatossá teszi őket, valamint […] bizonyos (alapvető) líratípusokhoz egyszerűen nincs hozzáférése."[31]

A kép mégsem ennyire egyöntetű: ha az ember keres, akkor talál ellenpéldát Szabó Lőrincnél is épp arra, amit az imént állítottam: hogy tudniillik Baudelaire-fordításai mai szemmel annyiban „hitelesebbek" vagy „korszerűbbek", amennyiben reduktívabbak, letisztultabbak és élőbeszédszerűbbek a műfordító nemzedék átültetéseihez mérten. Jó példa erre a *Le revenant* című Baudelaire-vers, mely Szabó Lőrinc magyarításában *A kísértet* címmel jelent meg először 1923-ban a centenáriumi kiadványban, majd 1941-ben az *Örök Barátaink* I. kötetében (Jegyezzük meg, hogy a kettő között, 1943-ban Szabó Lőrinc sajtó alá rendezte a nagy triász-féle *A Romlás virágai* újabb kiadását.[32]): „Rőtszemű angyali, éji lélek: / Szobádba vissza-visszatérek / Feléd lopózva nesztelen / Szorongó, árnyas éjjelen; / S mint ha a Hold hűs fénye érne, / Megborzongsz csókom hidegére; / Két karom úgy nyújtom ki rád, / Mint kígyó csúszik árkon át. / S ha majd az ólmos reggel ébred, / Helyem üres lesz: a kísértet / Estig hideg nyom, nem leled… / Más meghódíthat szép szavakkal: / Friss tavaszodban iszonyattal / Tőr rabommá a Rémület!" Szabó Lőrinc ebben a fordításában, főképp annak első, 1923-as változatában szinte szembe megy saját műfor-

30 *Örök Barátaink I.,* 5., 7. (*Bevezetés,* kiem. Sz. D.)

31 Kulcsár-Szabó Zoltán, *i.m.* 302.

32 Vö. Charles Baudelaire, *A Romlás virágai,* ford. Babits Mihály, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád, a végleges magyar kiadást jegyzetekkel sajtó alá rendezte Szabó Lőrinc, Bp., Révai, 1943. Ehhez a kiadáshoz azonban sajnos nem sikerült hozzáférnem.

dítói eszményével és „felülstilizál”, kimondottan „lírai” fordítást készít[33], amin az *Örök Barátaink*ban ugyan jelentősen változtat és nagyban közelít a föntebb vázolt „prózaibb”, díszítésmentesebb, kevésbé szecesszionizáló szöveghez, de a „nyomok” nem tűnnek el maradéktalanul. Persze azt is látni kell, hogy a *Le revenant* azon szonettjei közül való, melyek kevésbé a „modernista”, mintsem a romantikus Baudelaire alkotásai.

Le revenant

Comme les anges à l'oeil fauve,
Je reviendrai dans ton alcôve
Et vers toi glisserai sans bruit
Avec les ombres de la nuit,

Et je te donnerai, ma brune,
Des baisers froids comme la lune
Et des caresses de serpent
Autour d'une fosse rampant.

Quand viendra le matin livide,
Tu trouveras ma place vide,
Où jusqu'au soir il fera froid.

Comme d'autres par la tendresse,
Sur ta vie et sur ta jeunesse,
Moi, je veux régner par l'effroi.

33 Vö. Kosztolányi megoldásával, akinél pedig ez szerepel: „Más lágy, szelíd szivet ural: „én rémülettel, bosszuval / tiprom le majd az ifjuságod!”

Ha a két fordításverziót egymás tükrében olvassuk, jól nyomon követhető, hogy Szabó Lőrinc 1941-es átdolgozott fordítása már valóban jóval közelebb van az előbeszédszerűbb, sallangmentesebb dikcióhoz, valóban jóval „baudelaire-ibb" az elődjénél. Az újrafordításon tetten érhető a költő tudatos koncepciója és kitartó igyekezete, hogy Baudelaire-t egyre „közelebbről" szólaltassa meg.

Mint rőtszemű angyalok árnya,
visszamegyek majd a szobádba
és ágyadhoz csúszom puhán
lidércként minden éjszakán;
és mint a holdfény, barna bőröd
selymére hideg csókkal ömlök
s ölellek mint kígyó, amely
árokban nyújtózik le-fel
Reggel, amikor eltűnik álmod,
helyemet üresnek találod,
üres is estig és hideg.
Mások bókolnak, udvarolnak;
legyek én ura tavaszodnak
azzal, hogy megdermesztelek!

A zárlat újabb, végleges fordítói megoldása ugyan valóban lényegesen letisztultabb az 1923-as verziónál, de a Baudelaire-eredeti nyelvi letisztultságához mérten még ez a jóval puristább, kevésbé retorizált változat is magán viseli a „műfordító" nemzedék hagyományának nyomait. Az artisztikus műfordításeszmény efféle maradványa a „megdermesztelek" igei megoldása, mely a maga metaforikusságában tompítja, eufemizálja, és még itt is felülstilizálja a „Moi je veux régner par l'effroi" (szó szerinti fordításban: „Téged megfélemlítve akarok uralkodni fölötted") nyelvileg-stilárisan a minimumra redukált, nyers és parancsszerű szerelmi üzenetét.

Az *Örök Barátaink* újrafordításai – *A kísértet*et is beleértve – ezzel együtt rendkívül plasztikusan jelzik azokat a poétikai mozgásokat, amelyek részint Szabó Lőrinc költészetének alakulástörténetében, részint páratlan műfordítói teljesítményének kibontakozásában döntő szerepet játszhattak.

Gondolatmenetem szempontjából a kérdéses Baudelaire-vers és fordítás-változatai különösen fontosak, amennyiben sok szempontból és határozottan a *Te meg a világ*-kötet, közelebbről a *Semmiért egészen* Szabó Lőrincének „hatáselőzményeiként" mutatkoznak. (Még akkor is, ha a „hatáselőzmény" szó adott esetben anakronisztikus a kérdéses művek keletkezését tekintetbe véve.) Erre a legjobb példa a verszárlat fordítói megoldása, a „legyek én ura tavaszodnak azzal, hogy megdermesztelek!", mely – a fentebb elmondottak ellenére – már abban a regiszterben szólal meg, ami e költészet egyik poétikai markere a *Te meg a világ* kötettől a kései szerelmi líráig.

Mi több, az *Örök Barátaink* I. kötetének *Bevezetés*ében is találunk olyan okfejtést, ami némileg árnyalja a fent vázolt közkeletű felfogást, miszerint Szabó Lőrinc a versszöveg fogalmi centrumára apelláló Baudelaire-t teremt magyarul: „A költészet, a költői fordítás azonban érzékeltet, s ezzel túlmegy a fogalmi közlés határán; evokál, teremt."[34]

A „TESTET ÖLTÖTT" FORDÍTÁS. BAUDELAIRE, SZABÓ LŐRINC ÉS A VERSTEST MATERIALITÁSA

Épp az imént mondottakkal is összefüggésben, rendkívül aktuális kérdésnek látszik[35], hogy a Szabó Lőrinc által teremtett magyar Baudelaire-t hogyan lehet a *testi tapasztalat materialitása* felől újragondolni. A Baudelaire-fordításoknak a *Nyugat* műfordító nemzedéke által ránk hagyományozott vagy sugalmazott *pneumatologikus* olvasata mellé odahelyezve a derridai értelemben vett *grammatologikus* olvasatot[36], a Szabó Lőrinc-textusok és a Szabó Lőrinc-féle Baudelaire-textusok (vers)testi materialitását, s a kettő (a költő és műfordító alkotásainak) összjátékát, „tükörszínjátékát". Mert Der-

34 *Örök Barátaink I. (Bevezetés)*, 6.

35 Gondolatmenetem ezen részéhez a fentebb már hivatkozott Szabó Lőrinc-konferencia egyes előadásai külön inspirációt adtak: elsősorban Nagy Csilla, Kulcsár-Szabó Zoltán és Bartal Mária elgondolásai.

36 Bartal Mária is Derrida pneumatologikus-grammatologikus fogalompárosát vonatkoztatta saját Szabó Lőrinc-értelmezésére. Bartal Mária, *„…hús-, csont- s ideggép…": Az érzéki tapasztalat határhelyzetei Szabó Lőrinc költészetében,* előadásszöveg, *Szabó Lőrinc 60. „Örök véget és örök kezdetet"* című konferencia, PIM–ELTE, 2017. október 5–6.

ridával szólva Szabó Lőrinc nemcsak egy pneumatologikus Baudelaire-t alkot meg magyarul, de legalább annyira egy grammatologikusat.

Sőt, az *Örök Barátaink*ban szerepeltetett fordítás-korrekciók, illetve a Baudelaire-adaptációk új kontextusba helyezése még inkább felkínálják az újraolvasásnak ezt a lehetőségét: ha például az 1941-es I. kötet kompozíciós logikáját követve olvassuk a Baudelaire-fordításokat, azt látjuk, hogy *A dög* (*Le charogne*) mellé a költő odahelyezte a fordításában *Imádlak, mint az éj fekete boltozatját* című verset (*Je t'adore a l'égal de la voute nocturne*), s ezáltal egy olyan Baudelaire-korpusz rajzolódik elénk, melyben sokkal élesebben látszik a költői szó testi mivolta.

„[…] Támadni készülök, s mint dögre kukacok / lábnélküli hada, rohamra indulok, / s szeretlek, óh, te, vad, te, könyörtelen állat: / szépítő fagyodért csak még jobban imádlak." [37]

Az újabb kutatások fényében korántsem látszik esetlegesnek, hogy Baudelaire botrányos, durván tabusértő emblematikus versét, az *Une charogne*-t éppen Szabó Lőrinc fordította magyarra *Egy dög* címen. Legkevésbé sem lehet véletlen, hogy a rothadó test szomatikus költői leírását látjuk megismétlődni a magyar költő olyan poétikai kezdeményezéseiben, melyek kései szerelmi lírájában jellegzetesnek mondhatók. Az eredetileg kiadatlan *Káprázat*-ciklusban (1953–1956)[38] a halott kedves testét felidéző költői gesztusok, melyekben a szerelmes, (egykor) vágyott test és a sír figurája a maguk korporalitásában épp olyan botrányos módon helyeződnek egymás mellé – legalábbis az esztéta modernség humanisztikus perspektívájából nézve –, mint ahogy Baudelaire „iszonyu dög"-je alábbi sorainak egymásra „rímeltetése" durván provokálva feszegeti mind a korabeli esztétikai, mind a társadalmi morális normákat: „kipárolgással telt hasa", „te, nők között királynő, / az utolsó szentség után", akinek csontját „penész eszi", húsából „vadvirág nő, / s kövér gyom burjánzik buján." Akárcsak a fentebb idézett zárlat hírhedt asszociációi: „én őrzöm, isteni szép lényegükben őrzöm / elrothadt szerelmeimet!"

A *Káprázat* ciklusbeli *Megvan a föld* című vers (*Két élő egy halotthoz* 1.) zárlata így hangzik:

„[…] Tegnap egy
nő, akiről tudnom kell, hogy szeret,
akarta, hogy benne érezzelek:
egymást öleltük, minket a sirod,
élet s halál hármunkon osztozott;
és sose voltunk még oly boldogok."

37 Az *Örök Barátaink*-beli *Une charogne* korrigált szövegében pedig egy apró, de beszédes módosítást találunk: a záró sor „Elrodhadt szerelmeimet" helyén az 1941-es változatban „Elrothadt kedveseimet" szerepel.

38 Vö. Nagy Csilla vonatkozó interpretációjával. Nagy Csilla, *„»Legyen« a »Ne legyen!«-t mondta ki": Test- és szubjektumtapasztalat Szabó Lőrinc költészetében*, előadásszöveg, *Szabó Lőrinc 60. „Örök véget és örök kezdetet"* című konferencia, PIM–ELTE, 2017. október 5–6. [Az írott változatot lásd előző lapszámunkban: Nagy Csilla, *Dinamikus erőtér: Test- és szubjektumtapasztalat Szabó Lőrinc költészetében*, Irodalmi Szemle, 2017/12, 28–36. – A szerk.]

E párhuzamos, és egymással minden bizonnyal hatásviszonyban álló Baudelaire- és Szabó Lőrinc-szöveghelyek ugyancsak drabálisan feszegetnek mindenfajta tabut, konvenciót, kódexet és kódot. Legyen az társadalmi, erkölcsi vagy műfaji norma. Szabó Lőrinc kései szerelmi lírájának kérdéses regisztere meggyőződésem szerint feltétlenül a radikálisan provokatőr Baudelaire-líra nyomait hordozza magán. Álljon itt egy e szempontból releváns példa a *Káprázat* verseiből, a *Két élő egy halotthoz* 2. darabja, *Vendégünk voltál*:

Vendégünk voltál

Vendégünk voltál s mi a tieid,
testi vendégek lelki tulvilágban
(másféle nincs!) s oly ezerajku vágyban,
mely a halálnak bontja rácsait
s mindannak, ami időben lakik,
saját magunknak; mert ahogy mi hárman
együtt voltunk, egy gyönyörré kuszáltan
együtt, noha csak pillanatokig:
ez nem velem történt és nem veled
s nem azzal, kit, mint egykor tégedet,
ugy szeretek, te Csontig-Vetkezett:
öröklétnek hozta az izeit
s a mindenségnek, az, hogy kicsit
vendégünk voltál s mi a tieid.

Tanulságos e szempontból fellapozni a *Vers és valóság* vonatkozó oldalait, ahol egy olyfajta önértelmezést találunk, mely a szerelmi líra radikális és tabufeszegető kódváltása szempontjából különösen releváns: *„Két élő egy halotthoz: Megvan a föld* – Május 8-án Erzsike sírjánál voltam. Túlságosan is reálissá akartam tenni a képet, és így lett teljesen

irreális: »egymást öleltük, minket a sírod«; hogy lehet ezt elképzelni? Át kell majd javítani."[39] Sőt, alighanem érdemes volna szoros szöveg(össze)olvasással megvizsgálni, vajon a *Káprázat*-ciklus versei, sőt, netán *A huszonhatodik év* egyes részletei, tágabban a kései oeuvre milyen fokig és milyen módon örökösei a kérdéses Baudelaire-verseknek. Mert, hogy egyenes ágú örökösei, ahhoz nem igen fér kétség.

Olvasatomban tehát a túlélés fikcióját felszámoló *mortifikáció poétikája*[40] – legalábbis európai távlatba helyezve – egyértelműen baudelaire-i örökségként jut érvényre Szabó Lőrinc kései költészetében. Hiszen az *organikus lét felbontásának* radikális poétikai gesztusával alighanem Baudelaire-nél találkozhatott először még fiatal költőként. Még ha nem is a baudelaire-i *anti-natúra*[41] jut szóhoz Szabó Lőrincnél. Bár fontos megjegyezni, mert tovább árnyalja a képet, hogy a *Vers és valóság*ban a költő a *Káprázat* kérdéses verseit lényegében *fikciók*ként állítja be. „És már azt hiszem, hogy nincs „valóság", hogy az egész történelem előtti idő, ahogyan az egész mitológia, a görög-latin istenek Zeusztól Afroditéig és Jupitertől Vénuszig, az egész irodalom (a vers! a regény! a dráma!) mind-mind teljesen az emberi fantázia alkotása, vagy majdnem teljesen az…"[42] A *Két élő egy halotthoz* kapcsán pedig ezt jegyzi föl: *Káprázat 1.* – Ezt az első változatot 1953 tavaszán írtam. A képzelődésben mákszemnyi csak a megtörtént valóság."[43]

Szempontomból további fontos hozadéka Szabó Lőrinc önértelmezéseinek, hogy egy Baudelaire szerelmi költészetére történő utalást is találunk a hivatkozott passzusban, melyben a kérdéses lírai corpusra vonatkozólag újabb megkülönböztetéseket találunk a referencialitás-fikcionalitás kérdés vonatkozásában: „Többnyire – a valóságban létező nőt leplezni kívánván, verseimben természeti tüneménnyé alakítottam át: tündérré, nimfává, Kalypszóvá, szirénné, sellővé, lidérccé, sőt káprázattá, zenévé. Most a fordítottját csináltam. Az elképzelt eszményt akartam valósággá, élővé tenni. Nem a tényleges történés lett számomra fontos, csak a lelki élmény. (…) Az ábrán-

39 *Vers és valóság*, 280.

40 Vö. Kulcsár-Szabó Zoltán konferencia-előadásának észrevételeivel. Kulcsár-Szabó Zoltán, *A (túl)élő üzenete,* előadásszöveg, *Szabó Lőrinc 60. „Örök véget és örök kezdetet"* című konferencia, PIM–ELTE, 2017. október 5–6.

41 Itt Kulcsár Szabó Ernő Szabó Lőrinc-előadásának egyik reflexiójára utalok. Kulcsár Szabó Ernő, *„Gyík egy napsütötte kövön": Egy lehetséges biopoétika körvonalai Szabó Lőrincnél*, előadásszöveg, Szabó Lőrinc 60. „Örök véget és örök kezdetet" című konferencia, PIM–ELTE, 2017. október 5–6.

42 *Vers és valóság*, 280.

43 Uo. *A Káprázat 2.* –ről pedig ezt olvashatjuk: „A vers első változatát ősszel Igalon átírtam. A valóság benne a júniusi–júliusi virágok Erzsike sírján, főképp pedig a szeptemberben már csak gyéren, de annál szebben nyíló rózsák hatása. „Csak tudnám, ki vagy, Káprázat!" – sose tudtam meg. (Uo.)

dot megfogni, elevenként versbe kényszeríteni akartam. (…) Olyan – valami ok miatt elérhetetlen – asszonyokra gondolok, akikre hosszabb ideig is vágyódtam, (…) és – talán – egy baudelaire-i Madame Sabatier-szerű jelenség (…)

De soha nem helyeztem így – ennyire még – élő személyt sem a valóságba, mint most ezt a fantáziált ideált. (…). Ami benne töményen valódi, az – az érzés.[44]

„A versfordítás a kör négyszögesítése." – írja Rába György.[45]

Az „autentikus", „hiteles" fordítás eszményéről egy jó ideje, és feltehetőleg egy jó időre lemondott az irodalom- és fordítástudomány. Nincs „jó" Baudelaire-fordítás. A kérdés csak az, a *Szamártövis* vagy a *Sátán műremekei* nyelvén megszólaló magyar Baudelaire visz-e közelebb bennünket ma, 2017-ben – mihez is? Az eredeti Baudelaire-hez, ha van ilyen… És nem utolsósorban Szabó Lőrinchez, akitől jól tudjuk: „S nem én vagyok, – a mű, / a vers a fontos!" (*Tücsökzene*, 158.)

Annyi bizonyos, hogy Szabó Lőrincnek hála, Baudelaire – a *Tücsökzenével* szólva (191) –„lakónk, házunk barátja lett", nekünk, magyar olvasóknak, még akkor is, ha franciául is olvasunk Baudelaire-t…

44 *Vers és valóság*, 278.
45 Rába György, *Szép hűtlenek*, Bp., Akadémiai, 1969, 4.

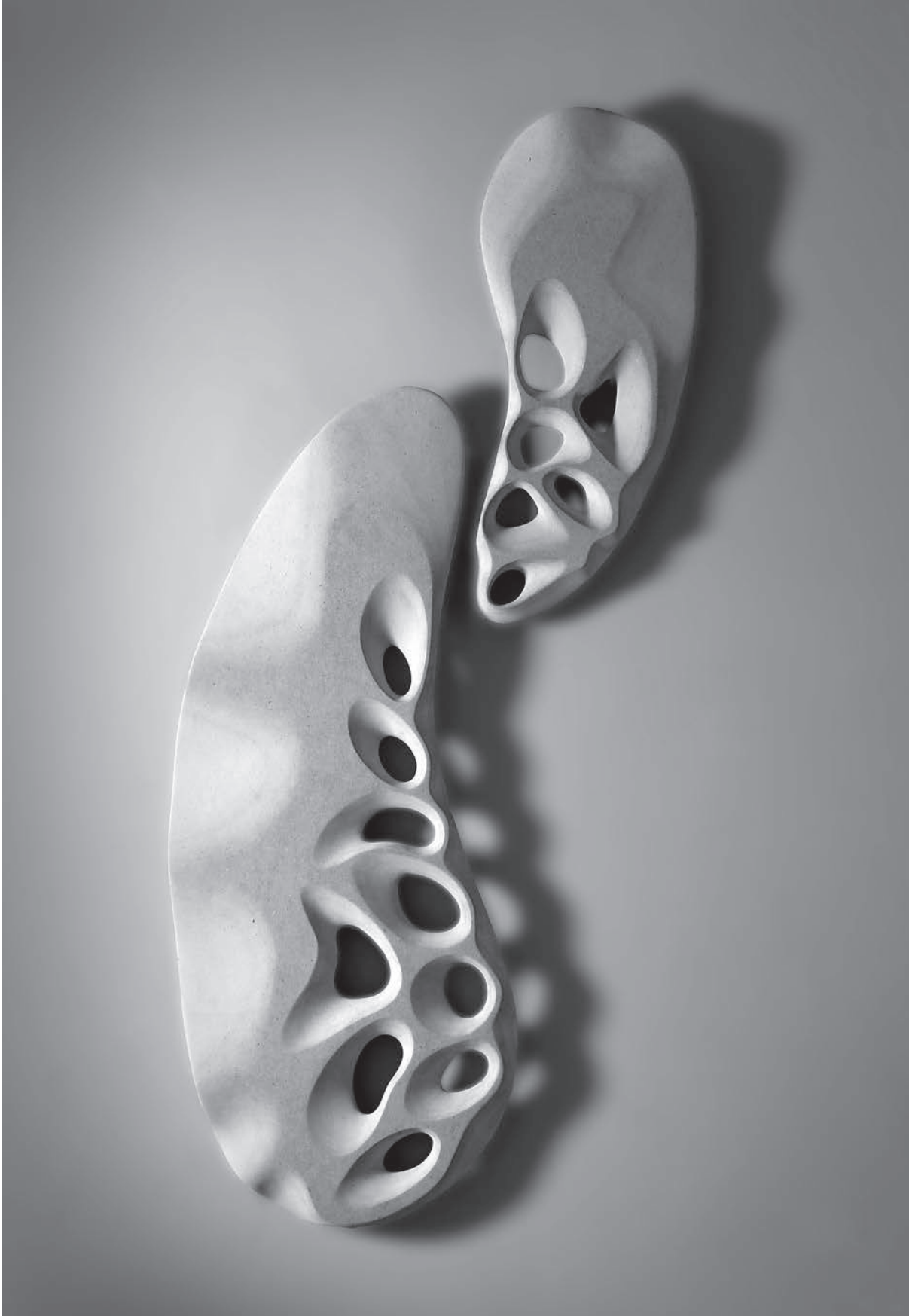

BARNA LÁSZLÓ

„WERTHER ÁLMAI": VERS ÉS FORDÍTÁSSZÖVEG SZABÓ LŐRINCNÉL

„A próza […] azzal, hogy […] mindennapi életünk közepette lep meg bennünket az idegen kiválósággal, […] magasabb rendű hangulatot kölcsönözvén, valóban épületesen hat ránk."[1]
Johann Wolfgang von Goethe

1.

1931. március 15-én jelent meg a Pesti Naplóban Szabó Lőrinc *Az Egy álmai* című – *Te meg a világ* verseskötetének – csúcsverse. E költemény intencióját az irodalomtörténet leginkább az egykötetes filozófus Max Stirner *Der Einzige und sein Eigentum*[2] című művével és Russell filozófiaelméleti alapvetéseivel szokta volt összefüggésbe hozni.[3] Jelen dolgozatban egy dologra rávilágítani, egy másikra pedig utalni szeretnék. Egyfelől azt igyekszem bemutatni, hogy nem csupán a russelli analízis és a Szabó Lőrinc által is expressis verbis bevallott stirneri etika hatása artikulálódik a versben,[4] de a Goethe *Werther*ben[5] igen szemléletesen kitűnő dichotomikus világnézet is, azaz a két eltérő műfajú mű transztextuális olvasatának feltárása nem mutatkozik érdektelennek.[6] A dolgozat egy másik problémát is kijelöl, jelesül, hogy a két és fél évvel korábban megírt vers és így a műfordító-költő irodalomszemlélete milyen minőségben alakítják a *Werther* célnyelvi variánsát. Az elemzés itt a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlításával

1 Johann Wolfgang Goethe, *Jegyzetek és értekezések a Nyugat-keleti díván jobb megértéséhez = Kettős megvilágítás: Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*, szerk. Józan Ildikó, Jeney Éva, Hajdu Péter, Bp., Balassi, 2007, 159.

2 Max Stirner, *Der Einzige und sein Eigentum*, hrsg. von Bernd Kast, Freiburg–München, Verlag Karl Alber, 2009.

3 Kabdebó Lóránt, *„A magyar költészet az én nyelvemen beszél": A kései Nyugat-líra összegződése Szabó Lőrinc költészetében*, Bp., Argumentum, 1996[2] (Irodalomtörténeti füzetek, 128); Uő, *Vers és próza: A modernség második hullámában*, Bp., Argumentum, 1996.

4 Vagy adleri individuálpszichológia.

5 *Werther*ként hivatkozom a továbbiakban is a *Die Leiden des jungen Werther(s)* című elbeszélésre, mely többször *Die Leiden des jungen Werthers* címen is megjelent. Sőt, köztudottan helytelen alakban a címkezdő névelő nélkül is: *Leiden des jungen Werthers*. A helytelen címmel megjelent kötet filológiai adatai: Johann Wolfgang von Goethe, *Leiden des jungen Werthers: Roman eines Empfindsamen*, Bayreuth, Gauverlag Bayreuth, 1944. Első magyar kiadása Szabó Lőrinc fordításában: [Johann Wolfgang von] Goethe, *Werther szerelme és halála*, ford. Szabó Lőrinc, bev. Laczkó Géza, [Bp.], Az Est–Pesti Napló, é. n. (Filléres klasszikus regények).

6 A két szöveg dialógusának feltárásához a kontrasztív szövegelemzés Gérard Genette transztextualitás-terminológiáját hívja segítségül. Bár Genette rendszerének alkalmazhatósága – nem indokolatlanul – erősen vitatott, a dolgozat elemzési stratégiáinak mégis megfelel.

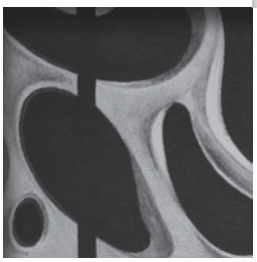

igyekszik majd véleményt alkotni, mely során egy ilyen – minden bizonnyal speciális – helyzetben a fordító Szabó Lőrinc műhelytitkaira is fény derülhet. Noha nincs arról tudomásunk, hogy a fordítás Szabó Lőrinc saját ötlete volt-e, vagy penzumszerű megbízásos munkáról van szó, az viszont bizton állítható: a költő egyfajta megszólaló médiumot látott az idegen szövegben, jelesül saját gondolatait. Ezen a ponton pedig fel kell merüljön a kérdés, hogy fordítása során a forrásnyelvi szöveg releváns szöveghelyeit mennyiben alakította át a célnyelvben saját költői beszédmódjának tükröződéseként. Ennélfogva pedig műfordítói munkájáról, elveiről is tudomást szerezhetünk. Természetesen abból a forrásnyelvű kötetből dolgozom, melyből Szabó Lőrinc a fordítását végezte.[7]

II.

Szabó Lőrinc életrajzi adatai és publicisztikai írásai alapján természetesen minden merészség nélkül kijelenthető, hogy már 1931 előtt olvasta a „*Werther*t", és amiképp Babitsra mint a jelen mesterére, Goethére holt mestereként tekintett. Összesen harmincnyolc alkalommal fordul elő Goethe neve a Szabó Lőrinc-könyvtár katalógusjegyzékében.[8] Ez persze nem jelenti sem az egész szépírói Goethe-korpusz, sem a Goethéről szóló tanulmányirodalom teljes feltárását Szabó Lőrinc könyvtárában, ugyanis azon antológiák és tanulmánykötetek, melyek címleírásában nem szerepel Goethe neve, e harmincnyolc tételbe nem bennfoglaltak. Ez a korpusz is jól mutatja, hogy Szabó Lőrinc ars poeticájára milyen hatással lehetett nemcsak a német, de a világirodalom egyik legnagyobb költője és írója.

Az Egy álmai keletkezése után két és fél évvel, 1933 végén a műfordító-költő hajszolt ütemben fordítja a *Die Leiden des jungen Werther* című klasszikust: „[é]nnekem most jan. 1-jéig le kell fordítanom a *Werther*-t, képzelheted, milyen befogottságot jelent ez éppen karácsonykor" – írja debreceni barátjának, Kardos Lászlónak. A fordítás közben a Kardos László által szerkesztett *Válogatott versei* számára *A sátán műremekei* költeményeit dolgozza át, és a *Különbéke* újabb darabjait is írja. A többi közt

7 Johann Wolfgang von Goethe, *Die Leiden des jungen Werther*, hrsg. von Hans Timotheus Kroeber, Weimar, Gustav Kiepenheuer Verlag, 1916. Az eredeti kötet Szabó Lőrinc könyvtárában megtalálható (Bp., Pasarét, Volkmann utca 8.).

8 *Szabó Lőrinc könyvtára: I. Magyar szerzők művei*, bev., jegyz. és szerk. Buda Attila, Miskolc, Kabdebó Lóránt, (Szabó Lőrinc Füzetek, 3) 2002; *Szabó Lőrinc könyvtára: II. Külföldi szerzők művei*, bev., jegyz. és szerk. Buda Attila, Miskolc, Kabdebó Lóránt, (Szabó Lőrinc Füzetek, 6) 2004–2005; Darmó Magdolna, *Szabó Lőrinc könyvtára = Pótlások a Szabó Lőrinc Füzetek 3. és 6. füzetéhez*, bev., jegyz. és szerk. Darmó Magdolna, Miskolc, Kabdebó Lóránt, 2005.

így készül el a *Werthert fordítva* című verstöredék.[9] Valószínűleg a fordítói munka szigorú üteme nem engedte a teljes vers elkészültét, a hajszában a versrészlet nem egészülhetett ki nagyobb intenzitású alkotói inspirációval: „[e]gy élethelyzet impressziójának vázlata maradt a verscsíra".[10] Kabdebó Lóránt is megállapítja, hogy Goethe poétikája több ponton is rokonítható lehet *Az Egy álmai* mondanivalójával.[11]

Jelen esetben elemzésünk szövegkorpusza *Az Egy álmai* és Goethe magyarra fordított *Sturm und Drang*-szövegváltozata, amelyek nemcsak tematikus szinten csengenek egybe, de a kontrasztív elemzés során szövegszintű értelmezésre vállalkozva különböző transztextuális olvasatok horizontjai is látótérbe kerülhetnek. Magáról a *Te meg a világ* kötetről már a kortársi kritika, majd pedig az irodalomtudományos diszkusszió is megállapította, hogy Szabó Lőrinc életművének a csúcsteljesítménye és egyben a magyar líra egyik kiemelkedő darabja. Ha nemcsak *Az Egy álmai*t, de a *Te meg a világ* többi darabját is megvizsgálnánk (pl. a *Semmiért egészen* vagy a *Te meg a világ* címűt), minden bizonnyal hasonló eredményt kapnánk, hiszen a verseskötet „poétikai naplója" azonos dichotomikus relációra van szerkesztve. Visszatérve mégis *Az Egy álmai*hoz, melyben a *Werther* gondolatisága talán a legszembetűnőbben sejlik fel, Szabó Lőrinc itt egyfajta költői dialogikus beszédmódot hoz létre: az önmegszólító versforma egy sajátos válfaját, melyben a retorikus Szabó Lőrinc a két szólamot, az önmegvalósításra törekvőt és az ennek a lehetetlenségét tudatosítót egyenlő

9 Kabdebó Lóránt, *Útkeresés és különbéke: Szabó Lőrinc 1929–1944*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1974, 236–238. Interneten: http://mek.oszk.hu/05200/05232/html/kabdebo_utkereses0005.html (2013. 11. 09.).

10 Uo. Lipa Tímea a vers kéziratának megfejtésén munkálkodva a különböző tintaszínek, az írásstílus, a gyorsírásos ceruzajegyzetek, a latin betűs tintaírás és a szöveg tartalma alapján több írásréteget különít el, mely rétegek írása közt több év is eltelt: az átdolgozás befejezése csak 1938-ban valósult meg.

11 Ebbe a goethei poétikába tartozó verseket éppen Szabó Lőrinc is lefordította (*Epirrhema*, *Prooemion*). A *Prooemion* címűt pedig éppen a költő *Te meg a világ*-korszakában (a vers eredetijének filológiáját ezúttal mellőzöm). Kabdebó „az ember kettőssége", a logikai és pszichológiai szervezőelv párharca kapcsán emeli ki a versben felbukkanó álom-motívumot: „Az ember lelke is egy-egy világ; / ezért van, hogy mit legszebb álma lát, / abban tiszteli mindenütt a nép / Istent, a maga Istenét, / mindent félve megad neki / s ahogy csak tudja, szereti". (*Goethe verseiből: Prooemion*, ford. Szabó Lőrinc, Nyugat, 1932/8, 425 és *Az öreg Goethe: 1801–1832 – Antológia a költő öregkorának műveiből*, Gyoma, Kner Izidor, 1932, 12–13.) Ez az álom pedig, ahogyan alább látni fogjuk, nemcsak Goethe e versének, de *Az Egy álmai*nak és a *Werther*nek is centrális motívuma. Amit még a *Prooemion*nál releváns megemlítenünk, az annak második strófája: „füllel és szemmel amit csak bejársz, / mindenütt az ő mására találsz, / s tűz-szellemednek bár útja az ég, / már a hasonlat, a kép is elég". (Uo.) Szabó Lőrinc mintha felfedezte volna magának e verset, s ars poeticáját, illetve alkotómunkájának elvét bemutatandó fordította volna le, ugyanabban az időben, amikor a *Te meg a világ*-kötetét rendezte. E versfordítás a *Werther*-fordítás és *Az Egy álmai* polemikus viszonyának egyfajta kommentárjaként, argumentációjaként, értelmező jegyzeteként is olvasható. Kabdebó Lóránt álláspontja is erősíteni látszik ezt a feltételezést, amikor arról ír, hogy a fordító Szabó Lőrinc poétikai átalakulását Goethe tájékoztatóan segítette. (Kabdebó, *„A magyar költészet…"*, *i. m.*, 26., 48–49.)

mértékben igyekszik megszólaltatni. Ez az „aktor és a néző kettősére épülő költészet gondolati archetípusa" – írja Kabdebó Lóránt.[12]

Honnan ez a két szólam? A következőkben e két hangot Werther belső vívódásainak, egymással minduntalan vitatkozó, egymást folyton meggyőzni igyekvő szólamaiképpen értelmezzük. Werther „belső hangjai" – amiként a továbbiakban látni fogjuk – két módon artikulálódnak: (1.) vagy Werther belső dialektikus monológjaiban (levelek narrációja – genette-i metatextualitás) vagy pedig (2.) az elbeszélő kommentárjaiban (fiktív kiadó narrációja). A következőkben a két mű hipertextuális és kisebb nyelvi egységeket tekintve intertextuális olvasatát[13] igyekszünk bemutatni.

Aktor a *Werther*ben:

„Visszatérek saját magamba, és egy világot találok![14] […] Nézd meg az embert a maga korlátai közt"[15] – mondja Wilhelmnek, aki most a „néző" szerepét tölti be.

Aktor *Az Egy álmai*ban:

„s ami szabály, mind nélkülem/ született: / ideje volna végre már / megszöknöm közületek […] Nem! Nem! nem bírok már bolond / szövevényben lenni szál".[16]

Néző a *Werther*ben:

„[d]rága Wilhelm, sok mindent összegondoltam az ember vágyáról, amely terjeszkedésre, új felfedezésekre, csatangolásra űzi; és aztán arról a belső ösztönről, hogy hódoljon meg önként a korlátoknak, illeszkedjék a megszokás kerékvágásába, és ne érdekelje se jobb, se bal."[17]

A néző beletörődő, átélő típusú részlete *Az Egy álmai*ban:

„megérteni és tisztelni az őrt / s vele fájni, ha fáj!".[18]

Talán azt is mondhatnánk, Werther mindvégig „néző" marad, az „aktor" akaratával egész életében küzd,[19] s az halálával teljesül be. Az álom, mely mind a vers, mind az

12 *Uo.*, 39.

13 Genette terminológiájában az intertextualitás sokkal szűkebb jelentésmezővel bír, mint Kristeva Bahtyin dialogicitás-elméletéből levezetett intertextualitás-fogalma. Genette-nél az intertextualitás a szószerinti szöveghelyek átvételét, citálását jelenti, a hipertextualitás pedig a szövegek tágabb kontextusát is figyelembe veszi (ez Kristeva intertextualitás-fogalmának része), akár időben egymástól meglehetősen távol eső szövegek egymásra való referáltságát is vizsgálja, így nemcsak kontrasztív, de komparatív elemzést is végrehajt. A transztextualitáson belül Genette további három kategóriája a paratextualitás, metatextualitás és az architextualitás. Ld.: Orosz Magdolna, *„Az elbeszélés fonala": Narráció, intertextualitás, intermedialitás*, Bp., Gondolat, 2003, 103–104., és részletesen: Uő, *Intertextualität in der Textanalyse*, Wien, ISSS, 1997.

14 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 38. (A ritkítással történt kiemelések tőlem származnak – B. L.)

15 *Uo.*, 114.

16 Szabó Lőrinc, *Az Egy álmai* = Uő, *Te meg a világ*, Bp., Pantheon, 1932, 55.

17 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 71.

18 Kabdebó, *„A magyar költészet…"*, *i. m.*, 45.

19 A belső monológok és a fiktív kiadótól kapott tudásunk alapján.

elbeszélés központi motívuma, nem a magunkba való visszatérés, hanem a magunkba való visszatérés vágyának a szimbóluma: „Tengerbe, magunkba, vissza! Csak ott lehetünk szabadok!”[20] […] „álmodjuk hát, ha még lehet, az Egynek álmait!”[21] Ha már nem lehet álmodni (vágyakozni), akkor révbe értünk (Werther halála): „Sokszor én is így érzem magam, szeretném megnyitni az eremet, hogy hozzájussak az örök szabadsághoz”.[22] Az ember magába való visszatérése egyúttal a természetbe való visszatérést, a természettel való egyesülést – s így a halált – is szimbolizálja. E „vágyálom” a rousseau-i „vissza a természethez!”-jelmondat intenciójánál többet implikál a versszövegben: Thoreau az embernek a természettel való összeolvadását a polgári engedetlenséggel összekapcsolt kérdéskomplexumát is. Thoreau a 19. századi polgári engedetlenség filozófiájának a megalapozója, aki *A polgári engedetlenség iránti kötelességről* című művében leírja, hogy egy magasabb rendű (belső vagy/és/azaz természeti) törvény alapján az embernek nemcsak lehetősége, de egyenest kötelessége megtagadni a korlátozó törvényekkel teli világgal való együttműködését.[23] Mintha pontosan ennek a filozófiának lenne a két szöveg a lírai és az epikus formában megszólaltatott médiuma. Szabó Lőrinc szavaival: „s ami szabály, mind nélkülem / született: / ideje volna végre már megszöknöm közületek”.[24] Goethe kifejezőerejével: „minden szabály, bármit mondjanak is, megöli a természet igaz érzését és igaz kifejezését! Mondd, hogy túlzok! A szabály csak korlátoz, lenyesi a buja kacsokat”.[25]

A *Te meg a világ* csúcsverse az olvasói tekintet előtt mint az „individualista lelkiállapot önvizsgálata” jelentkezik,[26] mely önvizsgálattípus Werther monológjait is erősen meghatározza: „és benne vagyunk a szegénységünkben, korlátaink rabságában, és lelkünk tovább eped az elillant enyhülésért. A legnyugtalanabb csavargó is így vágyik végül vissza a hazájába”.[27] Most

20 Szabó, *Az Egy álmai*, *i. m.*, 56.
21 *Uo.*, 57.
22 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 165.
23 Nincs tudomásunk arról, hogy ismerte-e Szabó Lőrinc Thoreau-t.
24 Szabó, *Az Egy álmai*, *i. m.*, 55.
25 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 42.
26 Kabdebó, *„A magyar költészet…”*, *i. m.*, 40.
27 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 72.

pedig említsük meg újra a következő sorokat: „Tengerbe, magunkba, vissza! Csak / ott lehetünk szabadok! / Nekünk többé semmit sem ad / ami kint van, a Sok”.[28]

Ahogyan az eddigiekből kiderült: a versből kiolvashatjuk az elbeszélés cselekményének bizonyos részleteit. Ilyen az „Én vagy ti, egyikünk beteg; és mégse nézzem a fegyvereket[?]”-szövegrész is.[29] A *Werther*ről szóló szakirodalomnak ugyanis egyik központi kérdése magának az öngyilkosságnak a megítélése. A versbeli fegyver-motívum az öngyilkosságnak a szimbóluma, amely főképpen Werther és Albert polemikus dialógusában teljesedik ki. Albert gyengeségnek találja az öngyilkosságot: „abban nincs igazad, hogy az öngyilkosságot […] nagy cselekedetekkel hasonlítod össze: holott semmi másnak nem tekinthető, mint gyengeségnek”.[30] A főszereplő Werther pedig társa-

28 Szabó, *Az Egy álmai*, *i. m.*, 56. Ugyanakkor maga Szabó Lőrinc kiegészíteni és korrigálni is próbálja ezt az általánosító olvasatot, amikor egy konkrét biografikus élmény kontextusába helyezi versét: „szerelmi ösztön és elégedetlenség”. (Kabdebó, „*A magyar költészet…*”, *i. m.*, 40.) Gondoljunk csak a „Tilalom? Más tiltja! Bűn? Nekik, / s ha kiderűl!” sorokra. (Szabó, *Az Egy álmai*, *i. m.*, 56.) És most – a többi közt – Mikes Klára, Szabó Lőrinc és Vékesné Korzáti Erzsébet hármasára célzunk. Aligha szükséges Werther szenvedéseit, egymással vitázó érzéseit: szerelmét (és halálát) bemutatni, hiszen az egész mű egy nárcisztikus és elkényeztetett nemes fiatal belső szenvelgéseit artikulálja, ahol a szerelmi háromszög Werther, Lotte és Albert triászában rajzolódik ki. Így Szabó Lőrinc nemcsak költészetfelfogása, de élete egyfajta megszólaló médiumaként is tekinthetett a *Werther*re. Noha megjegyzendő, hogy Szabó Lőrinc valós „szerelmi” viszonyai az életben másképpen artikulálódtak, mint Goethe főszereplőjének románcai.

29 Uo.

30 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 111.

dalmilag is elfogadott, adott esetben szükségszerű jelenségnek tekinti: „[m]ondhatod-e gyengének a népet, amely zsarnokának elviselhetetlen igája alatt nyög, s végre fellázad, és letépi a láncait?”.[31] Hát nem épp ezt hajhássza *Az Egy álmai* aktora?[32]

III.

E tételnek a reciproka is minden bizonnyal igaz, hiszen a költői attitűd is erősen befolyásolhatja a fordítóit, noha – jelen esetben – Szabó Lőrinc fordítói magatartására ez nem jellemző. Bár a tartalmi idézés, a gondolati parafrazeálás a saját és a fordított művek párbeszédében gyakran tetten érhető, a műfordító-költő nem csempészett a *Werther* célnyelvi variánsába *Az Egy álmai*ból idézeteket, nem vett át szó szerinti citátumokat, Goethe művét nem fordítja eddigi fordítói attitűdjeihez képest a „versbe játszás kedvéért” hűtlenül, jelentéstöbblettel. Éppen hogy fiatalkori Werther-olvasmányélményét applikálja a *Te meg a világ* kötetének egyes részeibe, így *Az Egy álmai*ba. Szabó Lőrinc Goethe-tisztelete és alázata nem engedi a műfordító Genie-jének túlzott kreativitását, a forrásszöveg identitásának csekély megváltoztatá-

31 *Uo.*, 112.

32 Szabó Lőrinc Stefan Georgénak, másik szellemi mesterének verseit fordítva vetkőzi le Babits hatását, tehát nyugton érvelhetünk amellett, hogy a fordítás nagyban hat a saját költői beszédmódra. E ténynek a relevanciáját Szegzárdy-Csengery József is hangsúlyozza a műfordító Szabó Lőrincről írott portréjában. Véleménye szerint a világlíra eseményei a személyes alkotás optimális megvalósításához segítik a költőt, majd saját művének elkészülte után a már megtapasztalt, begyakorolt módszerével megszólaltatja magyarul a modellként használt idegen műveket. (Kabdebó Lóránt, *Szabó Lőrinc pályaképe*, Bp., Osiris, 2001, 167.) Kabdebó Lóránt hozzáteszi, hogy „[í]gy zárta ifjúsága Baudelaire-élményét első kötetei után a Babitscsal és Tóth Árpáddal közösen fordított *Romlás virágai*val (1923); később Goethének *A Sátán Műremekei*re, majd a *Te meg a világ* verseire tett hatását [sic!] a háromkötetes Goethe-antológiával (1932) köszönte meg; majd a *Különbéke* csalódottságot és kiszolgáltatottságot tudomásul vevő korszakát az *Athéni Timon*nal erősíti meg (1935). Az *Egy téli bodzabokorhoz* címzett vers pedig az egyes versek fordításánál korábban felfedezett és gyakorolt téma- és stílusformák segítségével teremti meg versének stilizációit, majd pedig az e stilizációkban felfedezett alapmotívumok tematikája szerint állítja össze a fordított verseket”. (*Uo.*, 168–169.)

sát sem,[33] azaz a német klasszikus szövege esetében Szabó Lőrinc fordítói gyakorlata a szoros tartalmi hűséget célozza meg.[34] Ezt bizonyítandó az alábbiakban a forrás- és a célnyelvi szövegből néhány idevágó szöveghelyet emelünk ki, melyeket paralel olvasva bebizonyosodik eddigi sejtésünk.

Hogy az ember élete csak álom, azt már sokan úgy érezték, és én is mindig magamban hordom ezt az érzést. Ha látom a korlátokat, melyek az ember tevékeny és kutató erőit bilincsbe verik; ha látom, minden fáradozás mennyire csak arra irányul, hogy szükségleteket elégítsen ki, amelyeknek megint semmi más céljuk nincs, mint kolduslétünk meghosszabbítása; és aztán hogy a megnyugvás a kutatás bizonyos pontjain csak álmodozó rezignáció, amennyiben a falakat, amelyek közt raboskodunk, tarka alakokkal és sugaras kilátásokkal festjük tele – mindez, Wilhelm, elnémítja a szavamat. Visszatérek saját magamba, és egy világot találok! Megint inkább csak sejtelemben és homályos vágyban, nem pedig az eleven erő biztos rajzában. És ilyenkor minden köddé foszlik öntudatom előtt, és álmodozva csak mosolygok bele a világba.[35]

Daß das Leben des Menschen nur ein Traum sei, ist manchem schon so vorgekommen, und auch mit mir zieht dieses Gefühl immer herum. Wenn ich die Einschränkung ansehe, in welcher die tätigen und forschenden Kräfte des Menschen eingesperrt sind; wenn ich sehe, wie alle Wirksamkeit dahinaus läuft, sich die Befriedigung von Bedürfnissen zu verschaffen, die wieder keinen Zweck haben, als unsere arme Existenz zu verlängern, und dann, daß alle Beruhigung über gewisse Punkte des Nachforschens nur eine träumende Resignation ist, da man sich die Wände, zwischen denen man gefangen sitzt, mit bunten Gestalten und lichten Aussichten bemalt – das alles, Wilhelm, macht mich stumm. Ich kehre in mich selbst zurück, und finde eine Welt! Wieder mehr in Ahnung und dunkler Begier als in Darstellung und lebendiger Kraft. Und da schwimmt alles vor meinen Sinnen, und ich lächle dann so träumend weiter in die Welt.[36]

[I]gen, az ilyen ember elnémul, és szintén megalkotja saját magából a világát, és boldog is, mert ember. És aztán bármilyen korlátok közt él, mindig ott őrzi szívében a szabadság édes érzését, és azt, hogy elhagyhatja ezt a börtönt, amikor akarja.[37]

33 Most Goethe *Tagebuch*jának a babitsi fordítására gondoljunk, ahol a német szerző felé tanúsított mérhetetlen alázat rajzolódik ki, és melyre Szabó Lőrinc is felhívja a figyelmet: Szabó Lőrinc, *Babits Goethe-fordítása*, Nyugat, 1921/10, 793–794.

34 Erről ld. részletesen: Barna László, *Szabó Lőrinc Werther-fordításának és Az Egy álmai című versének dialógusa*, Műút, megjelenés alatt.

35 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 38–39.

36 Uő, *Die Leiden…*, *i. m.*, 17.

37 Uő, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 39–40.

[J]a, der ist still und bildet auch seine Welt aus sich selbst und ist auch glücklich, weil er ein Mensch ist. Und dann, so eingeschränkt er ist, hält er doch immer im Herzen das süße Gefühl der Freiheit, und daß er diesen Kerker verlassen kann, wann er will.[38]

És jaj! ha odasietünk, ha az Ott-ból Itt lesz, minden mindig ugyanaz, és benne vagyunk a szegénységünkben, korlátaink rabságában, és lelkünk tovább eped az elillant enyhülésért.[39]

[U]nd ach! Wenn wir hinzueilen, wenn das Dort nun Hier wird, ist alles vor wie nach, und wir stehen in unserer Armut, in unserer Eingeschränktheit, und unsere Seele lechzt nach entschlüpftem Labsale.[40]

Bár a „magamban hordom ezt az érzést" szöveghely irányát tekintve karakteresebben fejezi ki a létező belülről feszítő szabadságvágyát, mint a „mit mir zieht dieses Gefühl immer herum", próbáljunk helyesebb megoldást, idevágóbb ekvivalenst javasolni. Nem találunk. Ahol Goethe – a német nyelv sajátosságából adódóan – passzív szintaktikai szerkesztéssel a verbális stílust preferálta (er ist eingeschränkt), ott Szabó Lőrinc jó érzékkel a szöveg értelmét megőrizve nominálisan fejezte ki azt (korlátok közt él). Láthatjuk, hogy a fordítás hűen tükrözi a forrásszöveg intencióját. Ez az önkontroll vagy egyszerűen csak a tiszteletből adódó hűségelv a továbbiakban is jelen van: minden elfogultság nélkül kijelenthető, hogy a klasszikus magyarul is klasszikus maradt, és hogy valóban nem alakította át a *Werther*t a célnyelvben saját költészetének tükröződéseként.[41]

38 Uő, *Die Leiden…*, *i. m.*, 19.
39 Uő, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 72.
40 Uő, *Die Leiden…*, *i. m.*, 45–46.
41 Ami ez előzőekben leírtakat még árnyaltabbá és argumentáltabbá teszi, az egy kapocs Szabó Lőrinc, Goethe és Stirner között. Erre a kapcsolódásra pedig Kabdebó Lóránt hívta fel a figyelmem. Éppen Stirner főműve prológusának a címe (mely genette-i értelemben egyben paratextusa is) Goethe *Vanitas* című versének a kölcsönvett mottója: *Ich hab' Mein Sach' auf Nichts* gestellt. Ráadásul a prológus zárását is egy Goethe-idézettel oldja meg: *Mir geht nichts über Mich!* A három vektor (Stirner főműve – Goethe *Werthe*re – Szabó Lőrinc *Az Egy álmai* című verse) tehát itt összeérni látszik, s e metszéspont magában is alátámasztja dolgozatunk azon feltevését, hogy a *Te meg a világ*-kötet poétikai naplójába nemcsak Stirner, de Goethe is írt, immár de facto. Arról nem is szólva, amire Kabdebó Lóránt hívta fel a figyelmem: a Stirner használta mottó a *Különbéke* című vers poénsorában implikált: „különbékét ezért kötöttem / a semmivel". (Szabó Lőrinc, *Különbéke*, Bp., Athenaeum, 1936, 184–186.) Noha a *Különbéke* című költemény címadó Szabó Lőrinc újabb kötetében, éppen a *Te meg a világ* záró, húsvéti verse is lehetne.

IV.

E rövid dolgozat szükségszerűen csak elnagyoltan mutathatta be magának a dialogikus poétikai paradigmának[42] a prózai transzformációját a Goethe-műben, valamint a meglétét Szabó Lőrinc *Te meg a világ*-beli költészeti formációjában, ekképpen szemléltetni igyekezve a két elemzett mű dialogikus viszonyát. *Az Egy álmai*ban végigfutó Szabó Lőrinc-i dialogikus poétikai paradigma egyes motívumai egy olyan klasszikus műben, melyet Szabó Lőrinc már fiatalon jól ismert, majd pedig fordítássá érlelt, jelen van, és amely mű entitása önmagában is megteremthetné – mint láttuk, a fordítás nélkül is (sic!) – a „dialogikus prózai paradigma" nagy pillanatát. Több, a hatástörténetet leíró biográfiai adat (pl. Thienemann professzor előadásainak Szabó Lőrincre tett hatása vagy Szabó Lőrinc Babits Goethe *Tagebuch*járól írott laudáló kritikájának argumentáló felfejtése)[43] maradt ki a dolgozatból, valamint a szövegelemzés is csak a főbb vonalakat szemléltethette. Mindennek ellenére igazolódni látszik a két szöveg erős korrelációja. Az alábbi vers – pontosabban cento – címe a következő (lehetne):

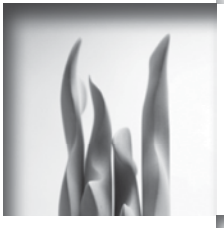

42 A költészet egészében a húszas évek második felében megtörtént paradigmaváltásról ld. részletesen a következő tanulmányt: Kabdebó Lóránt, *Költészetbéli paradigmaváltás a húszas évek második felében = „de nem felelnek, úgy felelnek": A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*, szerk. Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992, 53–82.

43 Szabó, *Babits Goethe-fordítása*, *i. m.*, 793–794.

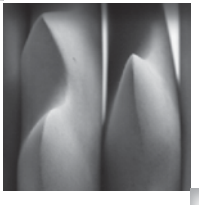

Werther álmai

„Visszatérek saját magamba”[44]
„hogy hozzájussak az örök szabadsághoz”[45]
„mosolygok bele a világba”[46]
„nagyon hasonlít a derengő álomhoz”[47]
„olyan korlátolt az ember”[48]
„egy mérhetetlen tenger partjaihoz”[49]
„erőit bilincsbe ver”.[50]

44 Goethe, *Werther szerelme…*, *i. m.*, 38.
45 *Uo.*, 165.
46 *Uo.*, 38.
47 *Uo.*, 262.
48 *Uo.*
49 *Uo.*, 122.
50 *Uo.*, 37.

KEMÉNY ARANKA

A TÖKÉLETES MŰ

AZ ÁTÍRÁS, AZ ÚJRAÍRÁS PÉLDÁI SZABÓ LŐRINC PRÓZAI ÉLETMŰVÉBEN

A Szabó Lőrinc által használt „próza" fogalma magyarázatra szorul. A hagyományos értelemben vett szépprózai műfajokat, a regényt, novellát ő nem művelte, hagyatékából és korábban már megjelent írásaiból összeállt három gyűjteményes kötete a legkülönbözőbb műfajokat fedi le: napi- és hetilapok hasábjain megjelent publicisztikáját (kritikáit, tárcáit, riportjait, színes írásait), különböző alkalmakra készült előadásait, antológiák és műfordításkötetek mellé írt esszéit, a vele készült interjúkat és naplóit.[1] Próza alatt ezeket a szövegeit értjük. Bár ő maga kötetben nem publikálta őket, de 1942-ből származó „*Próza-kötet vázlata*"[2] című kézirata mégis arról árulkodik, hogy tervezte összegyűjtésüket, s hogy megjelentetésük esetén ezeket a szövegeket is kritikával szemlélte volna, de bizonyára újraírta, aktualizálta volna. Nem egy cím, még az apró emlékeket feldolgozó könnyed tárcák címe mellett is gyakran szerepel megjegyzése: „Megírni!" Vagy, amikor élete végéhez közeledve sorra veszi verseinek hátterét, az *Óda a Genovai kikötőhöz* címűnél megjegyzi: „Össze kellene szedni és tisztességesen meg kellene írni az én németországi útiképeimet!" – utalva németországi útjai során született személyes hangú tudósításaira, tárcáira.[3]

E prózai életművet áttekintve kirajzolódik egy alkotói ív, melynek kezdete 1920-ra, tetőpontja az 1941-től 1944-ig tartó időszakra tehető,[4] amikor publicisztikája mellett olyan, az életrajzi esszét az életmű elemzésével összekapcsoló dolgozatai születnek meg, mint a Tóth Árpádról, Babitsról, Juhász Gyuláról, Baudelaire-ről, Francis Jammes-ról vagy a Villonról szólók. Talán az életeket fenyegető világháború és annak bizonytalan kimenetele, de közelgő huszonöt esztendős alkotói jubileuma, annak remélt ünneplése is ösztönözhette arra, hogy visszatekintsen életművére.

A javítás, átírás, újraírás gyakorlatában említsük meg mindenekelőtt a verseit átíró költőt. A nagy elődök elsősorban a folyton javító, újraíró Goethe, Baudelaire, az istenített Stefan George vagy a perzsa Omár Khájjám verseit

1 Az Osiris Klasszikusok-sorozatban megjelent három kötet: Szabó Lőrinc, *Emlékezések és publicisztikai írások*, szöv. gond. jegyz. utószó Kemény Aranka, Bp., Osiris, 2003; Uő, *Vallomások: Naplók, beszélgetések, levelek*, szöv. gond. jegyz. életrajz és utószó Horányi Károly, Kabdebó Lóránt, Bp., Osiris, 2008; és Szabó Lőrinc, *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák,* szöv. gond. jegyz. utószó Kemény Aranka, Bp., Osiris, 2013.

2 Kézirat, Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár (PIMK), letét, file: 19.087–091.

3 *Uo*. 41.

4 „Az új magyar költészet legjelentősebb alakja. Nemcsak eredeti verseivel, de műfordításaival is méltó utóda a legnagyobbaknak. Alkotókészsége delelőjén áll." – így jellemezte Szabó Lőrincet a *Film Színház Irodalom* szerkesztője az 1941/10. számban.

négyféle fordítás-átírás változatban közreadó Edward Fitzgerald voltak. „E kis antológia kiadásának terve impulzust adott régi szándékom megvalósítására, hogy »újraírjam« régi verseimet" – írja Szabó Lőrinc 1934-ben a *Válogatott Versei* bevezetőjében.[5] Az *Örök Barátaink* 1941-ben megjelenő kötete számára műfordításait javította ki, saját verseinek, első négy verskötetének átírását, véglegesítését az 1943-as *Összes verseiben* valósítja meg.[6] Egy feltehetően ekkor, 1943 elején készült interjúban így beszél munkájáról: „ ... úgyszólván ifjúkori verseimnek adom meg a *definitív* formát. Átdolgozom, újraöntöm az első verseimet (…) Stiláris és logikai hibák vannak ugyanis benne, melyek hihetetlenül irritálnak. Ki kell tisztítanom a rajzot, meg kell adnom a daraboknak a végső simítást, amit annak idején elmulasztottam…"[7] Megnyugvással tölti el az eredmény, indíttatásait, a munka jelentőségét az *Olvasóhoz* címzett utószavában fogalmazza meg: „Az átírással most nem a maximumot akartam kihozni az adott témákból; célom legelsősorban az volt, hogy szándéktalan homályt, értelmetlenséget, aránytalanságot tüntessek el, hidaljak át, magyarázzak meg, akár részletértékek feláldozása árán is."[8] Rába György, későbbi értő elemezője is kételkedik az esztétikai mércében, ugyanakkor szerinte gyakran éppen az ösztönös líra csorbul: „az átírás nem egyszer úgy hat, mint az eredeti értelmezése, másrészt néha az alkotás hímporát törli le az első megfogalmazásról. (…) [Szabó Lőrincet] a nemes értelemben restauráló munkára a szüntelen alkotásvágy és a hibátlanság eszménye ösztönözte."[9] Ezt maga a költő is alátámasztani látszik, 1955 körül *Zavar* című verse keletkezéséről megjegyzi: „Természetesen – most jut eszembe! – ez már a *Föld, Erdő, Isten* átírt szövege, tehát a kidolgozásba későbbi érettségi fokon is beleszólt a kritikám. Egybe kéne vetni az első változattal. Úgy sejtem, a későbbi variáns mindig logikusságban, emberi érettségben és kifejezésbeli biztosságban tér el az elsőtől."[10] A végleges változat és az eredeti közti különbség szerinte a művészi fejlődést demonstrálja – irányát mindenképpen – és érdemesnek tartotta a korábbi változatokat is megőrizni.

Egy-egy téma átformálása, frissítése, tökéletesítése az esszéiben is fontos volt számára. Az átdolgozással mindig kissé „leporolta", aktualizálta a szöveget, a témával, szerzővel kapcsolatos legújabb ismeretei, nézetei szerint bővítette vagy javította azt, ugyanakkor érzékeltetni akarta azokat a változásokat is, amelyek benne, mint alkotóban az idők során végbementek. Ezek apropóját is mindig egy újabb megjelenés, közzététel jelentette.

5 Szabó Lőrinc *Válogatott Versei*, szerk. Juhász Géza és Kardos László, Debrecen, Nagy Károly és Társai, 1934 (Új Írók 8), 3.
6 Szabó Lőrinc *Összes Versei*, *1922–1943*, Bp., Singer és Wolfner, 1943.
7 *[Versátírás]* gépirat, PIMK, letét, file: 25.040–1, kötetben: Szabó Lőrinc, *Vallomások,* 210.
8 Ld. Uő, *Összes versei: 1922–1943*, Bp., Singer és Wolfner, 677–681, és Uő, *Vallomások*, 211–215.
9 Rába György, *Szabó Lőrinc*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1972, 123–124.
10 Szabó Lőrinc, *Vers és valóság: Bizalmas adatok és megjegyzések*, szerk. Lengyel Tóth Krisztina, Bp., Osiris, Osiris Klasszikusok, 2001, 360.

AZ ÁTÍRÁS ESETEI

Az alábbiakban megkísérlem tematizálni és egy-egy példával illusztrálni a Szabó Lőrinc által gyakorolt átírás, újraírás, újrahasznosítás válfajait.

1. Valamely kötet elő- vagy utószavát formálja át önálló cikké.
Leginkább a terjedelmen húzva, a kötet összeállítására, szerkezetére stb. vonatkozó konkrétumokat elhagyva közölte esszéjét folyóiratban, versekkel tagolt előadásként olvasta föl a rádióban vagy más pódiumon népszerűsítette a közeljövőben megjelenő könyvet. Az 1943 könyvhetére megjelenő *Összes verse*inek *Az olvasóhoz* című utószavát a versekről leválasztva, kissé rövidítve, egyes pontján átfogalmazva *Születésnapi ajándék* címmel[11] adta közre az *Új Idők* 1943. május 1-i számában.[12] Összevetve a két írást, a rövidítésen túl egy fogalmazásbeli különbséget találunk az egyező részleten belül: míg a feltehetően már nyomdába adott kötet utószavában úgy fogalmaz: „…mintha erősebben állnék a földön. S mindez azért, mert rendeztem a múltamat: kijavítottam ifjúkorom hibás verseit." – a lapban a feltételes módot elhagyva az olvasót meggyőzőbb hangot használ: „…erősebben, biztosabban állok a földön…"

Ennek egy fordított esete az alkalmi felkérésre íródott, a berlini Collegium Hungaricumban 1939-ben *Die stilistischen und geistigen Hauptrichtungen der neueren Ungarischen Dichtkunst* (A *stílus és szellem főirányai az újabb magyar költészetben)* címmel a magyar kortárs költészetről német nyelven tartott előadása.[13] A magyarul megfogalmazott szöveget előbb Szabó Lőrinc leánya, Kisklára német nyelvtanárnője fordította le, majd Horvát Henrik műfordítóval finomítottak rajta, hogy az, mint egy interjúban említette: „minden tekintetben kifogástalan legyen."[14] Az *Ungarn*, a Magyar–Német Társaság lapjának szerkesztője, a germanista Pukánszky Béla 1940-ben, az épp katonáskodó költőt kérte szövege közlésére, melyet a lap arányaihoz igazítva, módosított címmel, kissé rövidített és nyelvhelyességileg javított változatban, a hivatkozott versekkel együtt esszéként közölt 1941-ben.[15] Levelében így fogalmazott: „A tanulmány jóval terjedelmesebb ugyan mint az Ungarn cikkei, de azért eszem ágában sincsen, hogy megcsonkítsam, vagy éppen csak részletet közöljek belőle. A ta-

11 Szabó Lőrinc 1900. március 31-én született és 1943-ban e napon fejezte be könyve munkálatait.

12 Uő, *Születésnapi ajándék*, Új Idők, 1943. május 1. 2, kötetben *Összes versei: 1922–1943*, 677, és Uő, *Vallomások*, 210.

13 Magyar nyelvű fogalmazványa a Szabó Lőrinc Alapítvány tulajdonában található, kötetben: Kemény Aranka, *A stílus és szellem főirányai az újabb magyar költészetben: Szabó Lőrinc első berlini előadásának magyar nyelvű kézirata = Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Philosophica: Ünnepi tanulmányok Kabdebó Lóránt 80. születésnapja alkalmából*, szerk. Horváth Zita, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2016, 203–221.

14 Ld. Magyar Bálint, *Beszélgetés Szabó Lőrinccel berlini előadásáról, irodalmi terveiről és Egyiptomról,* Színházi Magazin, 1939. június 25. 74–76. kötetben: Szabó Lőrinc, *Vallomások…*, 140–141., részletes jegyzete uo., 700.

15 Lorenz Szabo, *Neue ungarische Dichtung: Geist und Stil*, *Ungarn*, 1941. május, 261–273., kötetben, Szabó Lőrinc, *Irodalmi tanulmányok…,* 1001–1018.

nulmányt mindenképpen a maga egészében akarom hozni. Van azonban egy bökkenő: a tanulmány eleje kb. a harmadik kézirati oldal első bekezdéséig. Ez teljesen alkalomszerű: a berlini társaság meghívott előadója szól benne közvetlenül közönségéhez, igazolva mondanivalóját és rámutatva feladatának nehézségeire. Ez az első két oldal és egynéhány sor nem alkalmas folyóiratban való közlésre. Arra kérnélek tehát tisztelettel, engedd meg, hogy ezt elhagyhassam vagy pedig – ha ehhez semmiképpen nem adhatnád hozzájárulásodat – megfelelően átdolgozhassam. Hidd el, hogy tanulmányod nem fog vele veszíteni."[16] Az ajánlott változtatásokkal, az írási folyamat körülményeinek törlésével így koncentráltabban, egyszersmind szigorúbban is szolgálta a címben körvonalazott témát a rövidített előadás.

2. Egy korábban megírt esszét többször átír.
Szabó Lőrinc életútját végigkísérték az Edward Fitzgerald – Omár Khájjám-féle fordítások. 1920 és 1943 között háromféle fordításváltozatot készített, melyekhez, majd ezek együttes tervezett kiadásához minden alkalommal aktualizálta az ismeretterjesztő cikk és az életrajzi esszé határmezsgyéjén járó bevezetőjét. 1920-ban a Táltos-féle kiadást[17] épp csak megelőzve, ez volt az első publikációja a *Nyugat*ban.[18] A nélkülöző költőnek e lehetőség egyszerre jelentett pénzkeresetet, a kötetnek – és egyben az ifjú költő műfordítói zsenijének – pedig jó reklámot. A szerkesztő, Osvát, nemcsak a fordításokkal, de a bevezetőszöveggel is elégedett volt, *Kisnaplój*ában tett utalása szerint azt külön megírta a *Nyugat* számára. Így is sok a hasonlóság a két szöveg közt, de a lapban rögtön az első mondatban leszögezi: „Az itt következő Omár-verseket nem Omár írta, hanem Edward Fitzgerald angol költő. Azok közül az igen érdekes kereszteződések közül valók, amelyeknél lehetetlen megállapítani, hogy hol végződik a fordítás és hol kezdődik az eredeti." Az életrajzot és az életmű sorsát összefoglalva, aktualitását hangsúlyozva, a történelmi hátteret elnagyoltabban, de a fordítás és a sajátos verselés témaköreit is érinti bevezetője. A kötet előszavában méltatja Fitzgerald érdemeit, de elsősorban Omár életútjával foglalkozik, s csupán egy mondatban jelzi: a magyar fordítás többnyire az angol „eredetit" követi. Érdekesség, hogy a könyv borítóján nem szerepel Fitzgerald neve.

16 Pukánszky Béla 1940. július 17-én keltezett levele: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, (MTA KIKK) Ms 4687/179., kötetben, Szabó Lőrinc, *Irodalmi tanulmányok…*, 1017.

17 Omár Khájjám, *Rubáiyát*, ford. Szabó Lőrincz, címlap, Dienesné Révész Ilona, Budapest, Táltos, 1920.

18 Ld. G. Szabó Lőrinc, *Edward Fitzgerald – Omár Khájjám négysorosai*, Nyugat, 1920. február, 216–221. G. Szabó Lőrinc névvel, kötetben Szabó Lőrinc, *Irodalmi tanulmányok…*, 15–17. kézirata, MTA KIKK Ms 4662/3.

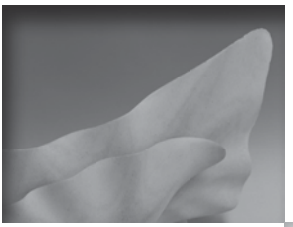

Előképe maga Fitzgerald volt, aki négyféle fordítását egy kötetben adta közzé. „Számos angol kiadás azóta mind a négy szöveget közli, hogy az olvasó tetszése szerint élvezhesse a négy változatot, és lépésről lépésre követhesse a folyton tökéletesített mű végleges kialakulását."

Szabó Lőrinc az első fordítás után az 1930-ban érkező felkérésre[19] a kis példányszámban megjelenő Khájjám-rubájok egy részét újrafordította, a korábbi előszót a fordítástörténeti előzmények tekintetében aktualizálta és lerövidítette. Új fordításai világképe változásának nyomait is magukon viselik. Barátjának és kritikusának, Kardos Lászlónak írott levelében így jellemezte az 1920 óta eltelt esztendőket: „Általában azt szeretném, ha esztétikai vizsgálódáson keresztül az én emberi fejlődésemről írhatnál, tíz év alatt megnehezült pesszimizmusomról, illetve ennek ebben a munkában is látható nyomairól."[20] Ezek után Kardos László 1931-ben a rubájok kiadása alkalmából közzétett recenziójában ezt írta a fordításokról: „Az új Omár a harmincéves költő műve. Szabó Lőrinc az utolsó évek során egyre közelebb jutott ahhoz a pesszimista intellektualizmushoz, amelyből a perzsa rubájok fakadtak. Költői eszközei együtt változtak mondanivalóival, és új verseiben egyre kevesebb a dísz: keményen, hidegen koppanó ütemei és száraz pengésű rímei között szikáran áll az uralkodó Gondolat. Omárját is ilyen szellemben formálta át."[21]

A harmadik változathoz 1943-ban, míg a három fordításvariáns tervezett együttes kiadásához 1957-ben fűzött immár végleges, jól tagolt utószót. „Kísérőzenéjében" – amint egy helyütt fordításai mellé készített tanulmányait nevezte – szétválasztotta és bevezetővé emelte az életrajzot és a történelmi hátteret, míg az utószóban a fordítás problémájára, a magyar nyelvű előzményekre és fordítói módszerére helyezte a hangsúlyt. A három változat együttolvasását filológiailag is indokoltnak érezte, azok kiegészítik egymást, mint fogalmazott, „…ha az én költői fejlődésem, illetve az eszmék vándorútja, az ihlet rejtélyes amalganizálódásai, és egyéb nem okvetlenül érdektelen műhelykérdések szempontjából vizsgáljuk őket."[22]

3. Személyes élményét több műfajban írja meg közel azonos időben.

Így születnek *Az Est-lapok* számára postázott, úti élményeit feldolgozó pillanatkép-tárcái és ezekkel párhuzamosan az ugyancsak jórészt e napilapokban megjelentetett Dolomit- és Dalmácia-versei vagy az egyiptomi költemények. 1924-ben első olaszországi élményéből születnek versek is, tárcák is, de 1925-ben, második útjáról ezt írja apósának, Mikes Lajos szerkesztőnek: „Kedves Doktor úr, parancsoljon. Itt egy cikk, amiből ha nem sietek, talán vers is lehetett volna"[23] – ekkor, 1925. augusztus 10-én küldte meg a *Néger a Dolomitok közt* című tárcáját. Időigényesebb volt tehát a könnyed tárcánál a versírás, de mégsem fizetett olyan jól.

19 A magánnyomatként elkészült kötet apropóját a könyvbarát és -gyűjtő, Conrad Ottó ötvenedik születésnapja adta.

20 Szabó Lőrinc 1930. december 20-án kelt levele kötetben: Kardos László, *Közel és távol: Irodalmi tanulmány*ok [a Függelékben Szabó Lőrinc hatvan levelével], Bp., Magvető, Elvek és utak-sorozat, 1966, 514.

21 Nyugat, 1931. február 1. 204.

22 *A mulandóság mámora: Omár Khájjám: Száz rubáí: 14 magyar műfordító 268 magyar változatában*, vál. szerk, utószó, Steinert Ágota, Budapest, Terebess, 1997.

23 Szabó Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, szerk. bev. Kabdebó Lóránt, Bp., Szépirodalmi, 1974, 152.

Téli tátrai úti élményéből születik a *Négyszáz kilométeres film: Budapest–Magas-Tátra* című tárcája, amit ugyanezen címen, átírás nélkül, egyszerre három lap is közöl.[24] Mint 1926. december 17-én feleségének címzett levelében fogalmaz: „Írtam egy szép, *reklámmentes* hangulatcikket, és elküldtem Miskolcra, sőt elküldtem, mert 3 példányban gépelte le az irodakisasszony, a *Prágai Magyar Hírlap*nak is. És végül: elküldtem Miklós Andor címére, a *Pesti Napló* karácsonyi számának, megfelelő udvarias levél kíséretében. Nem akartam Mikest terhelni *tátrai* dologgal, s valószínűnek tartom, hogy nem használja föl a *P. N.* A többi igen. Mindenütt csak karácsonykor. Meglátjuk, mi lesz; ez az első lépés az egy róka – három bőr felé. Tegnap küldtem el mind a három levelet."[25] A tizenkét órás, vonaton megtett utazás élményét, a havas táj szépségét, a fényesség és sötétség, a csend és a hangok ellentétét és harmóniáját sűrítetten megragadó költői írás az olvadó jég látványának és hangjának együttesét a következő mondatban ragadja meg: „...az erkélyről milyen nagyszerű hallgatni **az energikus napban**, amely **nyárba öltözteti a fehér telet**, a tetőkön olvadó és **csepegő hólé**muzsikát, a csatornák zengő pattogását, amitől egyetlen **zenegyár** az egész palota, és havon megkékülő árnyék, és mindaz, ami piktort és embert érdekelhet."[26] Ugyanezt a képet a *Napos tél egy tátrai üvegteraszon* című, a halált drámai erővel megéneklő, a jégcsapok ismétlődő, egyre gyorsuló cseppenő hangját a versformán át is tükröző, lendületes ritmikájú hosszúversben bontja ki. A részben a prózában már használt kifejezések itt is szerepelnek:[27]

„Cseppenként s végtelen hullnak a **december**
fehér nyarában, a tátrai **nap**
szúró melegében, **cseppenként** s **végtelen**
hullnak a nagy üvegtetőkön, végtelen

24 Ld. Pesti Napló, 1926. dec. 22. 5, Reggeli Hírlap (Miskolc), 1926. dec. 25, Prágai Magyar Hírlap, 1926. dec. 25. 13., kötetben, Szabó Lőrinc, *Emlékezések…*, 143–145.

25 *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése (1921–1944)* I. kötet, sajtó alá r. bev. jegyz. Kabdebó Lóránt, Bp., Magvető, 1989, 244.

26 Szabó Lőrinc, *Négyszáz kilométeres film: Budapest–Magas-Tátra,* Pesti Napló, 1926. december 22. 5, Reggeli Hírlap (Miskolc), 1926. december 25., Prágai Magyar Hírlap, 1926. december 25. 13., kötetben*: Emlékezések*, 143. A vonatút komplex leírását adja még a *Duruzsolj, tátrai villamos* című költeménye.

27 A vers a Pandora 1927/2. februári számában jelent meg, kötetbe nem válogatta be Szabó Lőrinc, ld. Szabó Lőrinc *Összes versei*, II. kötet, 614–615. Ha összevetjük a két verset egymással, akkor látható, hogy a helyesírás mellett a második főként a szókapcsolatokban különbözik az elsőtől: „sóhajtoztak… a fák" helyett „nyöszörögtek… a fák", „aratók bőtorkú dalait" helyett „aratók illatos dalait", „a záporban felfrissült dombokat" helyett „a záporban megduzzadt dombokat" és „kegyetlen munkát, erőt, szigorú / kitartást" helyett „erőt, kitartást, önzést, szigorú / szeretetet…" – így formálta át a költemény egészét.

hullnak a december gyöngyei, olvadó
cseppek, a tátrai **nap**
szúró melegében, a forró
erkélyeken, ötször
koppanva zuhannak a forró
hó nagy vércsöppjei…”

Nem utazásaihoz, hanem gyermekkorához kötődő emlékhez, a Budapestről a falu természetközeli idilljébe visszavágyódó felnőtt érzéséhez fűződik a *Szénásszekér* című, a *Pesti Napló* 1923. szeptember 8-i számában megjelent verse, amelyet *Kalibán* (1923) című kötetében már némiképp átírva, *Szénásszekér ment át a városon* címmel közölt. Amit Proustnál a madeleine sütemény íze invokált, ahhoz hasonlóan erőteljes és részletgazdag emlékezést idéz elő Szabó Lőrincnél a széna illata és látványa. Hasonló című tárcájában a költemény keletkezésére is utal: „Az esetről aztán verset írtam, amely nagyjából a fenti szavakkal, egyszerűen és – ma már úgy érzem – kissé egyoldalú idealizmussal elmondotta érzéseimet. A vers megírását éjszakai hazamenés előzte meg; azt hiszem, ennek hatása alatt lett a valóság délelőttjéből a versben éjszaka.”[28] Végül 1957-ben megjelent, az életutat összefoglaló *Tücsökzene 251.* darabjában tér vissza a gyermekkori emlékekkel „feltöltött”, de már Budapesthez kapcsolódó csaknem harmincesztendős „eltűnt idill”-hez. Lássuk az egyes változatok részleteit, kiemelve azonosságaikat.

A *Szénásszekér* című versben:

„**Szénásszekér ment át az éjszaka**
a városon, az utcánkon, fehér
holdfényben, – óh, hogy felfigyeltek a
fülledt házsorok! Hogy **nyújtóztak és**
sóhajtoztak a roncs körúti fák!
Szénásszekér ment át a városon.
Jött és továbbment: úszott, **lebegett**
az édes szagban, amely vele jött,
úszott a fényben, úszott és mesélt –
nekem mesélt! **Nekem hozta el a**
falusi holdat, tömzsi tücsköket,
lompos komondort, rétet, aratók
bőtorkú dalait, mezei nők

28 Szabó Lőrinc, *Szénásszekér ment át a városon* = Uő, *Emlékezések…*, 173–175.

barna bőrét, ekét és vödröket,
cigány nyirettyűt, dünnyögő dudát,
hozta magával emlékeimet,
utánam hozta **kormosderekú**
bikák szemében az erős napot,
a trágyát **és az egek árvizét,**
a záporban felfrissült dombokat,
kegyetlen munkát, erőt, szigorú
kitartást, – mindent utánam hozott!
(…) szívdobogva
hallgattam, hogy nőnek köröttem a
fák, füvek, erdők, s **távol ormokon**
roppant testét végigterítve hogy
lélegzik ős álmában a **hegyek**
tölgyhomlokú, **bozontos istene**."

*Az eltűnt Idill*ben *(Tücsökzene 251.*):

„…s ha **szénásszekér ment át éjszaka**
az utcánkon, holdfényben, s hozta a
tücsköket, álmot, a rétek szagát,
sóhajtoztam, mint a körúti fák (…)
én megint Becsen, megint Gyarmaton
akácként álltam a **domboldalon:**
éreztem, mint **bozontos istenek**
lélegzenek köröttem a **hegyek**…"[29]

A *Szénásszekér ment át…* című verse keletkezésére így emlékezik vissza 1955 körül: „Már nem tudom, hogy a Reviczky u.-ban figyeltem-e fel a váratlan szénaszagra és az éjszaka szürkületében zörgő szekérre, vagy pedig már a *Napló*tól jövet a Nagykörúton. Mindenesetre óriási, aránytalanul nagy meglepetést okozott. Egy nagyon költőies prózai cikkben is feljegyeztem (később)

29 Szabó Lőrinc *Összes versei*, II. kötet, szöveggond. Kabdebó Lóránt és Lengyel Tóth Krisztina, Bp., Osiris, Osiris Klasszikusok, 2000, 152–153.

a jelenetet,"[30] amely 1927-ben született és ugyancsak a városi közegben meghökkentő, s ezért jó figyelemfelkeltő *Szénásszekér ment át a városon* címmel jelent meg a *Pesti Napló*, 1927. február 13-i számában.[31] Pontos leírás, a versekben is használt jelzők használata, a névszói halmozás jellemzik az egymásra rétegződött emlékekből táplálkozó tárcáját is. Egyedül a napszak változik: „Tavaszi délelőtt volt, kilenc óra; kilenckor kezdődött a hivatal, sietnem kellett. Villamoson mentem be a város közepébe. Az utolsó megállónál, ahol leszálltam, ö**t szénásszekér döcögött el előttem a Körúton**; (…) az emeletmagas, **rég nem látott s váratlanul elém került szénásszekerekből olyan illat dőlt** a délelőtti **Körútra**, (…) úgy éreztem: nem érdemlem meg én, kis rabember, hogy a rég elhagyott, nagy-nagy, szabad természet fölkeressen, és öt szénásszekéren elhozza nekem a **falusi holdat, tömzsi tücsköket, lompos komondort, rétet, aratók illatos dalait, mezei nők barna bőrét, ekét és vödröket, cigány-nyirettyűt, dünnyögő dudát, kormos derekú bikák szemében az erős napot, s az ég kék árvizét, a záporban megduzzadt dombokat, a parasztélet különleges, lomha erejét, ridegségét, a kitartást, az önzően szigorú szeretetet,** mindazt, amit a föld **és a paraszt** érzelmileg jelenthet annak, aki valamikor köztük élt."[32] Mindezen túl azonban az élmény itt már túlmutat az emlékezésen, azt kibontja, továbbírja és a különben megfoghatatlan költői ihlet működésének leszünk tanúi. Az előbbi jégcsap-csepegéshez hasonlóan lüktető, ritmikus, sorokon át hullámzó mondatban fejti ki a „költői szimultanizmus, a modern poézis" lényegét: „A rétek muzsikája! (…) Itt kell megtanulni a *szabad vers* ritmusát, édességét, természeti törvényeit!"[33]

4. Személyes élményét nagyobb időeltolódással több műfajban írja meg.
A Jászai Marival (1850–1926) 1923-ban készített színes riportját 1944-ben gyorsírt jegyzetéből rekonstruálva illeszti emlékező esszéjébe. Bár e riport az olyan híres színésznőkkel, mint a Bajor Gizivel vagy a Márkus Emíliával készített beszélgetések sorába illeszkedik, ám azok későbbiek, már a II. világháború idején készültek, itt pedig egy huszonhárom éves költő-műfordító-újságíró látogatja meg a nagytekintélyű, hetvenhárom esztendős művészt. Szabó Lőrinc cikke *Jászai Mari, az első magyar Éva* Az ember tragédiájáról – *Beszélgetés a legnagyobb magyar tragikával* című riportként jelenik meg *Az Est*ben a bemutató előtti napon.[34] A beszélgetés apropójául egyrészt a Nemzeti Színház *Tragédia*-bemutatója szolgált, másfelől az a tény, hogy Jászai 1883-ban, éppen ötven esztendeje alakította

30 Szabó Lőrinc, *Vers és valóság*…, 18.
31 Kötetben lásd Szabó Lőrinc, *Emlékezések*…, 171–174.
32 *Uo*, 173.
33 *Uo*, 173.
34 Az Est, 1923. jan. 21. 3, kötetben, Szabó Lőrinc, *Emlékezések*…, 48–53.

először Éva szerepét.[35] Mint a riportból kiderül, a mostani előadásban is számított volna rá a rendező, Hevesi Sándor, Jászai azonban nem vállalt szerepet.[36] A kötetlen, oldott, mégis informatív beszélgetés az ünnepelt színésznő otthonában készült, akinek közben olyan földi dolgokra is figyelnie kellett, mint a kályhaszerelők munkája. Egyszerre nívós és közérthető korabeli bulvárriport ez, pillanatkép, mely a válaszokon túl Jászai lakását, berendezését is leírja, a riporter, mellesleg Shakespeare-fordító – aki maga is rajong a művészért – tudja, hogy egy hírességgel kapcsolatban minden apróság érdekes. Már felütésével megragadja olvasója figyelmét: „A magyar színészet nagyasszonya nem nagyon kedveli a látogatókat."[37] A riport Jászai válaszait, jellegzetes szóhasználatát hűen adja vissza – mint a későbbi emlékezésből egyértelműen kiderül, Szabó Lőrinc gyorsírásban jegyzetelt –, míg a kérdező kissé háttérben maradva, csak narrátorként idézi meg szükséges kérdéseit: „Ádámról, Éváról kezdem a dolgot, és megkérem a nagyasszonyt, mondjon el egyet-mást az emlékeiből a Nemzeti Színház Madách-előadása alkalmából. – Megbocsát, de nagyon utálom ma magát, kedves fiam – kezdi tréfás komolysággal Jászai Mari –, hogy ilyesmivel jön hozzám, de hát megígértem, és elmondom, amit hirtelenében összeszedhetek."[38] Húsz esztendővel később, 1944 tavaszán Szabó Lőrinc ezt az eleven beszélgetést használja fel, e köré építi az *Új Idők*ben közölt *Jászai Mariról* című emlékezését.[39] A színésznő szavait meghagyva, az egykori interjút kiegészítve és bevezetve a saját és felesége Jászaihoz fűződő emlékeit gyűjti egybe. Jászai 1926-ban halt meg, vajon miért 1944-ben, a háború közepén emlékezik meg róla Szabó Lőrinc? Mint emlékezése bevezetőjében elmondja, könyvtárrendezés közben kerül kezébe a Jászaitól kapott Shakespeare-*Sonnets*-kötet, és a könyv mellett az egykori riport gyorsírt jegyzeteit is megtalálja. Tehát nem a megjelent riportot használja újra, hanem a riporthoz készült jegyzeteiből dolgozik. A könyvet még Jászai Mari dedikálta neki e szavakkal, idézi is: „A szonettek művészfordítójának, Szabó Lőrincnek cserébe. – Jászai Mari, 1923."[40] – A költészetet szerető színésznő itt feltehetően a költő fordításában 1921-ben megjelent Shakespeare *Szonettek* kötetére utalhatott, amelyet ismert, szeretett, szavalt is belőle, s melyet maga a költő is „első jelentős irodalmi munkájaként" tartott számon, és amelynek személyes hozadéka is volt: „váratlanul megszerezte számomra az öreg Jászai Mari barátságát. Jászaival Bárdos Artúr színigazgató ismertetett össze és „Mari bácsi" el volt ragadtatva

35 A rendező: Paulay Ede, Ádám: Nagy Imre, Lucifer: Gyenes László volt.

36 Az előadást 1923. január 22-től 1925. december 16-áig játszották (összesen 60 előadást), rendező: Hevesi Sándor, a főbb szerepekben: Ódry Árpád – Bakó László – Kiss Ferenc – Abonyi Géza (Ádám), Paulay Erzsi – Hettyey Aranka – Cs. Aczél Ilona (Éva), Gyenes László – Pethes Imre – Kürti József – Nagy Adorján – Sugár Károly – Ódry Árpád (Lucifer) (http://madach.hu/old/bibl/FEJER.pdf (2017. július 13.)

37 *Uo*, 49.

38 *Uo*, 50.

39 Szabó Lőrinc, *Jászai Mariról*, Új Idők, 1944. ápr. 22. 460–462.

40 A Heinemann-féle angol Shakespeare-sorozat e darabja ma az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében található.

a szonettektől: egész életében a fordításokat várta, hogy szavalhassa őket…”[41] A riport élénk, pergő, szinte jelen idejű műfaját, az emlékezés lassúbb, múlt idejű medrébe tereli, a régi egyenesvonalú beszélgetésből keretes szerkezetet alkot. Mintha műhelytitkot osztana meg velünk, a saját emlékezése keletkezését is a szövegébe vonja. Jegyzeteiből élethű portrét kapunk a színésznőről, és egyúttal önreflexívnek is nevezhető, kissé melankolikus emlékezést, vallomásos önarcképet. Amikor a Shakespeare-kötetben lapozva észreveszi a Jászai által bejegyzett Nietzsche-idézeteket, s ezeken elgondolkodva jut arra a megállapításra, hogy Jászai is „Übermensch-típus volt” (…) féktelen és végtelen energia vagy a titkos gyöngédség és érzékenység, amely a sóvárgásaiból szüli meg az emberfölötti erő tiszteletét? (...) Babits Mihály mellett talán őt tiszteltem a legjobban: benne a zord, szenvedélyes, magányos, nagy lélek egyszerűsége, bátorsága és egészsége kapott meg.”[42] Érdekes, hogy a tragika emléke egyben saját költői működésének (1920–1945) közelgő huszonöt esztendős jubileumára is emlékezteti. Egy apró nyom árulkodik arról, hogy a lapban megjelent ’44-es cikkből rádióműsor is készült. Hlatky Endre, a rádió akkori műsorigazgatója egy levele szerint az *Egy újságíró Jászai Marival* című írás 1944. március 29-én hangzott el a rádióban. [43] Mivel az előadás szövege nem maradt fenn, és a lapban megjelent írás terjedelme hosszabbnak látszik, mint a korabeli műsorokban elhangzó előadásoké, feltételezhető, hogy az *Új Idők*nek leadott szövegét formálta át rádió-előadássá a műsoridőhöz igazodva. Talán a feleség emlékezését elhagyva az egykori színes riportot és a rövid bevezetőt olvasta fel.

5. Egy korábban megírt szöveget később kiegészít.

Szabó Lőrinc 1937-ben, Juhász Gyula halálát követően a *Találkozások Juhász Gyulával* [44] című esszéjében részletesen leírja megismerkedésük történetét, hűen felidézi a személyes emlékeket, köztük a beteg költővel való beszélgetéseket. Már-már egy pszichoanalitikus érzékenységével jellemzi, hogyan igyekezett baráti közeledésével Juhász Gyula ingadozó lelkiállapotát stabilizálni, depressziójából kizökkenteni. Ennek a szinte egyedülálló empatikus képességének Örley István is felismerte a jelentőségét. Szabó Lőrinc Baudelaire-tanulmányára így reagált 1943 végén: „Költők, költészet analizálása: ebben Te sokkal többet tudnál adni Babitsnál is. Alaposabb, gondosabb vagy, ugyanolyan mé-

4 1 Szabó, *Vers és valóság*, 322. Megismerkedésükről bővebben ír Szabó T. Anna a *Shakespeare szonettjei Szabó Lőrinc fordításában* című disszertációjában, Bp., 2004. (Interneten: http://doktori.btk.elte.hu/lit/szabot/disszertacio.pdf (2017. július 16.)

4 2 Szabó I. m. 740.

4 3 Ld. Hlatky Endre 1944. március 22-én kelt levelét, PIMK, Szabó Lőrinc-letét, file: 5.0123.

4 4 Válasz, 1937. május 257–265., kötetben, Szabó, *Emlékezések…*, 400–409.

lyenjáró; prózai kifejezőerőd pedig nagyobb. Egy Tőled eredő tanulmánykötet – Goethe, Baudelaire, Babits, ilyen formátumú költőkre gondolok – tulajdonképpen fájdalmasan hiányzik irodalmunkból."[45] 1944. március 9-én ezt a rövid üzenetet hagyta Laczkó Gézának, a Dante kiadó vezetőjének: „Kedves Gézám, / már beszereztem a *Juhász Gyula Összes Verseit*, olvasom, meglesz a dolog,"[46] amit Laczkó a feladatokat összegezve így nyugtáz: „Georgét újraírod. / Juhászt kiegészíted. / Ha csak ezt a kettőt kapom, azt is nagyon köszönöm Neked."[47] *Az igazi démonizmus II.* című dolgozatában Szabó Lőrinc Juhász Gyula verses életművére koncentrál.[48] A szöveg számozásából, az előzményből és a levelekből feltételezhető, hogy ez a tanulmánya az 1937-ben publikált *Találkozások Juhász Gyulával* című írásának folytatásaként íródott, s a kiadót ért súlyos háborús pusztítás miatt végül nem jelenhetett meg. A kézirat írásképéből arra következtethetünk, hogy a címet a szöveg megírását követően szúrta be, és eredetileg a *II.* sorszám alatt, a Laczkó által említett „kiegészítés" gondolatával fogalmazta meg a tanulmányt. Az „igazi démonizmus" kifejezést az emlékezésben is említi, de ott még nem fejti ki részletesebben: „Az igazi démonizmust nem is sejtettem benne, s mire a szegedi költő megnőtt a szememben, már nem tudtam igazán rajongani."[49] Az első rész befejezését: „Kedden reggel az újságok nagy cikkei közölték, hogy Fodor utcai lakásán Juhász Gyula ismét megmérgezte magát, és meghalt. / Sohasem fogom elfelejteni." – a *II.* számozású szöveg felütése így folytatja: „De a líránk története sem felejtheti el. Juhász Gyula a legtisztább elégikus költőnk."[50] Ugyanakkor tanulmányának előzményéül szolgálhatott 1942. január 15-én a Zeneakadémián megtartott *Juhász Gyula és a halál* című előadása is[51] – melynek szövege még lappang.

A fenti példák csupán ízelítőt adnak abból a sokrétű folyamatból, amely Szabó Lőrinc írói módszerét jellemezte. Fennmaradt kéziratait összehasonlítva, pontról pontra elemezve, az egyes változatokat összevetve e „szöveggyár" működését, fejlődését még teljesebben érthetjük meg.

45 Örley István Szabó Lőrincnek címzett levele, kézirat, MTA KIKK Ms 4685/127.
46 A Laczkó Gézának szóló üzenetet Réz Pál őrizte meg.
47 A levél: MTA KIKK Ms 4683/204.
48 Kézirata, MTA KIKK Ms 2273/108, kötetben, Szabó, *Az igazi démonizmus [Juhász Gyula költészetéről] II, Irodalmi tanulmányok…,* 813–818.
49 Szabó, *Emlékezések…*, 401.
50 Szabó, *Irodalmi tanulmányok…* 813.
51 Szervezője a Budapest Székesfőváros Iskolán kívüli Népművelési Bizottsága volt, dokumentumai, MTA KIKK Ms 46748/11–13.

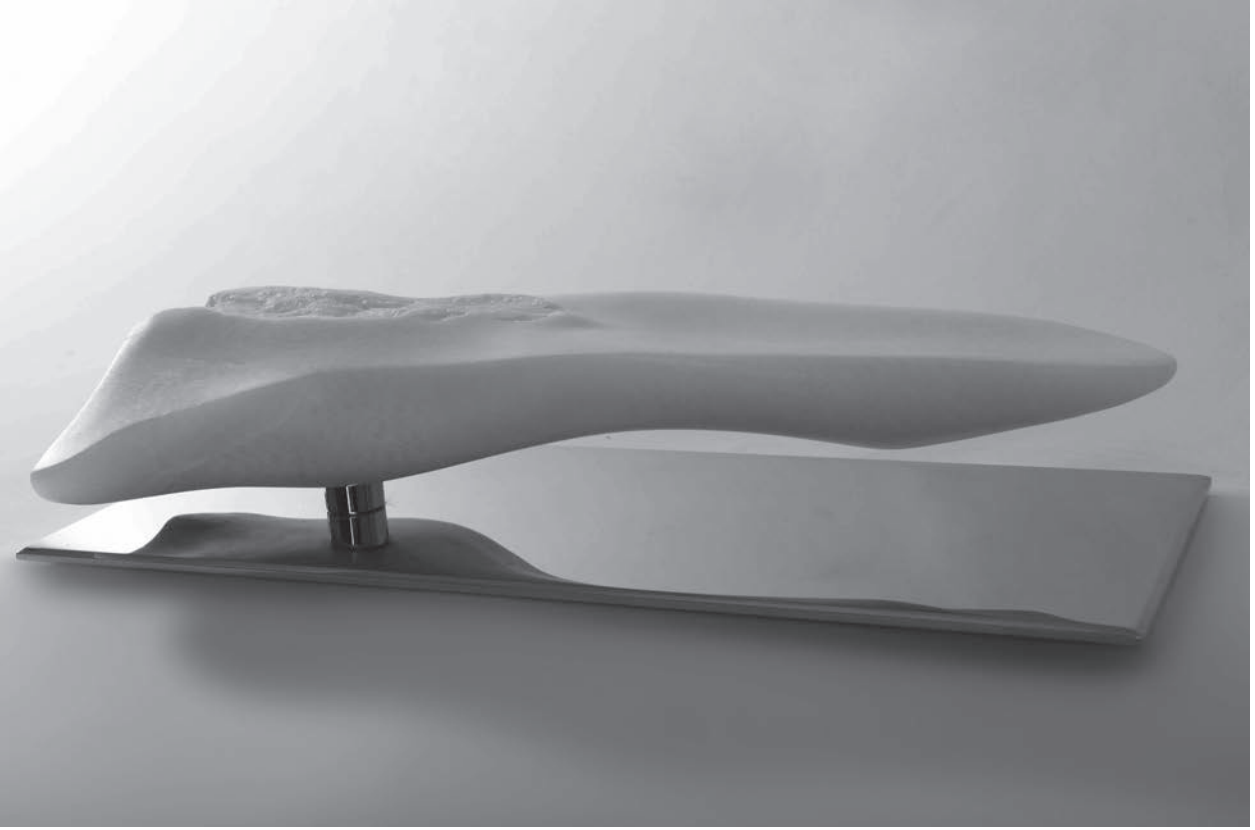

MELLÁR DÁVID

ÁRNYÉKBOKSZOLÁS

„Az árnyékbokszolás lényege az, hogy nem a partner valódi álláspontjára, érvelésére reagálunk, hanem egy ahhoz megtévesztésig hasonló, de sokkal nehezebben védhető álláspontra vagy gyengébb érvelésre."

„Amikor a halál ideje közeleg, az ember a következő jelenéseket látja: egy nagy sziklás hegy lebeg fölötte, mint egy árnyék. Azt gondolja magában, hogy a hegy rá fog zuhanni, és a kezével olyan mozdulatot tesz, mintha megpróbálná elhárítani."
(Tibeti Halottaskönyv)

A kutya nem törődött vele,
hogy mi vette körül,
belül forgott önmagában.
Máshol volt, nem ott, ahol
mozdulatlanul a szürke macskakőre
bámult. Nem ismerem a kutyákat.
A csapos mondja: terelő fajta,
hároméves, de ritkán van velünk,
gyakran felejti el, hogy kutya,
ha elmerül az árnyékvilágban.
Kértem egy sört, és figyeltem,
közelről, mint a bíró, aki szinte benne áll
az ütésbe az utolsó pillanatig.
Megfigyeltem a figyelőt:
Tudatos a Tudattalant, Edző a Játékost
figyelheti hasonlóképp belülről.
Szájában faháncs: az epilepsziásoknak
tömik be így a szájukat, ha még nem túl
késő menteni a nyelvet, már nem mond semmit
ilyenkor, nem ugat, nem csahol. Ráharap,
mint bárki más meccs előtt a fogvédőre.
Az árnyékok ki-be járnak a műanyag panelból
kirakott télikertbe.
Ajtó nincs, süt a nap, ősz van, október.
De a kutyát nem érdekli semmi és senki,
csak a semmi és senki árnyéka. Az egyszeri.

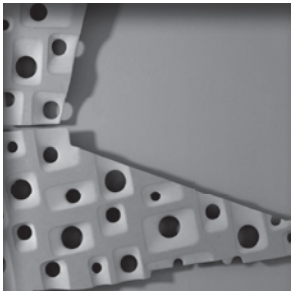

Ha nincs mozgás, vár, koncentrál,
mint aki minden valaha létezett pillanat lényegét
akarná épp tetten érni egyetlen pillanatban,
mely újabb és újabb alakot vesz fel, ha
belép valaki, az árnyék új formációvá rendeződik.
Úgy tűnt, hogy határozottan tudatában van
mindennek, kivéve annak, ami van.
Az árnyékokat próbálta összeterelni,
a sok tudatlant, a sok-sok elemi részecskére
bomló semmit.
De egyszer kockáztatnia kell.
El kell hagynia, amit ismer.
Akkor majd végre elkapom
a tekintetét, két balhorog árnyéka közt
találkozunk, egy pillanatra
ez eltereli a figyelmem,
hogy fogalmakból identitást alkossak
egy kutyának, hogy beismerjem,
nem tudok semmit. Amit eddig
csináltam, az csak önmagammal való
árnyékbokszolás volt. Ami tény:
süt a nap, ősz van, a sör finom,
még mindig ringben
vagyok.

KIZÖKKENÉS

A börtönben közelebb kerülsz emberekhez:
Póker vagy snapszer
közben
ismered meg a másikat: bevett szokások, gesztusok, taktikák
mentén játszik pusztán a játék kedvéért, véletlenül
hozzád ér osztás közben ott, ahol nincs tétje
a csalásnak, a vesztésnek vagy a verekedésnek,
ahol nincs több pakli, ott érted meg az egyszerűséget:
hogy a játék elsősorban társas, legyen
ilyen, olyan vagy mimetikus.
Az örök tét a Biblia.
A könyv más értelmet nyer egy ketrecben,
Az marad belőle, ami:
Jelzők, főnevek közé zárt igék a papíron:
Egyszeri és mindennapi fogyasztható alapanyag:
olvasod, téped, szívod az oldalakat.

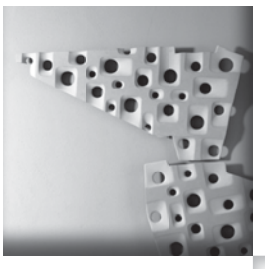

A börtönben közelebb kerülsz a szerelemhez:
Csak a lényeg marad: a baszás, a költészet.
Együtt énekeltek a zuhanyrózsa alatt békebeli matrózdalokat,
a káromkodás akusztikájából is csak a rezümé ragad meg: a rímek
és a dallam visszhangja a csempe falán.
Száj vagy segg, mindegy, a szerelem a lényeg: az átlőtt gránátalmák,
a kis kupidók vagy a kibelezett fügék értelmezése a testen.
Elmaradnak a szilárd meggyőződések, az esélyegyenlőségek.
Följegyzik a nemed az elején, kiválasztod, mi vagy, minek
érzed magad, de amint belépsz, el is veszti értelmét, beleolvadsz
az egyneműségbe.

A börtönben közelebb kerülsz magadhoz:
félsz, hogy elvesznek valamit, ami a tied,
ami te vagy: konkrét és elvont főneveket:
család, ház, szabadság, munkahely, gondolat.
De rájössz, hogy önmagad nélkül is vagy,
létezel, törött ujjakkal, hiányos fogsorral,
ahogy a naptárak számok és hónapok nélkül
is tökéletesen működnek a rácsok mögött:
meztelen nők és sportmotorok magazinja.
A sitten nincsenek az órán mutatók,
csak kattogás van. Az is kizökken
néha.

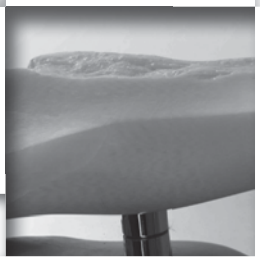

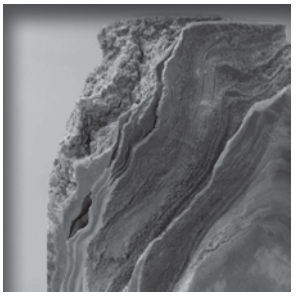

KÖTÉL, TÁNC

I.
EGY TÁVOLI BOLYGÓ-

t nem érdekli,
hogy a földi
gondolat
mit gondol el
(róla vagy nem róla):
hogy élhető az élet
rajta, vagy nem,
hogy egy kisfiú
kavicsokat számolgat
egy másik bolygón,
vagy nem.
fáradtan, de újabb
tízmilliárd évre készen
kényelmesen fordul egyet
lassan és ráérősen,
mielőtt fogja magát
és a tudattalan
belső nyomástól
egy pillanat alatt
darabokra hull.

II.
A KICSUSSZANÓ ÜRÜLÉK

mindennapos,
egészséges,
ha periodikus.
a csusszanás
megnyilvánulása,
alakot öntése a térbe
már változó lehet.
ha eleged van, és nagy
a nyomás, akkor nem
nézed a kultúrát,
még az elmegyógyintézetben
sem. nem érdekel, ha megcsíp
egy méh, s a fúlánk még sokáig
lóg belőled, pumpál test nélkül is.
ha muszáj űríteni
kicsúszik belőled bárhol
a könny, a vér, a méreg, az ondó,
vagy az ürülék,
akár egy aula közepén is,
de megkönnyebb-
ülsz az akaratodon kívül,
de általad kitermelt,
belül felgyülemlett
fölöslegtől.

III.
EGY MÉH

belének hangtalan
kifordulása automatikus,
mint az ajtó, a sebváltó
vagy a taposóaknák
kattanó ciklikussága
és a többi apró ösztönös
műveletet utánzó
összetett program,
ami az emberi szervezet
működésének alapját
tükrözi (élőben és gépben).
ahogy az én egy része is
csak automatikus reakciók
sorozatát játssza le.
automata ismétlődés
mi az érintés után önműködés-
be lép. talán a világban
minden beállított.
a véletlen is csak azt
nem te állítod.
a meglepetés és a rémület villanásszerű
pillanatában: méreg spriccel az érbe,
fullánk szakad.

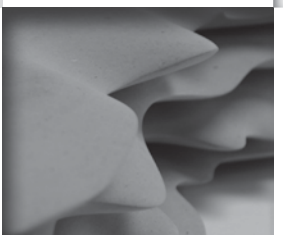

IV.
EGY ŐZ

langyos csöndben
lépeget egy haldokló
bolygó aszfaltján. patája
kopogása visszhangzik,
mint magassarkú cipő
veszélyes környék motel-
folyosóin. vagy mint
nővérkék parafatalpú
papucsa az agyonsikált
csempelapokon.
egy rossz mozdulat:
patája megcsúszik
a hideg aszfalton
hagyott langyos
bélsáron, s lelép
a járdáról az
érintetlen talajra.
a felszín alatt
kéreglemez
mozdul, biztosíték
kattan tompán
az őz darabokban:
bele cafatokban,
apró kavicsszerű
tárgyakra esik szét
a teste, az égbe repül
halkan s véletlenül.

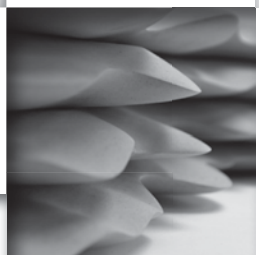

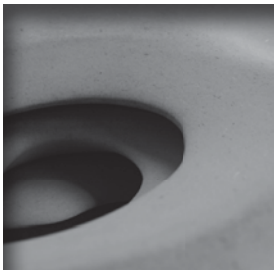

V.
EGY KISFIÚ

a parton kavicsokat
számolgat. vállát
húzogatja, halkan
mormol valamit
zsebre dugott
kézzel, sapka
a fején, csoszog
a kavicsok között
lehajtott fejjel.
nem gondol.
számol és
emlékezik.
számolgat, válogat,
keresi a hiányzó
részt. közben
fölötte egy bolygó
szűnik meg lenni épp,
s a víz egyre közelebb
ér hozzá.
a kisfiú nem szól,
hagyja, hogy tört-
énjen. nem érdekli
a több vagy
a kevesebb,
nem érdekli
a mozgás, a változás,
csak az adatfeldolgozás.

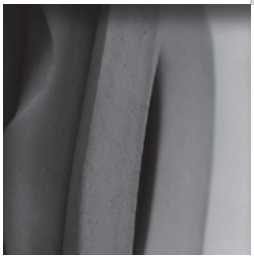

számol és
válogat
tovább az objektív
transzban:
sok adat közt
a megfigyelés
a jelenlét.
rajta kívül
a nyomás. zúg,
súg, bezavar.
nem fél.
de érzi, hogy lassan
újra kell majd
kezdeni. ha megcsípi
egy méh, vagy rájön
az üríthetnék, esetleg
egy őz vagy bolygó
apró kavicsékszerekre
esik szét. de néha elég
sokkal kevesebb is

VI.
KÖTÉL, TÁNC

Példák:

1. Egy távoli bolygó kényelmesen fordul egyet
2. A kicsusszanó ürülék egy elmegyógyintézet aulájának közepén
3. Egy méh belének hangtalan kifordulása a rémület pillanatában: méreg spriccel az érbe, fullánk szakad
4. Egy őz halkan és véletlenül taposóaknára lép
5. Egy kisfiú a parton kavicsokat számolgat

Apróságokon csúszik el
a Vagyok:
egy varjú diót tör a fán,
a kutya befut a lakásba,
és nem tudod kikergetni,
reggel a tükörben
halvány rőtbarna
csík nyoma a borostán
az orr alatt,
éjjel egykor elfogy a kávé,
vagy elejtesz egy poharat,
de van, hogy csak letörik
alattad a *semmi ága*

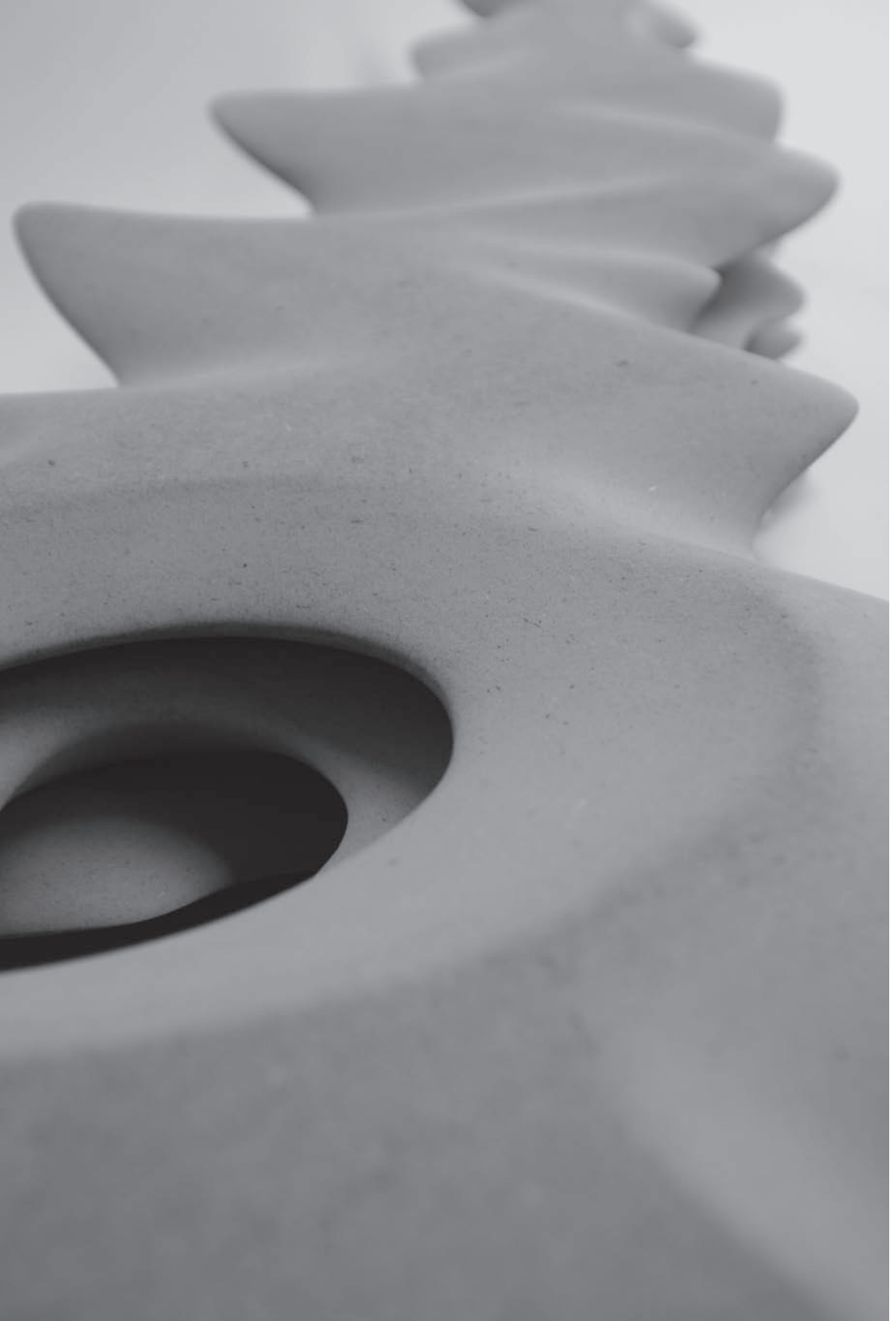

R. NAGY KRISZTIÁN

CSAK A KÉPZELETEM

– Cinizmus, te vagy a legjobb barátom.
Cinizmus volt az egyetlen barátom, ami elég szomorú ügy lenne, ha nem éppen Cinizmus ez az egy barát. Így viszont a legszórakoztatóbb felismerés a világon.

Cinizmus és én együtt jártuk a világot hosszú évekig, bűnt üldöztünk, abszintoztunk, nagyokat kacagtunk másokon és egymáson. Aztán egy időben eltávolodtunk egymástól. Nem sokáig persze. Az univerzum nem elég nagy, se nem annyira komplikált, hogy ne fussunk újra össze. És akkor megtörténik a csoda – mintha sose váltunk volna el. Nincsenek kínos csendek, nincsenek közhelyes beszélgetések. Minden ott folytatódott, ahol befejeztük.

– Mit csináljunk? – kérdeztem.

– A lehetőségek határtalanok.

– Igen, tudom én...

– A nagy részük borzalmas, még több egyenesen rettenetes, de ne feledd, hogy elvétve, némelyik, szó szerint egy-kettő a maradékból, szinte elfogadható.

– Akkor bizony ezen utóbbiakat célozzuk meg.

– Így van. Hullámvasút?

– Nem is kezdhetnénk máshogy.

Egyszert fent, egyszer lent. Az emelkedőket és a lejtőket valamiért mindenki kifelejti.

– Hova megyünk? – kérdezte Cinizmus.

– Haza.

– Minek? Nem akarsz még haza menni.

Elmagyaráztam neki a dolgot. Nem akarok otthon lenni, de nem akarok maradni sem. Menni akarok.

– Akkor csak menjünk. Felülünk egy random buszra, és leszállunk, amikor már nem megy tovább.

– Nem. Haza menni akarok, nem csak menni. Amikor megyek valahová, nem csak a semmibe... ezek az egyetlen percei, órái az életemnek, amelyek nem teljesen céltalanok. Szó szerint. Tudom, hol kezdődik, tudom, mi a célállomás. Van kapaszkodó. Van eleje, közepe, vége. Érted, amit mondok?

– Értem, hogy nincs értelme – rágyújtott egy cigarettára. Tilos volt dohányozni a buszon, de Cinizmusnak mindent szabad. – Beszélj arról, milyen volt, amikor megölelted – mondta unatkozva.

Amikor megöleltem, éreztem a lélegzetét, a szívdobogását. A teste minden rezzenését. Soha nem gondoltam még valakit ennyire biztosnak. Mindenki más lehet a képzeletem szüleménye, de az én karjaimban akkor egy hús-vér, lélegző, gondolkodó, érző, szerető, gyűlölő élőlény volt. Valaki, aki nem én vagyok, de legalább annyira komplex teremtmény, mint én magam. És abban, hogy ilyen létezik, sosem voltam biztos azelőtt. Ezt akartam mondani Cinizmusnak, de nem tudtam. Mintha a szavak egy nagyon nehéz kő alá szorultak volna a gyomromban, nem tudtak feljönni.

Órákba tellett, de felmásztunk a párkányra. A vízköpő lerázta magáról a havat, majd elégedetlenül morogva arrébb csúszott.

Szó nélkül cigarettáztunk. Közben fogtuk egymás kezét, mert fáztunk. Fújt a szél, és oldalról az arcomba hordta a havat, de nem bántam, mert a hajadat folyton a szemedbe csapta, én pedig nagyon szeretem két ujjal visszasimítani.

Lábunkat lóbáztuk négy emelet magasságban, és tenger volt alattunk, benne leviathán és néma szirének.

– Sokáig kívánnak még itt ücsörögni? – mordult ránk a vízköpő.

Mosolyogtam, és azt mondtam, igen, és ha már itt van, jólesne két csésze forró tea. Te előrehajoltál és kijavítottál, két bögre forró csoki, igen, valóban, csak nyelvbotlás volt. A vízköpő felháborodottan hápogott egy ideig, aztán legyintett, és eldöcögött forró csokiért.

Amikor lepöckültünk egy csikket a vízbe, cápák rajzottak köré, mint ebihalak a morzsára. Akkorák is voltak innen nézve, mint az ebihalak, sötét, fürge árnyékok. Megkérdeztél, mi lehet a víz alatt, azt mondtam, nem hiszek a pokolban, de a mennyország kezd nagyon valószínűnek tűnni. Kaptam egy puszit az arcomra, de aztán visszatértél arra, mi lehet a víz alatt.

– Még több víz – landolt mellettünk egy vámpírdenevér. – És a víz alatt még több víz, az alatt pedig még annál is több víz. Az alatt a víz alatt egy másik óceán, az alatt néhány tucat tenger, tó és folyó...

Egészen a világ végéig, ahol már nincs „az alatt” tovább. Ahol már nincs semmi, de annyira, hogy a „semmi” maga sincs ott. Efölött, viszont még a víz legalján Cthulhu alszik valahol.

Mégis ki a fene maga, kérdezted a vámpírdenevért, mire elmesélte, hogy egy elátkozott farkasember, és most már mennie kell, sajnos, épp csak beugrott szerencsét kívánni. Mondani akartam, hogy nincs rá szükségünk, de addigra már elrepült és füstté vált.

Egy denevér, ami valójában farkasember, csóváltad a fejed, és játékosan az oldalamba boxoltál, hogy ekkora marhaság is csak nekem jut az eszembe.

Sajnos ebben igazad volt.

Kora reggeli én néha sír, csendben a sötétben. Eleinte ez azért történt, mert Napközbeni én, aki a logikus gondolkodásomért felelt, még nem ébredt fel, Kora reggeli én viszont kizárólag az érzelmekre koncentrált. Kezdetben jólesett. Sőt segített. Megszabadulunk a könnyektől, a sötétben, egyedül. Aztán a dolog túl rendszeressé vált.

– Na, most már aztán elég legyen! – vágtam magam gyomorszájon, mert kezdtem a saját agyamra menni.

– Nem akarom, hogy felébredjek – mondta Kora reggeli én, ami meglepett, hiszen nem szokott beszélni. – Amikor a logikus Napközbeni előjön, ésszerűen megmagyarázza, mit miért csináltam, mit miért gondoltam, mit miért érzek, pedig, mint azt most te is pontosan tudod, az égvilágon semmi észszerűség nincs ezekben.

– Tudom. Vagyis tudom, hogy így gondolod, de tévedsz.

– Nem tévedek. Tudod, mi történik, amikor én eltűnök, és Napközbeni én átveszi az irányítást? Azt gondolnád, csak elmegyek aludni, holnap reggelig, de nem. Meghalok, másnap reggel pedig egy új Kora reggeli én születik. Már nem a közös problémáink miatt sírok. Önmagamat siratom.

– Ez a pohár abszint – magyaráztam legjobb barátomnak, Cinizmusnak – szimbolizálja a lelki egyensúlyomat. Tömény és erős és fekete és nagyon akarja az ember, megrendeli, de amikor már ott van előtte, csak fel kéne hajtania, mégis vacillál, mintha egy pohár méreggel ülne szemben. És akkor ahelyett, hogy leönteném, férfi módra, elkezdek valami furcsa rituálét, a cukorral, kanállal és az öngyújtóval, és egy jó részét elégetem, a maradékot pedig megédesítem, aztán iszom meg.

– Vannak, akik felöntik vízzel – mondta Cinizmus.

– A lényeg, hogy finomítsunk rajta így vagy úgy, mert valójában túl gyenge vagyok hozzá, hogy a tiszta formájában fogadjam el.

– Hát akkor hagyjuk – mondta Cinizmus –, rendelj egy üveg meggyes sört, azt isszák a kislányok.

– Már így is szétcsaptuk magunkat, lehet, jobb lenne befejezni az ivást. Holnap munka.

– Az a Kora reggeli éned problémája, Késő éjszakai részeg énedet nem hiszem, hogy érdekli.

– Kora reggeli én úgyis egy nyomorult kis pöcs – mondta Késő éjszakai részeg én.

– Van benne valami – feleltem, és elkevertem az enyhén karamellizálódott cukrot a pohárban.

Rózsát Cinizmus mutatta be nekem. Illetve pontosítva, Cinizmus ismerte Szarkazmust, aki jó barátja Rózsának. Szarkazmust én sose láttam, de Rózsa sokszor beszélt hozzá, ahogy Cinizmus is – bár ez utóbbi lehet, hogy csupán gúnyolódott, és Szarkazmus valójában csak Rózsa képzeletbeli barátja volt. Rózsa ugyanis, azt hiszem, bolond. Első találkozásunkkor, miután bemutatkoztam neki, lehordott a sárga földig, mert hiszen mi már találkoztunk. Megmondta a pontos dátumot is, a napszakot és az időjárást, és hogy hány galamb volt a látóterében. Cinizmus, hogy mentse a helyzetet, gyorsan felajánlotta Rózsának a nevemben, hogy hazakísérem majd, mivel nekem úgysincs életem, úgyhogy ráérek. Sajnos ez igaz volt. Rózsa elfogadta az ajánlatot, aztán hirtelen öt óra múlva, hajnali háromkor azt vettem észre, hogy a lány a vállamra hajtott fejjel, láthatólag nagyon kényelmesen bóbiskol, nekem pedig a fél arcom feldagadt egy ökölnyom alakú részen.

Rózsa bolondsága mellett még szép is. Ezen pozitív tulajdonságait igyekezte ellensúlyozni azzal, hogy nagyon rosszul csókolt – rosszul, rosszkor, rossz embert. Sajnos az ilyesmi azonban nem mérhető fel, csakis empirikus módon, a visszacsókolás során.

Amikor a visszacsókolást vissza-visszacsókolás követi, a csók csókolózássá fejlődik, és onnantól nincs kiút, hiszen csókolózás közben az élet sokkal elviselhetőbb, mint nemcsókolózás közben. Továbbá csókolózás közben a csók sosem rossz, sosincs rosszkor és sosem történik rossz emberrel, minderre csak utólag döbben rá a józan ész, ahogy a sötét utcákon bolyongva igyekszik rekonstruálni, mi a jó isten történt, miért, hogyan és komolyan? Komolyan?!

– Sajnos ez a helyzet, Józan ész – mondja valamelyik énem, nem teljesen biztos, melyikük, Egó, Szenvedélyes én, Magányos én...? – Amikor egy Rózsa, aki bolond is, meg szép is, megcsókol, és olyanokat mond mellé, mint például, „Ez volt életem legjobb csókja", vagy „Azt hiszem, részegen szeretlek...", akkor ilyesmik történnek.

– Oh, persze, és rám marad a feltakarítás – mondta sértődötten a józan eszem.

– Jól tudod, hogy így megy ez mifelénk – felelte az összes többi énem.

Amikor Cinizmusnak másnap elmeséltem, mi történt, kiröhögött.

Kiderült, hogy nem is havazik inkább, mert már meguntuk. Lemásztunk a párkányról, és kézen fogva átsétáltunk a sivatagba megnézni a hőlégbalon-balettet.

– Hőlégbalett – mondtad.

A mutatóujjamat a szám elé helyezve csendre intettelek, mert már kezdődött az előadás, és nem illett beszélni közben.

A vállamra hajtottad a fejed, én pedig a fejedre hajtottam az enyémet. A hajadnak virágillata volt. Nem tudtam, melyik virág, de ha egyszer szembetalálkozom vele egy réten, tudni fogom, hogy ennek a virágnak te-illata van. És akkor majd szedek belőle, amennyit csak elbírok, és telerakom vele a világot.

A hőlégbalett hosszú volt, gyönyörű, de unalmas. Kicsit sajnáltam, hogy ennyi időt elvesztegettünk rá.

Kártyáztunk. A partnerem vagy nagyon rossz volt, vagy nem is tudta, hogy kártyázunk. Két lap volt már csak a kezében. Az egyik azonban biztos vereséget jelentett a számára, a másikat kijátszva még nagyon hosszúra nyújthatta a játékot, azonban ez esetben is vagy én nyerek, vagy döntetlen lesz.

– Tudod, hogy van egy harmadik lehetősége, ugye? – kérdezte Cinizmus, aki whiskeyt szürcsölgetve álldogált a vállam felett, és nézte a játékot. – Akár fel is állhat az asztaltól, és elmehet.

Cinizmusnak igaza volt. Ez lenne talán az egyetlen gyors és jó megoldás, ha a partnerem szemszögéből nézem a dolgot.

Kitette a játékelhúzó kártyáját. Cinizmus felsóhajtott. Kidobáltam néhány lapomat az asztalra, hogy életben tartsam a játékot, és ne csak csendben üljünk egymással szemben.

– Unalmasak vagytok – mondta Cinizmus, és elment egy másik italért.

Már én is untam. Menni akartam, inni egyet Cinizmussal, vagy valami. Elvégre nekem is megvan rá a lehetőségem, hogy egyszerűen otthagyjam az asztalt. Ha már nem érdekel sem a játék, mert elromlott, sem a tét, mert már elfelejtettem, mi is volt, akkor mégis miért nem lehet kiszállni?

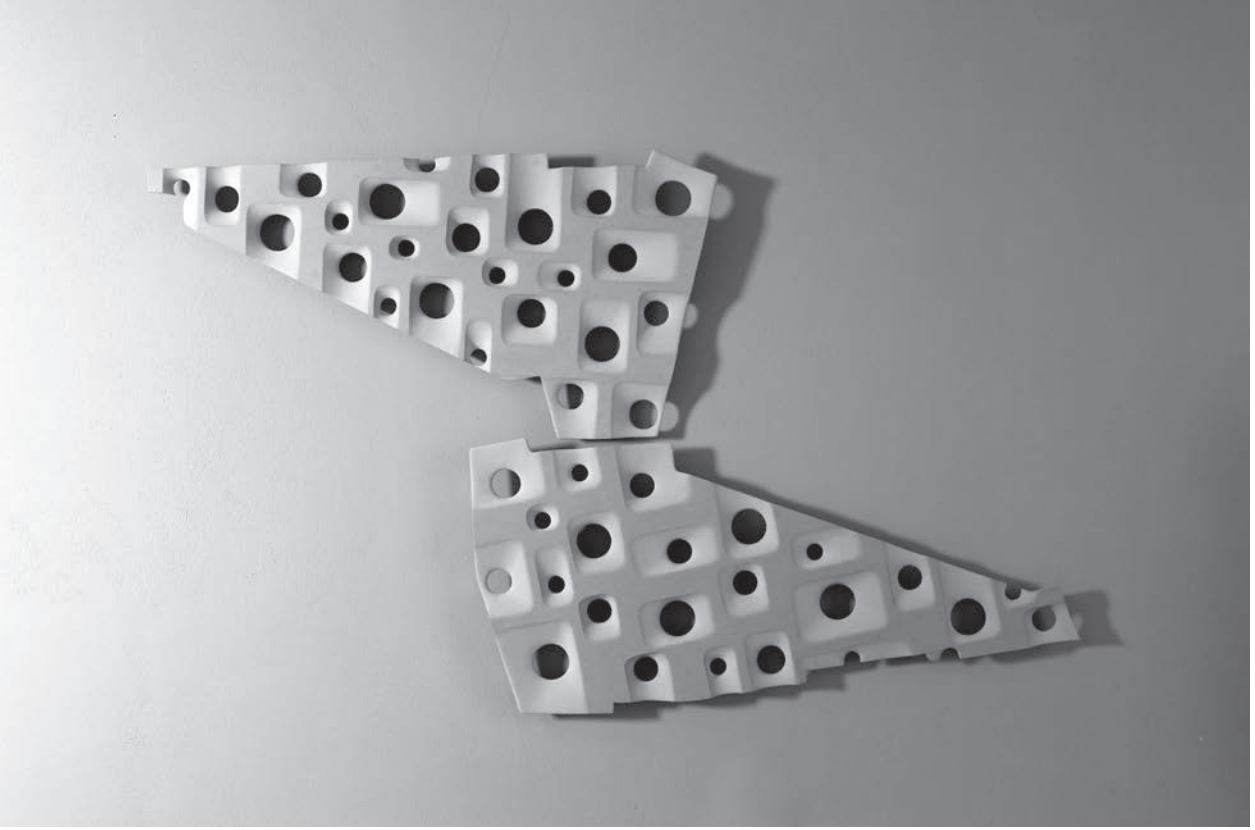

FORRÓDRÓT

– Egy barátnőmmel történt, és nem tudom, hogy segíthetnék neki... mármint... túltennie magát. Érted?

Trükkös szituáció. Ez a sor tízből kilencszer hazugság. Van, aki annyira szégyelli a történteket, hogy még a névtelen segélyvonalon is egy ismerősére hivatkozik. Én pedig mégsem kérdőjelezhetem meg. Az hiányzik, hogy elvegyem egy olyan kedvét a segélyvonaltól, aki még nekem sem hajlandó bevallani, mi történt vele.

Elmondattam vele, amit a barátnőjétől hallott. Hogy történt? Mikor? Kivel? Egy bulin, részegen, valami ismeretlen sráccal. Elég tipikus.

A baj, hogy mást mondanék egy erőszakolt lánynak, mint a barátnőjének, aki szeretné megtudni, hogy segítsen rajta. Olyan, mintha egy ember egészségügyi tanácsért fordulna hozzám, de nem árulná el, hogy orvos-e vagy beteg.

Tulajdonképpen nem is olyan. Egészen más. Hagyjuk.

– ... de ugyebár elég részeg volt, meg smárolt is a sráccal már előtte, szóval...

Íme, az én nagy belépőm:

– Nem. Nem az ő hibája volt. A legfontosabb, hogy tudatosítsa, nem az ő hibája volt.

– De bent történt a mosdóban. Ha sikoltott volna, vagy ha...

– Akkor sem az ő hibája volt. A srácnak semmilyen joga nincs a szexuális aktushoz a másik beleegyezése nélkül. A „nem sikoltottam elég hangosan" vagy „nem löktem el magamtól elég erősen" nem számítanak beleegyezésnek.

– De...

– Ha az én lökött nővérem úgy döntene holnap este, hogy anyaszült meztelenül végigrohan Dublin főútján fél kezében egy whiskys üveggel, másikban egy félig elszívott szál marihuánával, és aztán széttárt lábakkal végigterül egy szemeteskukán, egy elhagyott sikátorban, még mindig nem lesz senkinek semmi joga ahhoz, hogy egy ujjal is hozzáérjen.

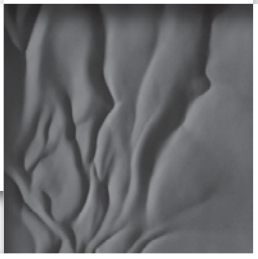

Mély hallgatás a vonal túlsó végén.

– Nos, talán egy rendőrnek, hogy lecsukja – tettem hozzá. – De szexuálisan, senkinek.

A nevetéssel együtt tört elő belőle a bőgés.

Jó, ez legalább egyértelműsíti, hogy róla van szó. Vagy nagyon rossz volt a viccem, de ugyan már, legyünk reálisak.

– Nem ismerem a barátnődet, Sarah. Azt kell megtudnod, mire van szüksége. Arra, hogy valaki meghallgassa, vagy arra, hogy tanácsokat adjon neki. Az is lehet, hogy nem akar beszélni róla. A furcsa, hogy akár hiszed, akár nem, ő pontosan tudja, mi az, ami igazán segítene rajta. Csak meg kell kérdezned.

– Azt hiszem, csak beszélnie kéne róla – hangzott a válasz a Sarah-tól.

És Sarah beszélni kezdett, könnyeit nyeldesve. Friss élménynek tűnt. Lehet, hogy csak tegnap történt.

Fülön talált egy szőlőcukor. Kate egy asztallal arrébb épp letette a telefont. Egy tinilánnyal beszélt vagy három órán keresztül. Most kávéivást imitált a kezével. Bólintottam és a billentyűzethez nyúltam.

HARLEKINSZERET: cukor nélkül, légy szíves
KATICABOGÁR: OK

Sarah elmondta, hogy a barátnőjének, ugyebár, fogalma sincs, ki volt a srác, úgyhogy nem is tud a rendőrségre menni. Semmi baj, mondtam, nem számít, hogyha nem emlékszik, mindenképpen menjen a rendőrséghez. A szórakozóhelyen sokan láthatták őket, jó eséllyel térfigyelő kameráik is voltak. Minél hamarabb megy, annál nagyobb az esélye, hogy elkapják a srácot. Márpedig ez nagyon fontos lenne, hogy ne ismételhesse meg a dolgot egy másik lánnyal. Arról nem is beszélve, hogy ha gumi nélkül csinálták, amit nem mondtam, de szinte biztos voltam benne, akkor időben kiderülhet, hogy Sarah barátnője esetleg elkaphatott-e tőle valamit, vagy ne adj isten, ha teherbe esett, megvan az apa... olyan finoman fogalmaztam, ahogy csak tőlem tellett, de így is megríkattam. Szerencsére megvolt a gyakorlatom abban is, hogy lecsitítsam. Ezeken a nyilvánvaló tényeken végig kellett mennünk. Nyilvánvalóan mindez neki is eszébe jutott már, vagy ha nem, eszébe jutna később. Azzal, hogy én hozom fel őket neki, jobb stratégiai helyzetben leszek ahhoz, hogy megnyugtathassam velük kapcsolatban.

Fontos, hogy tudja, bármi hasonló történne, egyáltalán nem az ő hibája volt!

Megérkezett a kávém, egy bátorító vállveregetéssel együtt. Kate visszaült.
KATICABOGÁR: elsütöttem a
KATICABOGÁR: sztorit, amit mondtál
HARLEKINSZERET: igen?
KATICABOGÁR: anyaszült meztelenül végig dublin utcáin
KATICABOGÁR: jól töri a jeget
HARLEKINSZERET: azzal a sztorival eljuthatsz az északi sarkig hátrakötött kézzel
KATICABOGÁR: na de
KATICABOGÁR: mi van
KATICABOGÁR: ha
KATICABOGÁR: aki hív, tényleg végigszaladt dublinon meztelenül, részegen
KATICABOGÁR: és így erőszakolták meg
KATICABOGÁR: nem hiszem, h akkor jól venné ki magát
HARLEKINSZERET: haha
KATICABOGÁR: :D

Sarah, vagyis pontosabban „Sarah barátnője" azon aggódott, hogy ha elmegy a rendőrségre, és elkapják a srácot, mindenki megtudja, mi történik.

– Nem az ő hibája volt. Nincs semmi oka szégyenkeznie miatta. Ezt ne felejtsd el, Sarah!

De ha az anyja megtudja, biztos, hogy őt fogja hibáztatni, mert nem kellett volna kimennie, és leinnia magát, és úgy öltözködnie, és...

Nem az ő hibája volt. Nem az ő hibája volt. Nem az ő hibája volt.

HARLEKINSZERET: bulismosdós csajt kaptam
KATICABOGÁR: izgi
KATICABOGÁR: mondd neki, h nem az ő hibája
HARLEKINSZERET: gonosz

KATICABOGÁR: ja, ja
KATICABOGÁR: de attól még nem az ő hibája :P
Sarah-val való beszélgetésem lassanként autópilótára kapcsolt. Sikerült elérnem, hogy nekiálljon kiönteni a lelkét, nekem elég volt csak beszúrnom néhány érdeklődő vagy bátorító szót, néhány „nem a te hibád”-at emlékeztetőül, és a konverzáció folyt szépen. Egy robot is csinálhatta volna innentől.
Alkalmam nyílt elbambulni kissé, miközben a kávémat szürcsöltem. Ráírtam Kate-re, hogy kajálunk-e műszak után. Ebben a munkakörben az ember kénytelen volt a kollégáival barátkozni. Olyan emberek kellettek, akikkel őszintén beszélhet, anélkül, hogy lelketlen szörnyetegnek tartsák. Akik tudnak vele együtt egy kicsit cinikusak lenni. Akik segítenek szellőztetni.
Nem az én hibám.
Kell a szellőztetés.

HARLEKINSZERET: pizza jó lesz? rég beszéltünk, én és pepperóni, pedig milyen jóban voltunk... :D
KATICABOGÁR: Meh
HARLEKINSZERET: múltkor még bírtad a pizzát
KATICABOGÁR: na ja
KATICABOGÁR: de egész héten pizzázom, nem volt türelmem főzni
KATICABOGÁR: már megy az agyamra, akármennyire szeretem is

CÍM NÉLKÜL

Mindenkinek meg kell halnia. Érdekes, hogy mi vagyunk az egyetlen állatfaj a Földön – legalábbis, azt hiszem –, amely felfogja ezt. És mégis megyünk tovább, csináljuk a dolgunkat, akkor is, ha nehéz, akkor is, ha kellemetlen, a lényeg, hogy kitöltsük valamivel az időt az elkerülhetetlen végállomásig. Valahogy nem lesz mindegyikünk kollektívan öngyilkos az egész céltalanságának megértése után. Úgy sejtem azért, mert az emberek nagy része nem érti meg a céltalanságot. Én ilyen szempontból szerencsés vagyok. Nagyon korán megállapították, mi az én életem célja, onnantól teljes munkaidőben annak beteljesítésén dolgozhattam, és hála istennek nem kell azon töprengenem, mihez kezdjek magammal, miután végeztem.

Nekiálltam belevájni a kőbe a jövőnek szóló magasztos üzenetemet. Gyűlölöm őket. Elmondhatatlanul gyűlölöm őket. Jobban, mint… jobban, mint mit? Nem gyűlölök semmi mást, hisz az egész tetves világot gyűlölöm. Mi gyűlölni való maradhat az egész tetves világon kívül?

CONRAD

Anyám és apám ítéltek halálra még azelőtt, hogy egyáltalán megfogantam volna. Aztán a halálos ítéletemet szépen sorban aláírták még többen: az anyakönyvvezető, a keresztszülőm, Viet Chang az oviból, a túlbuzgó sebész, valamelyik kormányügynök és a többi. Mint egy nagy rohadt petíció folyt végig az istenverte rohadékok kezén az én halálos ítéletem!

Ha basznék az egészre, és nem írnám tovább ezt a szart, akkor mi lenne? Itt maradnék örökre? Életben? Amíg meg nem írom? Valakinek meg kell írnia, másképp nem kerültem volna ide, de ha én nem teszem meg, mert köpök a jövőre, mert nem érdekelnek a hamis eszméik, mert gyűlölöm, őket... Akkor ki írja meg?

BLAISE

A szobában nem volt sok minden, egy pad, egy asztalka. Mivel a hegyoldal szélébe épült a házikó, ennek a helyiségnek ablaka sem volt, így ide akasztottak néhány kolbászt a gerendára. Érlelni...? Száradni...? Fogalmam sincs. Elrágcsálhattam volna őket, amíg írok, de nem volt étvágyam. A helyi (vagy talán pontosabb lenne azt mondani, hogy az idei) ételeket

nem bírta túl jól a gyomrom, így egyéves itt-tartózkodásom alatt többnyire koplaltam. Az bezzeg nem jutott eszükbe, hogy erre felkészítsenek!

Meg ugye, az egész, belátható időn belül meghalok dolog sem javított az étvágyamon.

A francia katona azt mondta, kijöhetek, amint az inkvizítor elmegy, addig viszont, a saját érdekemben is, rám zárja az ajtót. Hát persze. Mosolyogva elköszöntem tőle. Válaszul furcsán nézett rám. Nem értette, mire az érzékeny búcsú. Az inkvizítor csak ma estére pihen meg a faluban, aztán utazik tovább a város felé. Szegény inkvizítor. Őt nem gyűlölöm. Sem a katonát, sem a falusiakat. A gerendát sem felettem. Itt mindenkit és mindent... szeretek? Kedvelek? Nincs problémám velük? Nem gyűlölöm őket.

Néhány évvel születésem után tártak fel. Ahogy mondom. Furcsán hangzik, nemde? A 15. században egy földcsuszamlás betemetett egy francia falucskát, velem együtt, amit aztán az én koromig senki nem is ásott ki. Szegény, szegény katona, aki bezárt ide. Szegény, szegény inkvizítor, akik miatt bezárt ide. Kétlem, hogy ők megúszták volna. Megúsznák. Tessék, mindjárt elsírom magam miattuk. Rég halottak már amúgy is. Én még élek, mégis őket sajnálom?

2065

Szóval, ha jól rémlik, négyéves lehettem, mikor feltártak. Vagy öt. Kaptam egy új játékot. A nappali szőnyegén szórakoztam vele, egy kis majom volt, cintányérokkal a kezében. Ha épp nem volt üres az elem benne, tudott beszélni és összecsapkodta a cintányérokat. Valamint kaptam még egy kifestőkönyvet is mellé. Nem emlékszem, milyen témájút. A fő attrakció igazából a majomhoz járó játékkatalógus volt, több száz másik figurával a lapjain – elvégre a majom lenyűgöző volt egy ideig, de mégiscsak ott volt fizikai valójában, és egy idő után minden lehetősége kimerült. Ahogy az elemei. A többi játékról viszont annyit fantáziáltam, amennyit csak akartam. Bennük sosem merült ki az elem...

Anyáék a kanapén ültek, én köztük és a baromi nagy tévénk között, a földön. Akkor még olyan hatalmasnak tűnt a nappali. Mint egy komplett focipálya. Később négy lépéssé vált.

Tehát feltártak. Anyáék nézték a tévében a tudósítást. Nagy hír volt akkoriban, kiürültek az utcák, mert mindenki a tévét bámulta. Engem nem érdekelt. Egy középkori

francia falucska romjai közt találtak egy csontvázat platina koponyaprotézissel. Hogy micsoda?! Hát ez hogy lehet? Hát volt a franciáknak a 15. században koponyaprotézisük? Szakértők szerint bizony nem volt! Rejtély!

Az cseszdmeg, rejtély. Később, ahogy az ügy lassanként levedlette magáról a kormány titkosításait, kiköpték, hogy a csontvázon kívül találtak még egy ezüst öngyújtót, hat darab cigarettacsikket, és egy fába karcolt üzenetet, amit ugyan elmosott az idő, a modern vegyszeres kezelésekkel viszont újra olvashatóvá sikerült tenni.

Francba az egésszel. Amíg nem fejezem be, nem halok meg, igaz?

1426

Abbahagytam a kaparászást, és rágyújtottam egy cigarettára. Négy darab maradt. Ezeket elszívom, aztán meghalok. Ezüst öngyújtó. Emiatt kellett elrejteniük az inkvizítor elől.

Akkor már nem is emlékeztem, hogy kicsi koromban az egyik ovis csoporttársam fellökött, és összetörtem a fejem a betonon. A sebész ajánlotta anyáéknak, hogy rakassanak be nekem egy fémprotézist, mert ha simán összefoltoznak, könnyen lehet, hogy még tízéves korom előtt megállok a növésben. Ha rosszul forrok össze, vagy valami ilyesmi. Szóval így kaptam platinaprotézist a fejembe. Ezt anyáék mesélték el később, mikor a tudósok elővegyszerezték az üzenetet a kőből, és az az én nevemmel kezdődött. Namost a Conrad Blaise nem egy gyakori név. Kösz anya, apa. Híressé tettetek.

Egész biztos vagyok benne, hogy ezeket az öngyújtókat csak a felfedezés után kezdték gyártani. Vajon a dizájnere a megtalált darab alapján tervezte…? De akkor honnan jött az ötlet? Egy nagy hurokba van csavarva az egész, ahol látszólag az öngyújtó a semmiből teremtődött. Ez persze lehetetlen. A semmiből nem teremnek ilyen szép öngyújtók. És vajon az aljába dombornyomott RGC alapján nevezték el a céget, amely gyártotta, vagy létezett az RGC akkor már, és a felfedezés után felkereste őket a kormány, azzal a hihetetlenül fontos feladattal, hogy tervezzenek meg és gyártsanak le egy új öngyújtósort...?

Elnyomtam a falon az utolsó cigarettát. Nem esett jól. Már fájt a fejem a füsttől. A gyomrom is fájt. Fogtam a kést, és tovább véstem a félbehagyott betűt.

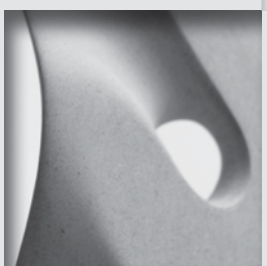

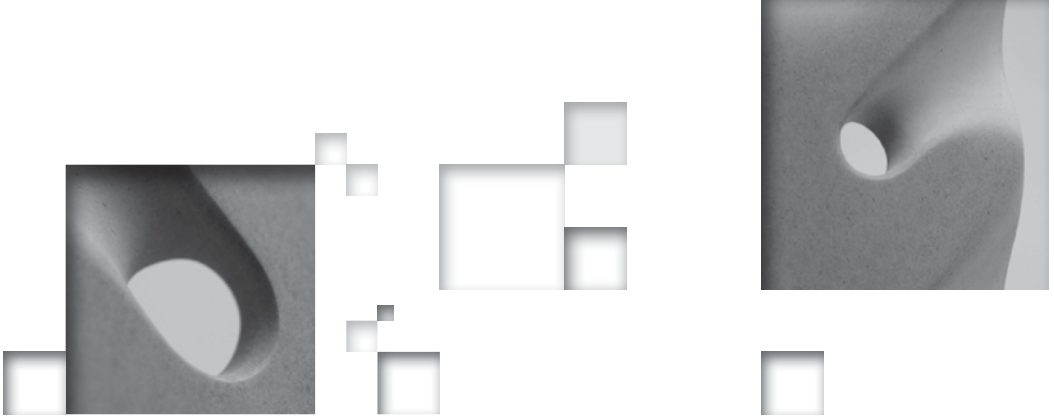

VAGYOK

Ha már paradoxonoknál tartunk, ki írta ezt a hülye üzenetet...? Mert nem én, az biztos. „Vagyok, aki vagyok" – annyit tudtam, hogy Biblia-idézet, de életemben nem olvastam a Bibliát, és ha rajtam múlna, nem egy huszonhatvannégymilliófféleképpen félreértelmezhető könyvből idéznék. Inkább valami olyasmit, hogy „hey, az időutazás receptje a következő: két kanál cukor összekeverve egy mikrosütővel, és egy csöves feláldozandó a telihold alatt, miközben egy dél felé néző kacsa szemébe bámulunk." De nem – be kellett magolnom az egész üzenetet, hogy pontosan azt írhassam, amit a jövőben megtaláltak. Megtalálnak majd. Miért? Még mindig nem tudom megérteni, de ragaszkodtak hozzá. Azt hiszem, a fejesek sem értették, hogy működik az időutazásuk. Ha csak nagyjából jegyeztem volna meg az üzenet tartalmát, és kábé úgy írom le, ahogy rémlett, akkor is törvényszerűen pontosan azt az üzenetet írnám fel, ami eljut majd a jövőhöz. Ami eljutott már a jövőhöz. Nyilván!

Mikor megérkeztem, legszívesebben mindenkinek elmondtam volna, mennyire nem éri meg továbbszaporodniuk, mert a leszármazottaik mind gyűlöletes idióták lesznek. Nem mintha hallgattak volna rám, mintha változtatni tudtam volna az egészen. Épp csak el akartam venni a kedvüket. Érezzék ők is rosszul magukat egy kicsit.

Mert akkor még őket is gyűlöltem. Most már nem. Rájöttem, hogy őket nem. Ők okésak. Nem ismertek. Mármint… nem ismertek a hírverésből. Csak személyesen. Jól megtanultam az ekkori francia nyelvjárást, úgyhogy könnyen beilleszkedtem. Ugyanolyan voltam, mint ők, ami egy nevetséges iróniája az egész történetnek. Egy idegen időben voltam életemben először olyan, mint mindenki más, miközben egy kicsit sem hasonlítottam rájuk! Egy időre el is felejtettem, hogy sokkal jobban kirívok közülük, mint az otthoniak közül valaha is. Mégis.

Úgy nőttem fel. mint a világ első időutazója. A kormány rendesen felmérte a terepet, és én voltam az egyetlen ember, akire passzolt a név, a protézis, a születési év… Elvégeztek néhány DNS-tesztet is, amelyek mind egy-egy feltartott hüvelykujjal jelezték, igen, ő az emberünk. A világ leghíresebb emberévé váltam, mielőtt betöltöttem volna a nyolcat.

Ennyit a világomról. Vagy mégsem. Úgysem tudok elszakadni a témától.

Ők azt mondták, azért vagyok híres, mert a világ első időutazója leszek. Én el is hittem nekik.

AKI VAGYOK

Persze tök jó volt. Hirtelen én lettem a figyelem középpontja, a csodagyerek. Közben a tudósok megállapították azt is, hogy harminckét évesen haltam bele abba, hogy a tetőgerenda összetörte a mellkasomat, szétpréselte a tüdőmet és a szívemet, péppé zúzta a mellizmaimat. Juhé.

Akkor még nem érdekelt. Fel se foghattam tizenakárhány évesen. Örültem neki, hogy én vagyok a sztár a suliban, és hogy mindennap egy nagy fekete autó hoz és visz, külön kormánymegbízott sofőrrel. Nagyon menő volt. Aztán kicsit idősebben elkezdtek rám bukni a lányok. Carpe diem.

Utálatos ribancok.

Dehát basszus, egyszer nőhet fel az ember! Én csak azt a fajta felnövést ismerhettem meg, amely során az ember tudja, hogy harminckét évesen majd szétlapítja egy kibaszott gerenda. Ha ezt felfogom magamnak, szerintem begolyózok, mielőtt betöltöm a tizennyolcat.

Az első és legfőbb pofáncsapást Margereth hozta magával. Szép lány volt, és az átlag barátnőimhez képest okos és vicces. Ő volt az első ilyen. Azelőtt csak a libák ragadtak rám. Csak azért, mert híres voltam. Ő szerényebb volt, nem közeledett hozzám. Naná, a képemet az egész tetves világ ismerte, gondolom félt, hogy nincs esélye. Mindez az egyetemen történt. Történésznek tanultam, és mellé még francia nyelvet. Már ekkor készítettek a nagy küldetésemre.

A VAGYOK KÜLDÖTT

Margarethnek hosszú, sötét, göndör haja volt és barna szemei. Imádtam. Gyönyörű volt. A sok plázacica után meglepetésként ért, hogy lehetséges olyan viszony két ember között, mint Margareth és köztem. Az első beszélgetésünk olyan volt, mintha egy régóta elkezdett konverzációt folytattunk volna. Nem voltak kínos csendek, nem volt kétszínűsködés, strategizálás, csak egyszerű, őszinte beszélgetés, két ember között, akik azonnal megtalálták a közös hangot. Fogalmam sem volt róla, hogy egyáltalán létezik ez a legendás „közös hang”!

A harmadik randink után egy szabad óránkban összefutottunk az egyetem kampuszán. Sétáltunk, és valahogy az előző kapcsolatainkról való beszélgetésből a jövőre terelődött a szó – mit ad isten, olyan dolgokról kezdtem beszélni, mint a megállapodás, házasság, családalapítás. Tudom, túl korai három randi után, így is, úgy is, de soha nem éreztem hasonlót senki iránt, és a lelkesedés győzött a józan ész felett. Túlságosan tetszett az egész. Azt hiszem, kicsit szerelmes voltam.

ENGEM HOZZÁTOK

Margareth sírni kezdett és elfutott. Ha azt mondom, elfehéredtem, felületes vagyok. Úgy kifutott a vér az arcomból, mintha sejtette volna, hogy mindjárt felrobban a fejem és az

elől menekült volna. Sprinteltem a lány után, amint cirka tizenöt perc után végre levegőhöz jutottam.

Utolértem Margarethet. Úgy meg voltam ijedve, mint még soha. Kérdeztem tőle, mi a franc rosszat mondtam? Elmondta, hogy rám sem bír nézni. Kicsit felhúztam magam. Nem voltam épp az a szívdöglesztő alkat, de a tekinteteket se taszítottam azért. Nem ez volt a baja. Mióta randiztunk, folyamatosan velem álmodott, mondta. Ez eddig jó, nem? Csakhogy ő nem velem álmodott, hanem a majdani velem. Avagy hajdani velem. Nem tudom, említettem-e már, hogy a világ nagyobb hányada ekkor egyetlen fényképről ismert engem: a csontvázomról készült képről. Hús, bőr, szervek, személyiség, nem mellékelve. Sikolyba csúszott állkapocs, széttrancsírozott bordák. Megtekinthető a Metropolitan Múzeumban, New Yorkban, reggel nyolc és este hat között. Diákoknak és nyugdíjasoknak kedvezmény.

A lány egy 800 éves hullával randevúzott. Valakivel, aki 10 éven belül meghal. Én pedig komoly kapcsolatról hablatyoltam neki. Mekkora barom vagyok…! Mi az istent vártam én el tőle?! Hogy szeressen belém, aztán jöjjön hozzám feleségül, majd egyszer csak felvesz a fekete autó, és azt mondom, pá szívem?

KIVONULÁS

Akkor fogtam fel, hogy mi vagyok. Időutazó egy nagy büdös faszt. Egy hulla. Azért vagyok híres, mert egy járó, beszélő hulla vagyok. Éljen a világ első élő-halottja! Hívjanak meg talkshow-kba és rádiókba. *Hogy érez efelől monsieur Blaise?* Lássuk csak, harminckét évesen meghalok, de hatéves korom óta stabil munkám van a kormánynál... Szerencsére soha senki nem mondta, hogy az lehetek, ami csak lenni akarok, hogy beteljesíthetem a vágyaimat, hogy megválaszthatom a saját utamat, hogy szabadon hibázhatok és tanulhatok ezekből a hibákból, úgyhogy nincs igazán koncepcióm minderről, csak annyi, mint az átlagembernek arról, milyen lehet sárkányon lovagolni, egy fantasy film alapján. Persze, tudom, mit jelentenek ezek a dolgok, intellektuális síkon, de nem hiszek bennük. És, hogy teljes legyen a kép, gyakorlatilag nem rendelkezem semmilyen szintű empátiával, mert soha életemben nem kellett senki helyébe belegondolnom magam, mivel én voltam az univerzum legkülönlegesebbje. De önnek ugye van ez a dolga, mi is volt a szó...? Empátia, igen. Játsszunk empátiásat, tisztelt műsorvezető ember: Próbálja elképzelni, próbálja átélni, amit tőlem vár el a világ, hogy átéljek! Meg fogok halni, bassza meg, meghalok! Egy rohadt gerenda kipréseli belőlem a szuszt

néhány éven belül! *De ön mint a világ első...* Meg fogok halni! Meg fogok halni! Tudom, hogy mindenki meghal, maga is meg fog halni, de rohadtul nem érdekel senki más, csak én! Én, én, én! Mert nekem rosszabb, mint maguknak. Maguk legalább nem tudják, mikor és hogyan. Milyen felszabadító érzés lehet! Remélem, fájdalmasan és hosszasan!

Megreccsent fölöttem a gerenda. Meg sem rezzentem, túl dühös voltam. Azonkívül még nem fejeztem be az üzenetet, ergó nem halhattam meg. Addig nem. Ráérős...

Lassan ugyan, de haladtam. Szép 21. századi angolsággal. Nehogy már azt higgyék, egy nem-időutazó francia akarta megviccelni őket… Miért írok nekik? Gyűlölöm őket.

3:14

De ön, mint a modern világ leghíresebb embere… Mint azt felméréseken keresztül kimutatták, Jézus Krisztus még mindig híresebb volt nálam. Érdekes, hogy mindketten arról voltunk nevezetesek, hogy meghaltunk egy-egy elképesztően lényegtelen ügyért. Lehet, hogy feltámadok majd...? Nem. Vagy ha igen, a csontvázamat valahogy sikerül itt felejtenem. Egy rohadt csontváz, ennyit hagyok hátra magamból. Egy csontváz, egy hazug jópofizós üzenet a mocskos jövőnek, egy tetves öngyújtó és hat cigicsikk. Vigyázz jövő, jön Conrad Blaise és a legendás kincseskamrája, tele minden földi jóval!

Utolsó sor.

ÁMEN

…Gyűlölöm őket, gyűlölöm a jövőt, gyűlölöm, utálom! Undorító, rettentő, gyűlöletes rohadékok, akik megöltek engem!

Nem akarok meghalni, nem akarok meghalni, nem akarok meghalni, nem akarok, nem akarok meghalni, nem akarok meghalni.

Dübörgés kintről, és néhány kiáltás.

Istenem! Segíts! Csak ne fájjon!

Nem akarok meghalni. Nem akarok élni.

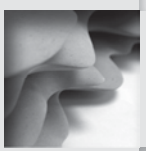

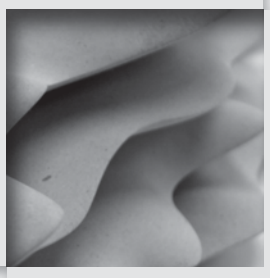

SOÓKY LÁSZLÓ

CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE, CIBERE: A SZÍNHÁZGYILKOS ZENE

(SIMAI KRISTÓF – SZARKA GYULA: *ZSUGORI*, ZENÉS VÍGJÁTÉK, KOMÁROMI JÓKAI SZÍNHÁZ)

A „zenés vígjáték" az alkotók által kódolt műfaj. Nincs ebben semmi különös, hiszen mind Jean-Baptiste Poquelin, mind Simai Kristóf vígjátékként jegyezte. Azt, hogy Katona Imre (dramaturg) később Csokonai Vitéz Mihály és Pálóczi Horváth Ádám hagyatékában verseket keres hozzá, Szarka Gyula (zeneszerző) pedig megzenésíti a felkínált verseket, a drámaírók nem sejthették. Annak mindenképpen örülhetünk, hogy a rendező (Béres László) a külső beavatkozások ellenére higgadt maradt és mesterségbeli tudását kamatoztatva, kéznél levő színészeinek idomítása által harmadában nézhető, értékelhető és elfogadható előadást hozott létre; úgy is, mint rendező, és úgy is, mint porondmester.

A zeneszerzőre nem szabad haragudnunk, mert koncertzenészként dominanciához szokott, a csapatmunka alázata nem érintette meg őt, emiatt aztán a színmű prózában elmondott története egy dübörgő koncert toldalékaként hatott. Így történhetett meg az, hogy külön életet élt a verbális színház és külön életet a dalok. Ezen azért nem kell csodálkoznunk, mert Csokonai Vitéz Mihály és Pálóczi Horváth Ádám versei sem nem a *Fösvény*, sem nem a *Zsugori, telhetetlen fösvény ember* című vígjátékhoz íródtak, hanem csak úgy, a költők saját örömére.

Katona Imre dramaturg, „ki is a vereseket kölcsönözte", nem tartotta fontos szempontnak azt, hogy a versszövegek harmonikusan csatlakozzanak a vígjáték történeti részéhez. Magát a történetet is többször úgy csonkolta, hogy az utolsó verbális emlék a felzendülő dal után csak foszlányaiban maradt fenn. Slendrián dramaturgiai munka, amely egyrészt arra utal, hogy egy határon túli vidéki színházban mindent szabad, másrészt pedig arra, hogy ez az előadás nem a *Fösvény*ről és nem is *Zsugori*ról szól, hanem Szarka Gyula egójáról. Azt viszont a zeneszerző javára írhatjuk, hogy imádja a vígjátékot, azt pedig különösen, hogy ismerte az eredetit is.

Igen ám! Csakhogy esetünkben a műfaj meghatározásán túl a rendező valami érthetetlen okból a játék stílusát is kijelölte, tételesen a commedia dell´arte-ban, amit következetesen kézben is tartott. Az, hogy a rendező ezt a szándékát közölte-e a zeneszerzővel, a feljegyzésekből nem derül ki, annyi bizonyos, hogy az előadás stílusa és a tévelygő zenei anyag között létrejött a pompás diszharmónia: a *Zsugori* című vígjáték alázatosan fuldokolt valami zenei önkény fojtogatásában.

Az alkalmazott hangszerelés nagyszerűségét csak azért nem említem külön fejezetben, mert a commedia dell´arte vándorszínészei csak a legritkább esetben és csak nagyon különleges körülmények között vittek magukkal szintetizátort, vagy zongorát a közterekre. Béres László segítő kezet nyújtott a zeneszerzőnek, sorvezetőként a *Két úr szolgája* című Goldoni-vígjáték szcenikai zenéjét ajánlotta, mint stíluslehetőséget, de Szarka Gyula vélhetően valamit nagyon félreértett; nem stílust választott, hanem műfajt változtatott. A zenés vígjáték helyett a rockoperának és a musicalnak egészen sajátságos változatát gyártotta le és fogadtatta el a többi alkotóval.

Ebből adódóan kényszerhelyzetbe került a koreográfus is, mert a hosszú-hosszú percekig tartó kaptafazenére kellett tizenhárom alkalommal új és új tornagyakorlatot szerveznie. Ez három jelenetben sikerült, aztán feladta a szélmalomharcot; a nőnemű szereplőknek még így is sikerült több tucat alkalommal széttett lábakkal a hímnemű szereplők csípőjére ugorni, ami perverz indulatokat csikart ki a közönség rátartibb egyedeiből. A régi Csehszlovákiában ezt a mozgáskultúrát (mely esetünkben fel-felvillantotta a pantomim jegyeit is) nevezték szpartakiádnak.

Székely László díszlete egyszerre volt pompás és hasznos. Azáltal, hogy a komódóriást a színpad mélységében előre-hátra mozgathatóvá tervezte, lehetőséget biztosított arra, hogy szűküljön vagy igény szerint táguljon a játéktér, amit a commedia dell´arte stílusa olykor megkövetel. Ugyanakkor a hófehérre festett stilizált bútorok, székek ellentmondásba keverednek a vállalt színházi stílus szcenikai hagyományaival, különös tekintettel arra, hogy magát a proszcéniumot is vakítóan fehér keretbe foglalta. Nem zárhatom ki azt, hogy a keretnek és a fehérségnek szimbolikus jelentése lehet, de ez a szimbolika itt számomra olvashatatlan.

Nem úgy a kosztüm! Ledenják Andrea olyan ruhákat adott a színészekre, amelyek nem csupán a kor (időtlenség) hangulatát teremtették meg, hanem

nagyszerűen kiemelték a játszott személy karakterét is. Eklatáns példa erre Zsugori (Fabó Tibor) öltözéke, amely egyrészt felhívta a figyelmünket arra, hogy Zsugori uram megszemélyesítője része is a társulatnak, meg nem is, másrészt pedig tükrözte a figura életviteli szokásait és lelkületét is. Bravó!

A szerepek kiosztása körül viszont felfedezhetünk apró pontatlanságokat, némi esetlegességet és fojtogató kényszerűséget. Vegyük például a főszereplőt: Zsugori uram szarepében Fabó Tibor. Rossz döntés, mert erre a szerepre Mokos Attila alkalmasabb, de ha Mokos kapná Zsugori uram szerepét, akkor az ő szerepére (Gaz Jankó) vendégjátékost kellett volna szerződtetni azért, mert ebben a vígjátékban Fabó egyéniségéhez nem íródott más karakter.

Nem baj, falun elüti! felkiáltással egyet is érthetnénk önmagunkkal, ha nem emlékeznénk arra, hogy a minap Shakespeare Shylockja, Székely Csaba Incéje, Ibsen Morten Kiilje Fabó megformálásában ugyanaz, mint a Zsugori szerepe, ugyanaz minden mosolya, minden mozdulata, minden huncutsága, minden belső haldoklása. Ennek pedig nem Fabó Tibor az oka, bizony nem.

Az okokat a Komáromi Jókai Színház működtetésének kézi vezérlésében kell keresnünk.

A kommunikáció hiányában.

Abban a képtelen és tarthatatlan helyzetben, amikor az igazgató egy személyben az igazgató, a főrendező, a művészeti vezető, a művészeti tanács, a dramaturg, a menedzser, a gyártásvezető és önmaga sofőrjének a sofőrje.

Mindez szakmai kontroll nélkül.

Így állhat elő olyan bonyolult helyzet, hogy ide jön egy szakmailag felkészült, ám gyanútlan rendező – aki korábban színházat is irányított –, és értetlenül áll a számára szokatlan dolgok előtt. Szokatlan számára például az, hogy a színháznak nincs arculata. Sem hangulata. Szokatlan számára az is, hogy a színházban nincs alkotó csapat, hanem kizárólag egyéniségek vannak, akiket összeköt a havi bér, a nyugdíj látomása, valamint a félelem. Kalapot le előtte,

mert hat hét alatt képes volt ebből a kiszipolyozott társaságból egyfelé néző csapatot kovácsolnia.

A színészek közül kiemelkedett Károly szerepében Tóth Károly, aki már ugyanúgy vendégszereplő, mint az Emília szerepében tündöklő Jókai Ági. A további két vendégszínész közül Béhr Márton igazolta tehetségét, Bakonyi Alexa pedig – bár látszott a mindent elsöprő igyekezete – nem. Culka Ottó, Kullancs szerepében volt az egyetlen, akit magára hagyott a rendező, autodidakta Quasimodo figurája üde színfoltja volt az előadásnak. Nem úgy a Csóka tizedest alakító Majorfalvy Bálint. Azért kellett volna az ő szerepét Culkának játszania, mert egyrészt Culka jó színész, másrészt bármikor képes megszólalni ékes magyar nyelven. Majorfalvy viszont már számos alkalommal bizonyította, hogy ebben a társulatban is csak a közép alatt tanyázik, játékának és beszédének modorossága viszont az eget ostorozza. Mokos Attila Gaz Jankó szerepében mindvégig megúszásra játszott, amiben már-már igazi mesterfokot ért el. Pöszmög zsibvásárost nagyon kitalálta a rendező Olasz Istvánnak, esetlensége és motyogása élményt jelentett, Skronka Tibor pedig Némedi szerepében a színészi alázat, a fegyelem és az idomíthatóság csodája. Holocsy Krisztina az Osztrigás Mici szerepében egyszer már bizonyította, hogy a harsány feslettségnek még a színpadi megformálása is idegen az ő lelkivilágától. Hiábavaló az igyekezet és hiábavaló a kimagasló színészi tudás, ha hiányzik az őszinteség. A Korpa nem szerep, különösen akkor nem, ha a dramaturg két jellegtelen mondatra szűkíti a jelenlétet, így aztán Bernáth Tamás kevés esélyt kapott arra, hogy megmutassa magát.

A fent megnevezettekkel Pálinkás Andrássy Zsuzsanna korrepetitor vívott ádáz csatát annak érdekében, hogy a dalok megszólaljanak, jelentős sikerrel.

Hosszan-hosszan tartott ez a world music koncert, s meghajtom fejem Béres László rendező előtt elsősorban azért, mert figyelmet érdemlő türelemmel viseltetett a zeneszerzővel szemben. Azt, hogy ez, hogy a próbafolyamat idején hány alkalommal hasonlott meg szakmai önmagával, maradjon az ő legbensőbb és legféltettebb titka. Sokáig éljen!

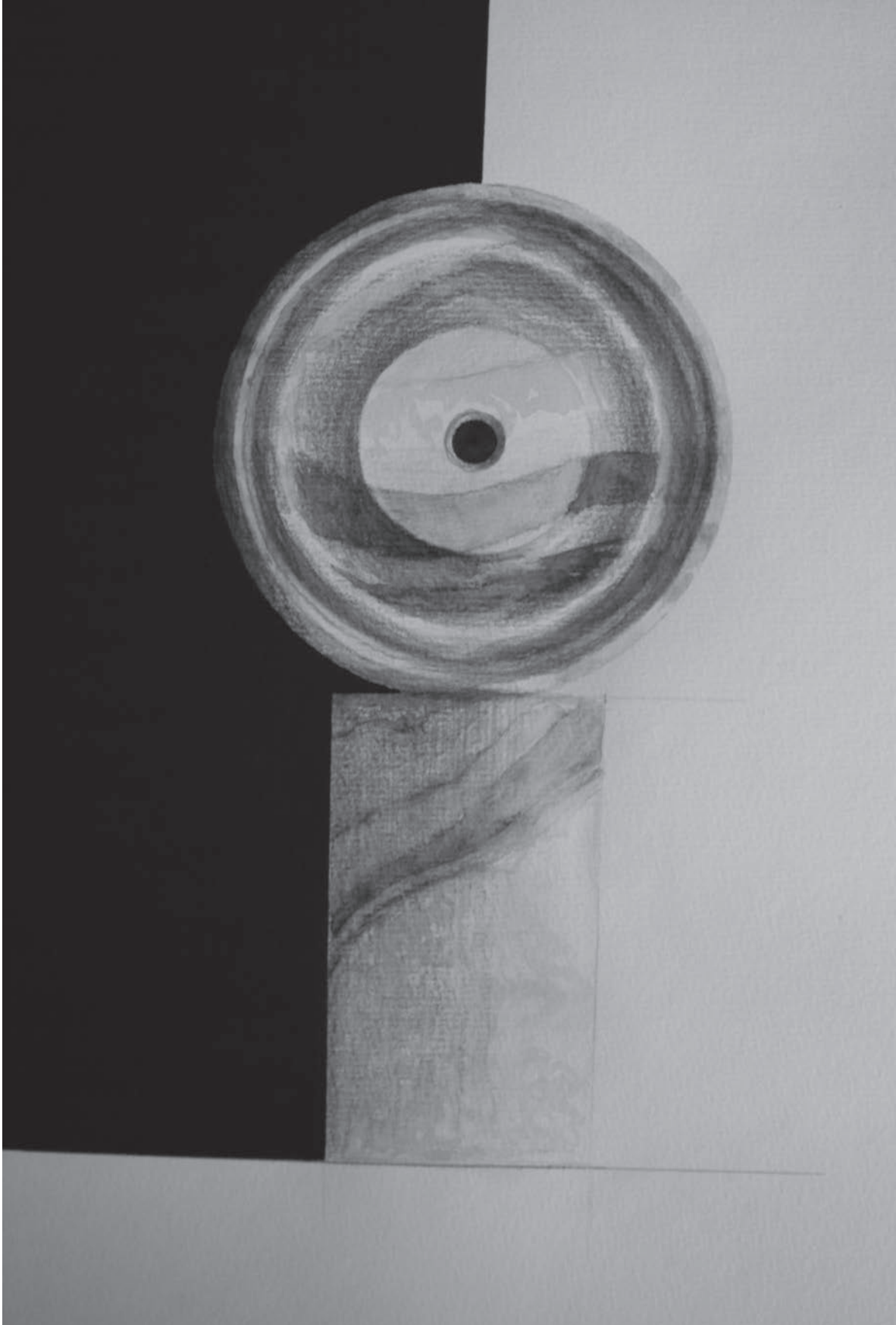

SZERZŐINK

BARNA LÁSZLÓ (1986, MISKOLC) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, TANÁR, SZABÓ LŐRINC KUTATÓHELY (MISKOLC) ▮ **KEMÉNY ARANKA** (1973, KAPUVÁR) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, FŐMUZEOLÓGUS, SZABÓ LŐRINC KUTATÓHELY (MISKOLC) – PETŐFI IRODALMI MÚZEUM (BUDAPEST) ▮ **KOZMÁR KLÁRA** (1993, GALÁNTA) KÖLTŐ ▮ **MELLÁR DÁVID** (1992, DUNASZERDAHELY) KÖLTŐ, ÍRÓ ▮ **R. NAGY KRISZTIÁN** (1991, DUNASZERDAHELY) ÍRÓ ▮ **SOÓKY LÁSZLÓ** (1952, MARCELHÁZA) KÖLTŐ, ÍRÓ, KRITIKUS ▮ **SZÁVAI DOROTTYA** (1968, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ, PANNON EGYETEM (VESZPRÉM), MODERN FILOLÓGIAI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR, IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI INTÉZET ▮ **VIDA GERGELY** (1973, KOMÁROM) KÖLTŐ, IRODALOMKRITIKUS

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – MADÁCH-KÖNYVESBOLT (JÓKAI UTCA / JÓKAIHO)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)
SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

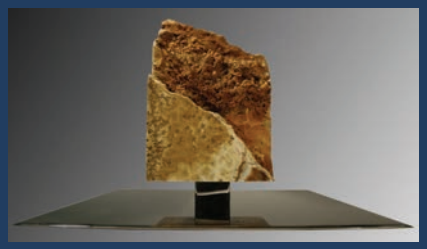

ARADSKÝ RICHARD

1982-ben született Komáromban. A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen végzett rajztanári és képzőművész szakon. Alkotói tevékenysége mellett – amely leginkább a szobrászatra és formatervezésre összpontosul – aktív pedagógus. Önálló kiállításai Pozsonyban, Nyitrán és Léván kerültek megrendezésre, emellett számos köztéri plasztikát is készített. Munkásságára jellemző egyfajta természetközeli hozzáállás: az anyag alapos tanulmányozása, a belső szerkezetre és tulajdonságokra való finom odafigyelés. Aradský nem az előre eltervezett formákat realizálja, hanem improvizál: hagyja, hogy az anyag súgja meg, milyen formába szeretne rendeződni.

9 771336 508003 01

IRODALMI SZEMLE
2018 1

TARTALOM

AZ IRODALMI SZEMLE LX. (2017-ES) ÉVFOLYAMÁHOZ

A 2017-ES LAPSZÁMOK TEMATIKÁI ÉS TEMATIKUS BLOKKJAI

ARANY (9. SZ.)
BEKEZDÉS (10. SZ.)
ESTERHÁZY (7–8. SZ.)
KLASSZIKUS (2. SZ.)
SZABÓ LŐRINC I. (12. SZ.)
SZOCIO (4. SZ.)
SZOCIO BÓNUSZ (5. SZ.)
TRANSZKULTURALIZMUS (6. SZ.)

VERS

Áfra János: *A sötétség igéi* (6. sz., 3–6.)

Barak László: *Ki vagy?; Közénk jöttél; A könnycsepp; Fóbia* (4. sz., 81–84.)

Bari Fatima: *Párizs; Ne II.* (7–8. sz., 26–28.)

Bíró József: *HA* (7–8. sz., 39.)

Fekete Anna: *Ketten; Örökre; Az Alpokban, 2015 nyarán; Utazás, befejezetlen* (11. sz., 8–9.)

Fellinger Károly: *Dilemma* (11. sz., 69.)
Fellinger Károly: *Rajszögárnyék; Messziről; Fejvadász* (5. sz., 10–13.)
Filip Tamás: *Autóval, éjszaka; Torony és lehelet; Városkép élőkkel és egy halottal; Bemutatkozom:* (6. sz., 77–80.)
Forgács Miklós: *Daliás idők* (9. sz., 8–11.)
Géczi János: *… amiként eltaszít.; … megismétlődik.* (3. sz., 3–4.)
Géczi János: *Szociofotók / … februárban.; … legyőzött.; … számára.* (4. sz., 35–37.)
Géczi János: *Zsuzsanna; Kavafisz Athénre tekint és Alexandriára gondol* (11. sz., 3–7.)
Géczi Marno János: *A fokhagyma; Vakfolt; Innen* (12. sz., 3–7.)
Gráf Dóra: *szoftdrinks, március; plátói; könnyű* (7–8. sz., 29–33.)
György Alida: *Kicsengés* (7–8. sz., 123.)
Hajtman Kornél: *Santa Maria dell'isola* (1. sz., 17.)
Háy János: *Lerázza; Mi a fájdalom; Megélni; Vízre; Egyedül; Gyerekvers* (3. sz., 12–19.)
Háy János: *Változás* (1. sz., 4.)
Józsa Evelin: *Haikuk* (7–8. sz., 124–126.)
Juhász Mário: *Határhelyzetek* (7–8. sz., 92.)
Juhász Tibor: *Otthonzár; Testvérszorítás; Gyerekgond* (4. sz., 3–5.)
Kabai Csaba: *Létige a félidőhöz; Lehettem volna; Magányos Kettes; Mosoly* (7–8. sz., 34–38.)
Kántor Zsolt: *A történő idő; Recirkulál; Az intertextuális egó* (2. sz., 3–6.)
Kiss Dániel: *másnap; kötöd az ebed a karómhoz* (11. sz., 59.)
Kolumbán Adrienn: *Elengedtelek egészen* (7–8. sz., 127.)
Lackfi János: *Elorzó* (11. sz., 49–53.)
Lanczkor Gábor: *Hangodüsszeia / Télegonosz; Mint egy szürkére dermedt lávakő; Szemközt a Hegyestű* (5. sz., 3–5.)
László Liza: *Elvitték, ami itt maradt* (2. sz., 39.)
Nagy Magdolna: *Az egész világ* (6. sz., 85.)
Nagy Zsuka: *szomszédok* (7–8. sz., 116–121.)

Nagypál István: *Arborétum* (9. sz., 3.)
Németh Gábor Dávid: *Séta; Megkezdett határ; Öt; Izland* (10. sz., 26–29.)
Orcsik Roland: *Védőbeszéd; Vakáció; Pakolás; Kérdések kérdése; Gyere ki!; Birodalmak; Sisak; Szépvilág* (7–8. sz., 3–6.)
Parti Nagy Lajos: *kisolló árnyéka (létbüfé-kivágatok)* (10. sz., 3–6.)
Pénzes Tímea: *Fényfogócska; Ölelgetősdi; Ikerbeszéd; Harapáskarkötő* (3. sz., 24–27.)
Pollágh Péter: *Akcentus a Dédi; 2012* (1. sz., 5–8.)
Puskás Dániel: *Alkésztisz; A madaraknak; Bartimeus* (10. sz., 63–66.)
Sárkány Tímea: *arteriae aquarius* (7–8. sz., 122.)
Szeles Amma: *Utazás a kávé ízén egy esővel körülvett teraszon; Elvitelre* (9. sz., 69–70.)
Tatár Sándor: *'old. 'az ég. 'vizében*. (2. sz., 47.)
Tőzsér Árpád: *Toldi szerelme (Apokrif strófák az Ötödik énekhez)* (12. sz., 87–90.)
Z. Németh István: *Áttörés* (7–8. sz., 91.)
Zalán Tibor: *Történet Seholból; A kápolna; Pult alatt* (3. sz., 35–38.)

VERSFORDÍTÁS

Bizánci költők (Polgár Anikó fordítása) (12. sz., 71–79.)
Ferlinghetti, Lawrence: *Állandóan kockáztatja az abszurdumot; Gyönyörű hely ez a világ* (Gyukics Gábor fordítása) (7–8. sz., 88–90.)
Kopic, Bořivoj: *Egy arab fohásza a sivatagban; A müezzin szava a minaretből; Mohamedán kereskedők; Este Várna fölött; A japán cseresznye virágai; Az őszi szürkület Madonnája; A kirándulóhajó kifut a tengerre Presley slágerének dallamaira* (Csehy Zoltán fordítása) (1. sz., 9–16.)

Publius Papinius Statius: *Achilles ifjúsága* (részlet az eposz első énekéből, Csehy Zoltán fordítása) (2. sz., 16–30.)
Rekola, Mirkka: *[Egy álom ébresztett…]; [Itt egy öböl volt…]; [Talán futottam is…]; [Épp ugyanígy…]; [Régen történt, a templomból jöttem…]* (Polgár Anikó fordítása) (5. sz., 82–86.)
Rekola, Mirkka: *[Magasabbról kell kezdeni…]* (Polgár Anikó fordítása) (2. sz., 38.)

ELBESZÉLÉS, NOVELLA, TÁRCA

Bódis Kriszta: *Padina* (4. sz., 6–13.)
Debreceni Boglárka: *Balettcipő* (3. sz., 20–23.)
Egressy Zoltán: *Akibe igazán* (12. sz., 8–10.)
Ferdinánd Zoltán: *A Bandi szerint Barbara; A Béla szétesik; Panelgólem* (9. sz., 4–7.)
Forgács Péter: *Boldog karácsonyt!* (12. sz., 11–26.)
Forgács Péter: *Checkpoint Charlie* (1. sz., 35–39.)
Gyurász Marianna: *Ne nézz le!* (3. sz., 28–34.)
N. Tóth Anikó: *Iuvenes dum sumus* (11. sz., 10–23.)
N. Tóth Anikó: *Tragé* (5. sz., 14–19.)
Nagy Magdolna: *Hajzselé* (11. sz., 54–58.)
Plonicky Tamás: *Hepp* (10. sz., 38–50.)
Szalay Zoltán: *Elmúlik* (5. sz., 6–9.)
Száraz Pál: *Csamaradzsa virágkisasszonya – Májszori királyság virágkisasszonya* (5. sz., 36–39.)
Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (1. sz., 49–52.)
Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (2. sz., 74–77.)
Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (3. sz., 71–73.)
Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (4. sz., 85–89.)
Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (5. sz., 87–90.)

Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (6. sz., 81–84.)
Szászi Zoltán: *Fél-vidéki levelek* (7–8. sz., 93–97.)
Száz Pál: *A bűnök meséje. A búbánot. A szőllő könnyei; A bűnök meséje. A üldözís. A füvek ëvangéljoma (phytoanekdoták)* (7–8. sz., 7–25.)
Szűcs Balázs Péter: *Felolvasás* (12. sz., 27.)
Tóth Kinga: *Bébi C* (1. sz., 27.)

REGÉNY- ÉS NAPLÓRÉSZLET

Bánki Éva: *A Tökéletes Város születése* (10. sz., 7–13.)
Benedek Szabolcs: *A fiumei cápa* (1. sz., 28–34.)
Benkő Géza: *Az Öreg* (12. sz., 67–70.)
Bogyó Noémi: *Vakfoltok* (3. sz., 39–54.)
Bogyó Noémi: *Vakfoltok* (9. sz., 71–83.)
Kötter Tamás: *IKEA, vasárnap* (3. sz., 5–11.)
Nyerges András: *KBP* (2. sz., 58–62.)
Nyerges Gábor Ádám: *Mikor a rónán pacsirta dalol* (1. sz., 40–48.)
Szeifert Natália: *Az altató szerekről* (10. sz., 81–85.)

PRÓZAFORDÍTÁS

Brežná, Irena: *Hálátlan idegen* (Vályi Horváth Erika fordítása) (6. sz., 23–32.)
Kovalyk, Uršuľa: *A műlovarnő* (Vályi Horváth Erika fordítása) (11. sz., 60–68.)
Krajňak, Maroš: *Entrópia* (Böszörményi Péter fordítása) (4. sz., 75–80.)
Mojžišová, Zuzana: *Aphrodité* (Vályi Horváth Erika fordítása) (2. sz., 7–15.)

Reiner, Martin: *Angyal; Pech* (Garajszki Margit fordítása) (5. sz., 20–35.)
Salmela, Alexandra: *Igazi, hamisítatlan bevándorlóblues* (Balázs Renáta fordítása) (7–8. sz., 98–115.)
Šikulová, Veronika: *Gustáv Husák a disznótorban* (Mészáros Tünde fordítása) (4. sz., 47–50.)
Žuchová, Svetlana: *Yesim* (Vályi Horváth Erika fordítása) (6. sz., 46–53.)

BESZÉLGETÉS, INTERJÚ, JEGYZET, ALKALMI ÍRÁS

Csanda Máté: *Forgatókönyvek félelemre – Vida Gergely, horror, klasszikusok* (4. sz., 92–95.)
Juhász Tibor: *„Szkepszissel és komolysággal". Beszélgetés Fekete Richárddal* (4. sz., 51–57.)
Kadlót Nikolett: *„Cselekvő alkotó lettem". Beszélgetés Bódis Krisztával* (4. sz., 14–25.)
Kadlót Nikolett: *A soha ki-nem-kisajátítható szerző. Önarckép álarcokban – Arany János emlékkiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban (Beszélgetés Kaszap-Asztalos Emesével és Sidó Annával)* (9. sz., 30–38.)
Kadlót Nikolett: *Bábeli ámulat. Beszélgetés Szabó T. Annával és Lackfi Jánossal az* Ikertükör *című közös kortárs világirodalmi antológiájukról* (3. sz., 55–61.)
Kadlót Nikolett: *Házhoz vinni a verseket (Beszélgetés Kele Dórival az* InstaVers*ről)* (1. sz., 19–26.)
Mizser Attila: *2017* (1. sz., 3.)
Szászi Zoltán: *A szabadság szelleme – avagy mindenhonnan van szabadulás (Irodalmi Szemle 60)* (12. sz., 80–84.)
Szászi Zoltán: *Hogy akkor kétszer kétszáz... Arany és Tompa* (9. sz., 39–41.)
Tőzsér Árpád: *Arany János „szerelme" (Bevezetés a* Toldi szerelme *című apokrif Arany-vershez)* (12. sz., 85–86.)

TANULMÁNY, ESSZÉ

Bakos Gábor: *Megtestesült szociográfia – A szociografikus film testtapasztalata* (5. sz., 65–81.)
Balázs Katalin: *Megérteni a tapasztalat felől, amit a megértés felől nem lehet. Borbély Szilárd:* A Testhez – Ódák & Legendák (10. sz., 86–95.)
Deczki Sarolta: *A szűkösség terei – Rövid szociotörténeti vázlat* (5. sz., 51–64.)
Fekete Norbert: *Kölcsey Ferenc névhasználatának ismeretelméleti háttere* (2. sz., 63–73.)
Fekete Richárd: *Etika és költészet. A rendszerváltás utáni magyar líráról* (4. sz., 58–74.)
Fried István: *A transznacionális irodalomszemlélet dilemmái. Kertész Imre egy önértelmezésének nyomában* (11. sz., 24–48.)
Gábori Kovács József: *A tudományágak korszakban feltételezett rangsora Arany János akadémiai titoknoksága idején: Célkitűzés, hatáskör, feladatok; az Akadémia által kapott támogatás tudományágak szerinti elosztása* (9. sz., 42–62.)
Gregor Lilla: *Átalakuló testek Bodor Ádám elbeszéléseiben* (10. sz., 67–81.)
Horváth Kornélia: *A megértés kérdései:* Az Egy álmai (12. sz., 56–66.)
Káli Anita: *Vázlat a szegénységirodalomhoz* (4. sz., 38–46.)
Major Ágnes: *Egy kultuszrombolási kísérlet(?) (Lovas Ildikó:* Spanyol menyasszony*)* (1. sz., 71–81.)
Marosán Bence Péter: *A szerelemről és más démonokról (Sartre és Merleau-Ponty szerelem-elméletéről)* (1. sz., 53–70.)

Mellár Dávid: *Krisztina hűlt helye* A gyertyák csonkig égnek *című regényben. Márai nőalakteremtésének egyes aspektusai* (10. sz., 14–25.)
N. Tóth Anikó: *Tér határolta tudat – Marakéš és Jasná Horka a mítosz és valóság határán* (6. sz., 33–45.)
Nagy Csilla: *Dinamikus erőtér. Test- és szubjektumtapasztalat Szabó Lőrinc költészetében* (12. sz., 28–36.)
Németh Zoltán: *„amit meg kellene még álmodni". Az Esterházy Péter-oeuvre és szlovák/szlovákiai magyar kontextusa* (7–8. sz., 77–87.)
Pápay Szandra: *Jelentéstér-teremtő mechanizmusok Parti Nagy Lajos* grafitnesz *című kötetében* (10. sz., 30–37.)
Papp Dénes: *Betűfalak, szókapuk. Babits Mihály:* A gólyakalifa (2. sz., 41–46.)
Paszmár Lívia: *Az intertextualitás mintázatai. Az* Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat (7–8. sz., 56–76.)
Petres Csizmadia Gabriella: *Idegenségtapasztalat Durica Katarina* Szlovákul szeretni *című regényében* (6. sz., 54–65.)
Reichert Gábor: *A kiszolgáltatottság nyelvi alakzatai Nagy Lajos* Kiskunhalom *című művében* (5. sz., 40–50.)
Roguska, Magdalena: *A migráció mint transzkulturális tapasztalat lengyel és magyar származású, transznyelvű írónők prózájában – Eva Hoffman:* Lost in Translation, *Terézia Mora:* Nap mint nap (6. sz., 7–22.)
Smid Róbert: *Harc a technikával. A technikai és a szerves (ön)szerveződés interakciós alakzatai a* Harc az ünnepért*ben* (12. sz., 37–55.)
Somogyi Gyula: *Henry Jenkins és a participációs médiakonfigurációk* (11. sz., 70–91.)
Széchenyi Ágnes: *Egy „export-dráma" magyar kontextusai. Molnár Ferenc:* Játék a kastélyban (7–8. sz., 129–141.)

Szemes Botond: *Kölcsönviszony. Szellemi, anyagi és történeti meghatározottságok: az* Emlékiratok könyvé*nek szubjektumképe* (10. sz., 51–62.)
Szénási Zoltán: *„Mi úgy mondjuk". A* Nincstelenek *jelentésrétegei a recepció tükrében* (4. sz., 26–34.)
Szili József: *A szexualitás Arany költészetében* (9. sz., 12–29.)
Szirák Péter: *Kisformák hálózata: mintázat és egyediség Esterházy Péter írásművészetében* (7–8. sz., 47–55.)
Tóth Krisztina Kitti: *Mrs. Ramsay művészete mint performansz Virginia Woolf* A világítótorony *című regényében* (3. sz., 62–70.)
Vincze Dániel: *Janus Pannonius, II. Pál pápa és a 17. századi Anglia* (2. sz., 31–37.)
Wirágh András: *A debütáló regény mint kompiláció. Cholnoky László:* Piroska (2. sz., 48–57.)

KÖNYV- ÉS SZÍNHÁZKRITIKA (AZ ISMERTETÉS SZERZŐJÉNEK NEVE SZERINT)

Balogh Magdolna: *Szlovák irodalmi kalauz* (*Szlováknak lenni csodás… A kortárs szlovák irodalom antológiája*) (1. sz., 86–89.)
Bödecs László: *Időjárás-jelentés* (Oravecz Imre: *Távozó fa*) (7–8. sz., 142–145.)
Fleisz Katalin: *„Ez az írás sem én vagyok"* (Győrffy Ákos: *A hegyi füzet*) (1. sz., 82–85.)
Gyürky Katalin: *Egy orosz utazó sajátosságai* (Nyikolaj Mihajlovics Karamzin: *Egy orosz utazó levelei*) (2. sz., 83–89.)
Hajtman Kornél: *Közköltészeti panoráma* (*Doromb: Közköltészeti tanulmányok 4.*) (2. sz., 78–82.)
Koós István: *Felfedezőutak Jókai világában* (Fried István: *Jókai Mórról másképpen*) (9. sz., 88–95.)
Koós István: *Útvesztések epikus keretben* (András László: *Világos indul*) (3. sz., 74–78.)
Kosztrabszky Réka: *Egy polémia margójára* (*Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál* Írónőink *című írásáról*) (3. sz., 79–84.)

Kosztrabszky Réka: *Értelmiségi karrierek nyomában* (*Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2.*) (7–8. sz., 146–151.)
Kosztrabszky Réka: *Korkép novellákba foglalva* (*Körkép 2016 – Harminchét magyar író kisprózája*) (6. sz., 91–95.)
Lesi Zoltán: *Felhőkakukkvár otthon* (Simon Armitage: *Válogatott versek*) (kritika) 85–89.
Major Ágnes: *Drog, szavak, satöbbi* (Makai Máté: *Koriolán dala*) (6. sz., 73–76.)
Pápay Szandra: *Versállomás* (Tóth Krisztina: *Világadapter*) (11. sz., 92–95.)
Paszmár Lívia: *Az ártatlanság retorikája* (Daniela Kapitáňová: *Samko Tále: Könyv a temetőről*) (6. sz., 66–69.)
Petres Csizmadia Gabriella: *Nemzeti imázsépítés – irodalmi nemzetképek a 19. századi magyar és szlovák irodalomban* (Marta Fülöpová: *Odvrávajúce obrazy*) (12. sz., 91–95.)
Polgár Anikó: *Nőstényállatok és hóban csikorgó csigolyák* (Sirkka Turkka: *És a világ fél lábon állt, akár egy kócsag*) (6. sz., 87–90.)
Rizsányi Attila: *Nem csak a huszonhét éveseké* (Alexandra Salmela: *27 – avagy halál teszi a művészt*) (6. sz., 70–72.)
Soóky László: *„Ha Göndör Sándor végigmegy…”* (*Zenés életképek, 1873, Tóth Ede* A falu rossza *című népszínműve ürügyén*) (1. sz., 90–95.)
Soóky László: *Jászai Mari norvég mestere* (Komáromi Jókai Színház: *A nép ellensége*) (kritika)
Soóky László: *Negatív identitásproblémáink* (Székely Csaba: *Bányavakság* – tragikomédia, a Komáromi Jókai Színház és a Kassai Thália Színház koprodukciója) (2. sz., 90–95.)
Steinmacher Kornélia: *Átmeneti állapot* (Csörsz István: *Földtaposó*) (4. sz., 89–91.)
Szalay Zoltán: *„Minden újság hazudik”* (Umberto Eco: *Mutatványszám*) (9. sz., 84–87.)
Visy Beatrix: *Varratok a vásznon* (Lanczkor Gábor: *Nem élhetsz odabent – Ekphraszisz-esettanulmányok*) (5. sz., 91–95.)

KÖNYV- ÉS SZÍNHÁZKRITIKA
(AZ ISMERTETETT MŰ SZERZŐJÉNEK NEVE SZERINT)

András László: *Világos indul* (Koós István: *Útvesztések epikus keretben*) (3. sz., 74–78.)

Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink *című írásáról* (Kosztrabszky Réka: *Egy polémia margójára*) (3. sz., 79–84.)

Armitage, Simon: *Válogatott versek* (Lesi Zoltán: *Felhőkakukkvár otthon*) (3. sz., 85–89.)

Csörsz István: *Földtaposó* (Steinmacher Kornélia: *Átmeneti állapot*) (4. sz., 89–91.)

Doromb: Közköltészeti tanulmányok 4. (Hajtman Kornél: *Közköltészeti panoráma*) (2. sz., 78–82.)

Eco, Umberto: *Mutatványszám* (Szalay Zoltán: *„Minden újság hazudik”*) (9. sz., 84–87.)

Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 2. (Kosztrabszky Réka: *Értelmiségi karrierek nyomában*) (7–8. sz., 146–151.)

Fried István: *Jókai Mórról másképpen* (Koós István: *Felfedezőutak Jókai világában*) (9. sz., 88–95.)

Győrffy Ákos: *A hegyi füzet* (Fleisz Katalin: *„Ez az írás sem én vagyok”*) (1. sz., 82–85.)

Kapitáňová, Daniela: *Samko Tále: Könyv a temetőről* (Paszmár Lívia: *Az ártatlanság retorikája*) (6. sz., 66–69.)

Karamzin, Nyikolaj Mihajlovics: *Egy orosz utazó levelei* (Gyürky Katalin: *Egy orosz utazó sajátosságai*) (2. sz., 83–89.)

Komáromi Jókai Színház: *A nép ellensége* (Soóky László: *Jászai Mari norvég mestere*) (3. sz., 90–95.)

Körkép 2016 – Harminchét magyar író kisprózája (Kosztrabszky Réka: *Korkép novellákba foglalva*) (6. sz., 91–95.)

Lanczkor Gábor: *Nem élhetsz odabent – Ekphraszisz-esettanulmányok* (Visy Beatrix: *Varratok a vásznon*) (5. sz., 91–95.)

Makai Máté: *Koriolán dala* (Major Ágnes: *Drog, szavak, satöbbi*) (6. sz., 73–76.)

Marta Fülöpová: *Odvrávajúce obrazy* (Petres Csizmadia Gabriella: *Nemzeti imázsépítés – irodalmi nemzetképek a 19. századi magyar és szlovák irodalomban*) (12. sz., 91–95.)

Oravecz Imre: *Távozó fa* (Bödecs László: *Időjárás-jelentés*) (7–8. sz., 142–145.)

Salmela, Alexandra: *27 – avagy halál teszi a művészt* (Rizsányi Attila: *Nem csak a huszonhét éveseké*) (6. sz., 70–72.)

Székely Csaba: *Bányavakság* – tragikomédia, a Komáromi Jókai Színház és a Kassai Thália Színház koprodukciója (Soóky László: *Negatív identitásproblémáink*) (2. sz., 90–95.)

Szlováknak lenni csodás… A kortárs szlovák irodalom antológiája (Balogh Magdolna: *Szlovák irodalmi kalauz*) (1. sz., 86–89.)

Tóth Krisztina: *Világadapter* (Pápay Szandra: *Versállomás*) (11. sz., 92–95.)
Turkka, Sirkka: *És a világ fél lábon állt, akár egy kócsag* (Polgár Anikó: *Nőstényállatok és hóban csikorgó csigolyák*) (6. sz., 87–90.)
Zenés életképek, 1873, Tóth Ede A falu rossza *című népszínműve ürügyén* (Soóky László: *„Ha Göndör Sándor végigmegy…”*) (1. sz., 90–95.)

KÉPREGÉNY

Debreceni Boglárka: *Arany-komixok* (*Ágnes asszony, Híd-avatás, Tengeri-hántás, Tetemre hívás, Vörös Rébék*) (9. sz., 63–68.)

ILLUSZTRÁCIÓK

Benca, Igor (5. sz.)
Derner, Martin (6. sz.)
Ferdics Béla (12. sz.)
Filp Csaba (2. sz.)
Germán Fatime (1. sz.)
IN SITU művésztelep (11. sz.)
Koszorús Rita (10. sz.)
László János (9. sz.)
Pálmai László (7–8. sz.)
SOC_BOD (4. sz.)
Suchoža, Jozef (3. sz.)

AZ IRODALMI SZEMLE SZERKESZTŐSÉGE

Főszerkesztő: Mizser Attila
Szerkesztők: Nagy Csilla, Németh Zoltán
Lapterv, tördelés: Gyenes Gábor, Václav Kinga
Képszerkesztő: Gyenes Gábor
Korrektúra: Szaniszló Tibor

A REPERTÓRIUM

Összeállította:
Mizser Attila, Nagy Csilla
Tördelés, nyomdai előkészítés:
Gyenes Gábor, Václav Kinga

A 2017-ES ÉVFOLYAM CÍMLAPJAI

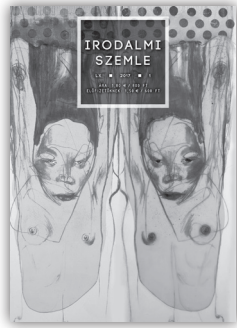

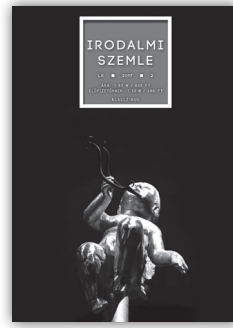

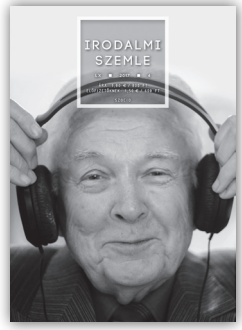

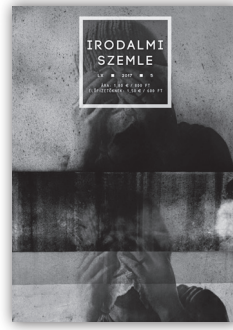

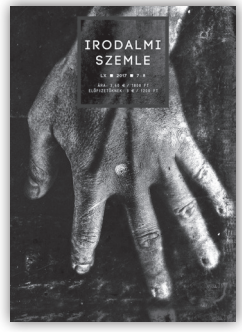

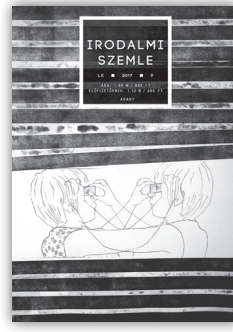

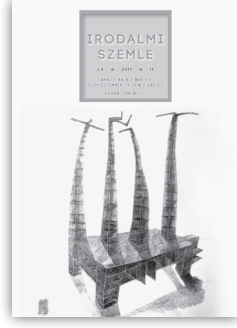

MEGRENDELŐLAP

☐ fél évre: 9,- €

☐ egész évre: 18,- €;
Magyarországon 7200,- Ft

Alulírott megrendelem az IRODALMI SZEMLÉT a 2018. évre

A megrendelő neve

.....

Címe (postai irányítószáma és helység)

.....

.....

Dátum ..... Aláírás.....

A KITÖLTÖTT ÉS ALÁÍRT MEGRENDELŐLAPOT
AZ ALÁBBI CÍMRE KÉRJÜK VISSZAKÜLDENI:

Madách Egyesület,
P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
E-mail:
madach.asist@gmail.com